

Paweł Fornal

Struktura, kadra kierownicza i główne kierunki działań operacyjnych Referatu Służby Bezpieczeństwa Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej oraz Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Brzozowie w latach 1957-1990

Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989 nr 1(11), 13-71

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Struktura, kadra kierownicza i główne kierunki działań operacyjnych Referatu Służby Bezpieczeństwa Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej oraz Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Brzozowie w latach 1957-1990

Powstanie w Brzozowie jednostki komunistycznej Służby Bezpieczeństwa (SB) – następczyni działającego od jesieni 1944 r. Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP), a od wiosny 1955 r. Powiatowej Delegatury ds. Bezpieczeństwa Publicznego (PDdsBP)¹ – było konsekwencją zmian, jakie nastąpiły w kraju po październiku 1956 r. Przesłanką prawną reorganizacji struktur aparatu bezpieczeństwa PRL na szczeblu centralnym, wojewódzkim i powiatowym stała się ustawa z 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelnych organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego, na której podstawie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW) przejęło majątek rozwiązanego 28 listopada Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego tak na szczeblu centralnym, jak i w terenie².

W wyniku reformy wojewódzkie i powiatowe jednostki SB ukryto i zamaskowano przed społeczeństwem, włączając je w struktury komend wojewódzkich i powiatowych Milicji Obywatelskiej. Od początku zachowano jednak odmienność pionów SB i MO – w praktyce zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa

¹ Szerzej na temat struktur, działalności i kadr PUBP/PDdsBP w Brzozowie zob. P. Chmielowiec, *Urząd Bezpieczeństwa w Brzozowie 1944–1956*, Rzeszów 2008.

² W myśl tej ustawy w zakres kompetencji ministra spraw wewnętrznych włączono sprawy ochrony ustroju ludowodemokratycznego ustalonego w Konstytucji PRL z 1952 r. i interesów państwa przed wrogią działalnością szpiegowską i terrorystyczną. Ustawę opublikowano 28 XI 1956 r. i z tym dniem weszła w życie (*Aparat bezpieczeństwa w Polsce 1956–1975. Kadra kierownicza*, t. 2, red. P. Piotrowski, Warszawa 2006, s. 7).

merytorycznie odpowiadał nie przed komendantem powiatowym MO, ale przed zastępcą komendanta wojewódzkiego ds. bezpieczeństwa³.

Przekształceniom organizacyjnym towarzyszyła znaczna redukcja liczby funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa⁴. Ze stanu organizacyjnego SB przesunięto do pionu MO większość jednostek o charakterze pomocniczym, a w strukturach SB pozostały jedynie jednostki operacyjne. Na szczeblu powiatów utworzono referaty ds. bezpieczeństwa kierowane przez zastępców komendantów powiatowych MO ds. bezpieczeństwa. W skład dowództwa KP MO wchodził komendant powiatowy MO, zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa, zastępca komendanta powiatowego ds. MO i zastępca komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych⁵.

1. Struktura brzozowskiej jednostki SB w latach 1957–1990

Jednostki operacyjne SB na terenie woj. rzeszowskiego utworzono rozkazem organizacyjnym nr 05/Rz/57 komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie z 14 marca 1957 r., z mocą obowiązywania od 1 stycznia 1957 r.⁶ Referatowi ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie przydzielono sześć etatów. W skład nowo utworzonego referatu wchodził kierujący pionem SB zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa (od 1967 r. nazywany pierwszym zastępcą ds. SB), dwóch starszych oficerów operacyjnych, dwóch oficerów operacyjnych i sekretarz⁷. Tak zorganizowany pion SB odpowiadał za prowadzenie kontrwywiadu, zwalczanie przejawów działalności antypaństwowej, ochronę gospodarki oraz walkę z Kościołem rzymskokatolickim i innymi wyznaniem⁸.

³ *Ibidem*, s. 30–31.

⁴ W kwietniu 1956 r. PDdsBP w Brzozowie liczyła dziesięciu funkcjonariuszy operacyjnych (wraz z kierownikiem delegatury) i czterech pracowników cywilnych: sekretarz, maszynistka, kierowca i sprzątaczką. Do końca roku zredukowano etaty o połowę (P. Chmielowiec, *Urząd Bezpieczeństwa...*, s. 62).

⁵ *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944–1990. Informator personalny*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarski, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007, s. 19–20.

⁶ AIPN Rz, 00104/16, Rozkazy organizacyjne KMO, KW MO i WUSW w Rzeszowie z lat 1957–1987, Rozkaz organizacyjny nr 05/Rz/57 komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie, 14 III 1957 r., k. 1–3.

⁷ AIPN Rz, 00104/12, t. 1, Etaty wydziałów KW MO w Rzeszowie i jednostek SB w latach 1955–1960, Etat nr Rz/KP/02/57 Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 14 III 1957 r., k. 286–287.

⁸ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce 1956–1975...*, s. 28.

Obsada Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie (stan na 1 stycznia 1957 r.)

Nazwisko i imię	Stopień	Stanowisko
Stanisław Tęcza	kpt.	zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa
Tadeusz Milczanowski	por.	starszy oficer operacyjny
Józef Wierdak	chor.	starszy oficer operacyjny
Benedykt Paściak	ppor.	oficer operacyjny
Julian Bochnowski	chor.	oficer operacyjny
Leon Cygan	st. sierż.	sekretarz

Źródło: AIPN Rz, 00283/53, Zbiór rozkazów personalnych KW MO w Rzeszowie z lat 1957–1958, Rozkaz personalny nr 14, 8 I 1957 r., k. 33; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 66, 15 III 1957 r., k. 127.

1 kwietnia 1967 r. referaty ds. SB przejęły sprawy paszportowe i wydawanie dowodów osobistych ludności. W związku z tym nastąpiło zwiększenie liczby etatów brzozowskiej SB. Rozkazem organizacyjnym nr 013/Rz/67 komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie z 24 kwietnia 1967 r. w brzozowskim Referacie ds. SB utworzono Grupę Paszportów i Dowodów Osobistych z dwoma starszymi referentami⁹. Od połowy sierpnia tego roku w skład referatu wchodziły: kierownictwo jednostki w osobie zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB, Grupa Operacyjna złożona z dwóch inspektorów operacyjnych i oficera SB, Grupa Paszportów i Dowodów Osobistych złożona z dwóch referentów i Sekretariat w składzie sekretarka-maszynistka i kierowca¹⁰. Na wyposażeniu SB znalazł się również samochód osobowy z radiotelefonami w oznakowaniu MO¹¹.

⁹ AIPN Rz, 00104/16, Rozkaz organizacyjny nr 013/Rz/67 komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie, 24 IV 1967 r., k. 137–139; *ibidem*, Uzupełnienie do rozkazu organizacyjnego nr 013/Rz/67, 15 V 1967 r., k. 147.

¹⁰ Na wypadek stanu wojny brzozowski Referat ds. Bezpieczeństwa miał być powiększony. Według opracowanej na początku maja 1964 r. struktury SB na okres „W” liczba etatów miała wzrosnąć do dziewiętnastu. W skład rozbudowanego referatu miały wchodzić: 1. kierownictwo w składzie: szef i zastępca szefa SB w randze majora; 2. referat ogólnorganizacyjny w składzie: starszy oficer ewidencji operacyjnej, podoficer ewidencji operacyjnej i kierowca; 3. referat do walki z kontrrewolucją w składzie: kierownik referatu i dwóch starszych oficerów operacyjnych; 4. starszy oficer operacyjny do walki z reakcyjnym klerem; 5. starszy oficer śledczy; 6. referat „A” w składzie: starszy oficer techniki operacyjnej i trzech oficerów techniki operacyjnej; 7. oficerowie terenowi przy posterunkach MO (trzech starszych oficerów operacyjnych i dwóch oficerów operacyjnych). Do przemieszczania się w terenie miał służyć samochód osobowy i osobowo-terenowy oraz pięć motocykli. Na uzbrojenie jednostki składało się dziewięćnaście pistoletów, osiem pistoletów maszynowych i trzy rkm-y (AIPN Rz, 00104/12, t. 8, Etaty jednostek terenowych SB woj. rzeszowskiego z lat 1964–1965, Etat nr 0418/37 powiatowej SB w Brzozowie na okres „W”, 7 V 1964 r., k. 11–12).

¹¹ AIPN Rz, 00104/12, t. 6, Etaty jednostek terenowych SB woj. rzeszowskiego w latach 1967–1973, Etat nr Rz/KP/073/67 Referat ds. SB KP MO w Brzozowie, 14 VIII 1967 r., k. 1–3.

Struktury

Referat ds. SB KP MO w Brzozowie od 14 sierpnia 1967 r. (etat nr Rz/KP/073/67)

	Kierownictwo	Grupa Operacyjna	Grupa Paszportów i Dowodów Osobistych	Sekretariat	Łączna liczba etatów SB
Stan etatowy SB	1	3	2	2	8

Źródło: AIPN Rz, 00104/12, t. 6, Etaty jednostek terenowych SB woj. rzeszowskiego w latach 1967–1973, Etat nr Rz/KP/073/67 Referat ds. SB KP MO w Brzozowie, 14 VIII 1967 r., k. 1–3.

Kolejne zmiany w strukturze brzozowskiego Referatu ds. SB nastąpiły 1 sierpnia 1971 r., kiedy w skład Grupy Operacyjnej włączono stanowisko starszego inspektora operacyjnego, zwiększając liczbę etatów do dziewięciu. Jeszcze 1 marca 1969 r. zmieniono stanowisko etatowe oficera SB na inspektora operacyjnego. 1 stycznia 1975 r. Grupa Paszportów i Dowodów Osobistych została przemianowana na Grupę Paszportów. Taka struktura Referatu ds. SB utrzymała się do jego likwidacji w czerwcu 1975 r.¹²

Obsada Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie (stan na 1 stycznia 1973 r.)

Nazwisko i imię	Stopień	Stanowisko
Leon Cygan	kpt.	pierwszy zastępca komendanta powiatowego MO ds. SB
Krzysztof Bisset	kpr.	inspektor operacyjny (na etacie starszego inspektora) Grupy Operacyjnej
Józef Barański	kpr.	inspektor operacyjny Grupy Operacyjnej
Marian Fal	por.	inspektor operacyjny Grupy Operacyjnej
Stanisław Wojnar	plut.	inspektor operacyjny Grupy Operacyjnej
Eugeniusz Szlama	kpr.	referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych
Ewa Kuśnierz	sierz.	referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych
Zuzanna Kwiatkowska	sierz.	sekretarka-maszynistka Sekretariatu SB
Ireneusz Ostrowski	kpr.	milicjant-kierowca Sekretariatu SB

Źródło: AIPN Rz, 00283/13, Zbiór rozkazów personalnych KW MO w Rzeszowie z 1973 r., Rozkaz personalny nr 7, 10 I 1973 r., k. 1–2, 34.

¹² AIPN Rz, 00104/16, Rozkaz organizacyjny nr 021/Rz/71 komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie, 29 VII 1971 r., k. 180; *ibidem*, Rozkaz organizacyjny nr 05/Rz/69 komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie, 15 II 1969 r., k. 204; AIPN Rz, 00104/12, t. 7, Etaty jednostek terenowych SB woj. rzeszowskiego w latach 1973–1975, Etat nr Rz/KP/064/73 Referat ds. SB KP MO w Brzozowie, 17 II 1973 r., k. 91–92; AIPN Rz, 00368/12, Rozkazy organizacyjne KW MO/WUSW w Rzeszowie. Zarządzenia organizacyjne MSW z lat 1975–1978, Rozkaz organizacyjny nr 01/Rz/75 komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie, 21 I 1975 r., k. 1.

W czerwcu 1975 r. w wyniku reformy administracyjnej PRL i podziału kraju na 49 województw w południowo-wschodniej Polsce zamiast byłego woj. rzeszowskiego zorganizowano cztery samodzielne województwa: tarnobrzesckie, rzeszowskie, przemyskie i krośnieńskie. Równocześnie zostały zlikwidowane powiaty. Następtwem tej reformy było utworzenie nowych komend wojewódzkich milicji i likwidacja powiatowych. W Brzozowie powstał komisariat MO, a całość spraw związanych z SB skoncentrowano w nowej KW MO w Krośnie¹³.

Pomimo likwidacji Referatu ds. SB w Brzozowie przy tamtejszym komisariacie MO od 1 czerwca 1975 r. funkcjonował Referat Paszportów Wydziału Paszportów SB KW MO w Krośnie złożony z inspektora i referenta¹⁴. 1 maja 1981 r. zorganizowano w Brzozowie grupę operacyjną Wydziału IV KW MO w Krośnie w składzie inspektor i starszy inspektor SB¹⁵.

Po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 r. rozbudowywano ponownie struktury SB w komendach miejskich i komisariatach milicji. 1 kwietnia 1983 r. rozkazem organizacyjnym nr KS/04/83 komendant wojewódzki MO w Krośnie, opierając się na zarządzeniu organizacyjnym 088/org. ministra spraw wewnętrznych gen. dyw. Czesława Kiszczaka z 14 marca 1983 r., powołał w brzozowskim komisariacie MO stałą jednostkę SB z ośmioma etatami¹⁶. Składała się ona z kierownictwa w osobie zastępcy kierownika komisariatu MO ds. SB i czterech grup operacyjnych, które były odpowiednikami wydziałów KW MO w Krośnie. Początkowo były to: Grupa III (walka z opozycją polityczną) z jednym etatem starszego inspektora; Grupa IV (odpowiedzialna za walkę z Kościołem rzymskokatolickim, innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi) złożona z dwóch starszych inspektorów i inspektora; Grupa V (zabezpieczenie przemysłu) – jeden starszy inspektor; Grupa Paszportów, w której skład wchodził inspektor i referent¹⁷.

¹³ W miastach wojewódzkich i w miastach liczących powyżej 30 tys. mieszkańców utworzono komendy miejskie MO, a w miastach będących siedzibami byłych władz powiatowych liczących powyżej 20 tys. mieszkańców powołano komisariaty MO, natomiast w każdej gminie i miastach poniżej 20 tys. mieszkańców – posterunki MO (*Aparat bezpieczeństwa w Polsce 1975–1990. Kadra kierownicza*, t. 3, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 41; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 24).

¹⁴ AIPN Rz, 00374/4, Etaty KW MO w Krośnie z lat 1975–1980, Etat nr KS/W/01/75 KW MO w Krośnie, 1 VI 1975 r., k. 5; AIPN Rz, 00374/6, Rozkazy organizacyjne KW MO w Krośnie z lat 1975–1979, Zarządzenie organizacyjne nr 085/org. ministra spraw wewnętrznych, 11 VI 1975 r., k. 1.

¹⁵ AIPN Rz, 00374/7, Rozkazy organizacyjne KW MO i WUSW w Krośnie z lat 1980–1983, Rozkaz organizacyjny nr KS/09/81 komendanta wojewódzkiego MO, 7 V 1981 r., k. 21.

¹⁶ *Ibidem*, Zarządzenie organizacyjne nr 088/org. ministra spraw wewnętrznych, 14 III 1983 r., k. 51; *ibidem*, Rozkaz organizacyjny nr KS/04/83 komendanta wojewódzkiego MO w Krośnie, 21 III 1983 r., k. 54.

¹⁷ AIPN Rz, 00374/5, Etaty KW MO i WUSW w Krośnie z lat 1980–1990, Etat nr KS/Kr/010/82 Komisariat MO/RUSW w Brzozowie, 21 III 1983 r., k. 44–46.

Referat SB w komisariacie MO/RUSW w Brzozowie od 1 kwietnia 1983 r. (etat nr KS/Kr/010/82)

	Kierownictwo	Grupa III	Grupa IV	Grupa V	Grupa Paszportów	Łączna liczba etatów SB
Stan etatowy SB	1	1	3	1	2	8

Źródło: AIPN Rz, 00374/5, Etaty KW MO i WUSW w Krośnie z lat 1980–1990, Etat nr KS/Kr/010/82, Komisariat MO/RUSW w Brzozowie, 21 III 1983 r., k. 44–46.

Kolejne zmiany organizacyjne SB przeprowadzono, realizując ustawę Sejmu PRL z 14 lipca 1983 r. o urządzie ministra spraw wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów. Na mocy tego aktu prawnego 1 sierpnia 1983 r. komendy wojewódzkie MO przemianowano na wojewódzkie urzędy spraw wewnętrznych (WUSW), natomiast komendy miejskie i komisariaty MO przekształcono w rejonowe urzędy spraw wewnętrznych (RUSW). Szef WUSW spełniał funkcję organizacyjną, koordynacyjną i nadzorczą w zakresie realizacji zadań SB i MO¹⁸.

Siedem lat istnienia Referatu SB RUSW w Brzozowie to okres jego intensywnych przemian organizacyjno-etatowych. Już 1 stycznia 1984 r. wyłączono z Grupy Paszportów SB stanowisko inspektora, a na jego miejsce włączono w skład RUSW Grupę II SB (kontrwywiad) ze stanowiskiem starszego inspektora¹⁹. 1 maja tego roku wyłączono z Grupy IV SB stanowisko starszego inspektora, zmniejszając liczbę etatów SB do siedmiu²⁰. Dwa miesiące później zastąpiono stanowisko referenta w Grupie Paszportów SB etatem inspektora²¹. 1 stycznia 1985 r. wyłączono z Grupy IV SB stanowisko inspektora i włączono do RUSW Grupę VI SB (ochrona gospodarki żywnościowej, leśnictwa, przemysłu drzewnego i środowiska) składającą się z dwóch starszych inspektorów i inspektora²². Zwiększyło to liczbę etatów SB do dziewięciu. Kolejna zmiana nastąpiła 1 października tego roku, kiedy wyłączono z Grupy VI SB stanowisko inspektora, a włączono do RUSW Sekretariat SB z etatem sekretarki-maszynistki²³.

Obsada Referatu SB RUSW w Brzozowie (stan na 1 maja 1986 r.)

Nazwisko i imię	Stopień	Stanowisko
Stanisław Jurczak	por.	zastępca szefa RUSW ds. SB

¹⁸ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce 1975–1990...*, s. 47–48.

¹⁹ AIPN Rz, 00374/8, Rozkazy organizacyjne WUSW w Krośnie z lat 1983–1987, Rozkaz organizacyjny nr KS/02/84 szefa WUSW w Krośnie, 17 I 1984 r., k. 6–7.

²⁰ *Ibidem*, Rozkaz organizacyjny nr KS/05/84 szefa WUSW w Krośnie, 25 VI 1984 r., k. 19.

²¹ *Ibidem*, Rozkaz organizacyjny nr KS/07/84 szefa WUSW w Krośnie, 21 VII 1984 r., k. 25.

²² *Ibidem*, Rozkaz organizacyjny nr KS/02/85 szefa WUSW w Krośnie, 30 I 1985 r., k. 59.

²³ *Ibidem*, Rozkaz organizacyjny nr KS/020/85 szefa WUSW w Krośnie, 7 X 1985 r., k. 128.

Struktura, kadra kierownicza... SB KP MO oraz RUSW w Brzozowie...

Janusz Pańko	szer.	inspektor na wolnym etacie starszego inspektora Grupy II SB
Ryszard Błachut	mł. chor.	inspektor na wolnym etacie starszego inspektora Grupy III SB
Józef Myćka	kpr.	inspektor na wolnym etacie starszego inspektora Grupy IV SB
Andrzej Kwiatkowski	chor.	starszy inspektor Grupy V SB
Józef Gładysz	chor.	starszy inspektor Grupy VI SB
Stanisław Gładysz	kpr.	inspektor na wolnym etacie starszego inspektora Grupy VI SB
Ewa Kuśnierz	mł. chor.	referent techniki operacyjnej na wolnym etacie inspektora Grupy Paszportów SB
Dorota Czopor	szer.	sekretarka-maszynistka Sekretariatu SB

Źródło: AIPN Rz, 00374/23, t. 1, Zbiór rozkazów personalnych WUSW w Krośnie z 1986 r., Rozkaz personalny nr 045, 21 V 1986 r., k. 149, 191.

Reorganizacja SB jesienią 1989 r., już po częściowo wolnych wyborach do Sejmu i Senatu z 4 czerwca i po powołaniu na urząd pierwszego niekomunistycznego premiera Tadeusza Mazowieckiego, czyli u schyłku istnienia tej formacji, nakreśliła nowe ramy jej funkcjonowania także w jednostkach terenowych. Odtąd w strukturach RUSW pozostała tylko jedna komórka organizacyjna SB (grupa lub referat) łącząca zadania wszystkich pionów operacyjnych, z wyjątkiem grupy II i grupy paszportów, które funkcjonowały nadal niezależnie²⁴.

1 listopada 1989 r. wyłączono z RUSW w Brzozowie Grupę III SB (jeden etat), Grupę IV SB (jeden etat), Grupę V SB (jeden etat) i Grupę VI SB (dwa etaty), a na ich miejsce zorganizowano i włączono Grupę SB liczącą cztery etaty – trzech starszych inspektorów i inspektor²⁵. Zmniejszyło to ponownie liczbę etatów SB do ośmiu. 5 grudnia dokonano zmian w kierownictwie RUSW, usuwając z etatu zastępcy szefa rejonowego urzędu określenie „ds. SB” (jednocześnie zachowano stopień etatowy i grupę uposażenia dla kpt. Stanisława Jurczaka)²⁶. Taka struktura SB istniała do jej likwidacji 29 stycznia 1990 r.²⁷ Trzy dni później unieważniono etaty SB w brzozowskim RUSW, a zajmujących je esbeków odwołano z dotychczasowych stanowisk i przeniesiono na tzw. wykaz przejściowy (przyporządkowanie to mogło trwać do roku), czyli na p.o.

²⁴ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce 1975–1990...*, s. 55.

²⁵ AIPN Rz, 00374/9, Rozkazy organizacyjne WUSW w Krośnie z lat 1989–1990, Rozkaz organizacyjny nr KS/033/89 szefa WUSW w Krośnie, 22 XI 1989 r., k. 23.

²⁶ *Ibidem*, Rozkaz organizacyjny nr KS/09/90 szefa WUSW w Krośnie, 19 I 1990 r., k. 43.

²⁷ AIPN Rz, 01/134, t. 1, Protokół likwidacji SB RUSW w Brzozowie z 1990 r., Protokół likwidacji agend SB RUSW w Brzozowie, 29 I 1990 r., k. 1.

milicjantów-kontrolerów w Grupie Ruchu Drogowego oraz inspektorów w Sekcji Operacyjno-Dochodzeniowej, Grupie Paszportów i Sekretariacie Ogólnym RUSW²⁸.

Zakończenie działalności brzozowskiej SB wynikało z ustawy sejmowej z 6 kwietnia 1990 r., na której podstawie powołano Urząd Ochrony Państwa (UOP) i policję. W wyniku tej regulacji esbecy pozostający na wykazie przejściowym zostali po weryfikacji zwolnieni do 31 lipca 1990 r.²⁹ W chwili zorganizowania policji zlikwidowano WUSW i RUSW. Na ich miejsce powstały komendy wojewódzkie i rejonowe oraz komisariaty policji³⁰. Majątek i budynek RUSW w Brzozowie przejęła miejscowa Komenda Rejonowa Policji.

2. Kadra kierownicza brzozowskiej SB

Brzozowska SB w latach 1957–1990 miała ośmiu kierowników. To oni prowadzili nadzór nad wszystkimi działaniami operacyjnymi podległej jednostki. Pierwszym szefem SB był **kpt. Stanisław Tęcza**³¹. Pochodził z rodziny chłopskiej z Jarocina koło Niska. Posiadał wykształcenie niepełne podstawowe, które uzupełniał w resortowym szkolnictwie. W okresie okupacji niemieckiej związał się z konspiracyjnym Stronnictwem Ludowym (SL). W latach 1942–1944 był żołnierzem Batalionów Chłopskich (BCh) i Armii Ludowej (AL). Bezpieczniacką karierę zaczął we wrześniu 1944 r. w PUBP w Nisku. Od października 1946 r. pracował w Wydziale V Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Rzeszowie. W lipcu 1950 r. awansował na stanowisko kierownika sekcji tego wydziału. Od października 1954 r. pracował

²⁸ AIPN Rz, 00374/9, Rozkazy organizacyjne WUSW w Krośnie z lat 1989–1990, Rozkaz organizacyjny nr KS/22/90 szefa WUSW w Krośnie, 20 II 1990 r., k. 55; AIPN Rz, 00374/27, Zbiór rozkazów personalnych WUSW w Krośnie z 1990 r., Rozkaz personalny nr 037, 9 III 1990 r., k. 87–89.

²⁹ 31 VII 1990 r. na podstawie ustawy o UOP z 6 IV 1990 r. zostali zwolnieni ostatni brzozowscy esbecy: chor. Józef Gładysz, chor. Andrzej Kwiatkowski, sierż. Stanisław Gładysz, kpr. Stanisław Owoc, st. kpr. Tadeusz Pańko i plut. Dorota Sowińska. Kilka miesięcy wcześniej 15 IV 1990 r. zwolniono kpt. Stanisława Jurczaka (AIPN Rz, 00374/27, Zbiór rozkazów personalnych WUSW w Krośnie z 1990 r., Rozkaz personalny nr 052, 9 IV 1990 r., k. 172; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 085, 26 VII 1990 r., k. 236–237).

³⁰ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce 1975–1990...*, s. 20–22, 58.

³¹ Stanisław Tęcza, kpt./mjr, ur. 22 I 1920 r. w Jarocinie, rolnik, członek PPR/PZPR. W aparacie bezpieczeństwa zatrudniony od 21 IX 1944 r. na stanowisku wartownika plutonu ochrony PUBP w Nisku. W następnych latach pracował jako: mł. referent, referent, st. referent i kierownik Sekcji 3 Wydziału V WUBP w Rzeszowie (1946–1954), szef PUBP w Brzozowie (1954–1955), kierownik PDdsBP w Brzozowie (1955–1956), zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie (1957–1959), st. oficer operacyjny Wydziału III SB KW MO w Rzeszowie (1959), kierownik Sekcji 1 Wydziału „B” SB KW MO w Rzeszowie (1959–1960). W latach 1960–1961 był słuchaczem Rocznej Szkoły Oficerskiej Służby Obserwacji w Centrum Wyszkozenia MSW w Legionowie. Po ukończeniu szkolenia pracował jako oficer techniki operacyjnej Wydziału „W” KW MO w Rzeszowie (1962–1967) i kierownik zmiany Wydziału „W” KW MO w Rzeszowie (1967–1968). Zwolniony ze służby 30 IV 1968 r. (AIPN Rz, 0056/3977, Akta osobowe Stanisława Tęczy).

w Brzozowie na stanowisku szefa PUBP, a od kwietnia 1955 r. kierownika PDdsBP. Obowiązki zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Brzozowie pełnił od 1 stycznia 1957 do 31 sierpnia 1959 r. W latach 1959–1968 był zatrudniony w rzeszowskiej KW MO³².

Po odejściu Tęczy kierownictwo SB sprawował krótko **por. Piotr Ptaszek**³³. Pochodził z Woli Wielkiej koło Dębicy i legitymował się wykształceniem podstawowym. Dzieciństwo i młodość spędził we Francji, gdzie wyjechał z rodziną. Tam ukończył szkołę powszechną i pracował jako górnik w kopalni węgla. Do kraju powrócił w lipcu 1946 r. W 1948 r. został zatrudniony jako młodszy referent Referatu I PUBP w Rzeszowie. Od grudnia 1951 r. pracował w jasielskim PUBP, a od stycznia 1957 r. był oficerem operacyjnym Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Jaśle. W Brzozowie na stanowisku zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa pozostawał od 1 września 1959 do 31 sierpnia 1960 r. W latach 1960–1977 kontynuował karierę w pionie SB KP MO w Jaśle, a następnie KW MO w Krośnie³⁴.

Stanisław Tęcza (zbiory IPN w Rzeszowie)

Trzecim szefem SB został **kpt./mjr Stefan Piegdoń**³⁵. Urodził się w Kaniowie koło Bielska, ale mieszkał w Jabłonce w pow. brzozowskim. Pochodził z rodziny chłopskiej.

³² P. Chmielowiec, *Urząd Bezpieczeństwa...*, s. 36; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 386–387.

³³ Piotr Ptaszek, por./mjr, ur. 12 V 1928 r. w Woli Wielkiej, pochodzenie chłopskie, górnik, członek PPR/PZPR (od 1946). Od 1931 r. mieszkał we Francji (Rouvroy w departamencie Pas de Calais). W latach 1943–1945 był członkiem młodzieżówki Komunistycznej Partii Francji i francuskiego ruchu oporu FTPF (Les français-tireurs et partisans – Wolni Strzelcy i Partyzanci Francuscy). W aparacie bezpieczeństwa zatrudniony od 15 X 1948 r. jako mł. referent Referatu I PUBP w Rzeszowie. W następnych latach: referent Referatu I PUBP w Rzeszowie (1950–1951), st. referent Referatu I PUBP w Jaśle (1951–1952), st. referent przy kierownictwie PUBP w Jaśle (1952–1955), st. referent Powiatowego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego (PUdsBP) w Jaśle (1955–1956), oficer operacyjny i st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Jaśle (1957). W latach 1958–1959 był słuchaczem rocznej Szkoły Oficerskiej SB Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie (1958–1959). Po ukończeniu szkolenia pracował jako zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie (1959–1960), st. oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Jaśle (1960–1967), st. inspektor Referatu ds. SB KP MO w Jaśle (1967–1975), zastępca naczelnika Wydziału III SB KW MO w Krośnie (1975–1977). Zwolniony ze służby 30 XI 1977 r. (AIPN Rz, 0085/124, Akta osobowe Piotra Ptaszka).

³⁴ *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 323–324.

³⁵ Stefan Piegdoń, mjr/ppłk, ur. 16 IX 1927 r. Kaniowie, członek PPR/PZPR (od 1948) i Związku Młodzieży Polskiej (od 1949). W aparacie bezpieczeństwa zatrudniony od 1 I 1951 r. na stanowisku referenta Sekcji 4 Wydziału V WUBP w Rzeszowie. W latach 1952–1953 słuchacz Międzywojewódzkiej Szkoły Organów Bezpieczeństwa Publicznego w Katowicach. Następnie na stanowiskach:

Czesław Szymański (zbiory IPN w Rzeszowie)

1965 r. do końca służby w SB w 1973 r. zajmował się szkoleniem funkcjonariuszy pionu SB KW MO w Rzeszowie³⁶.

Posiadał wykształcenie podstawowe, uzupełniane w re-sortowych szkołach MSW. W latach 1941–1945 przebywał na przymusowych robotach w III Rzeszy jako robotnik rolny. Do kraju powrócił wiosną 1946 r. i zamieszkał w rodzinnej miejscowości, gdzie wkrótce został członkiem Ochotniczej Rezerwy MO. W strukturach UB zatrudniony w 1951 r. w Wydziale V WUBP w Rzeszowie. Karierę kontynuował w wojewódzkich strukturach bezpieczeństwa w Rzeszowie, dochodząc do stanowiska kierownika sekcji. Od stycznia 1957 r. był starszym oficerem operacyjnym Wydziału III SB KW MO w Rzeszowie. Do Brzozowa skierowany 1 września 1960 r. na stanowisko zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa. Po odejściu z Brzozowa z dniem 31 października

Kolejnym po Piegdoniu kierownikiem był **mjr Czesław Szymański**³⁷. Pochodził z Draganowej w pow. krośnieńskim. Posiadał wykształcenie podstawowe. W okresie okupacji niemieckiej należał do konspiracyjnego SL i był żołnierzem BCh. Karierę w aparacie bezpieczeństwa rozpoczął w maju 1945 r. w PUBP w Krośnie. Od 1953 r. był szefem PUBP w Ustrzykach Dolnych, a od kwietnia 1956 r. kierował PUdsBP w Gor-

st. referenta Sekcji 5 Wydziału V WUBP w Rzeszowie (1953), kierownika Sekcji 5 Wydziału V WUBP w Rzeszowie (1953–1954), kierownika Sekcji 7 Wydziału III WUBP w Rzeszowie (1954–1955), kierownika Sekcji 6 Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego (WUdsBP) w Rzeszowie (1955). W latach 1955–1956 był słuchaczem Rocznej Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej w Krakowie. Po jej ukończeniu kolejno: st. oficer operacyjny Wydziału III SB KW MO w Rzeszowie (1957–1960), zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie (1960–1965), inspektor szkolenia zawodowego samodzielnej Sekcji Kadr i Szkolenia SB KW MO w Rzeszowie (1965–1967), inspektor Inspektoratu Szkolenia Zawodowego SB KW MO w Rzeszowie (1967–1973). Zwolniony ze służby 31 VIII 1973 r. (AIPN Rz, 00157/1039, Akta osobowe Stefana Piegdonia).

³⁶ *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 307–308.

³⁷ Czesław Szymański, mjr, ur. 3 III 1925 r. w Draganowej, pochodzenie chłopskie, kupiec, członek PZPR. W latach 1941–1945 pracował w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej w Draganowej jako sklepowy. W aparacie bezpieczeństwa zatrudniony od 28 V 1945 r. na stanowisku wartownika plutonu ochrony PUBP w Krośnie. Następnie buchalter PUBP w Krośnie (1945–1947), intendent aparatu gospodarczego PUBP w Krośnie (1947), kontroler Sekcji Mundurowej WUBP w Rzeszowie (1947–1948), referent i st. referent Referatu IV PUBP w Krośnie (1948–1951), kierownik Referatu Ochrony przy Dyrekcji Kopalnictwa Naftowego w Krośnie (1951–1952), zastępca szefa i szef PUBP w Ustrzykach Dolnych (1952–1955), kierownik PDdsBP w Ustrzykach Dolnych (1955), zastępca kierownika i kierownik PUdsBP w Gorlicach (1955–1956), zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa KP MO w Gorlicach (1957–1965), pierwszy zastępca komendanta powiatowego ds. SB KP MO w Brzozowie (1965–1970). Zwolniony ze służby 19 XI 1970 r. (AIPN Rz, 00157/591, Akta osobowe Czesława Szymańskiego).

licach. W Brzozowie na stanowisku pierwszego zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB pracował od 1 września 1965 do połowy listopada 1970 r., kiedy zwolniono go ze służby z powodów zdrowotnych³⁸.

Piątym szefem SB został **mjr Tadeusz Paulukiewicz**³⁹. Pochodził z Będzina i podobnie jak jego poprzednicy legitymował się wykształceniem podstawowym. Pracę w organach bezpieczeństwa rozpoczął w lutym 1945 r. na stanowisku referenta PUBP w Koźlu. Od stycznia 1950 r. zatrudniony na stanowiskach kierowniczych w jednostkach UB. W kwietniu 1955 r. został przeniesiony na Rzeszowszczyznę. Początkowo pracował jako szef PUBP w Sanoku, a później zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Lesku. Do Brzozowa skierowany 16 listopada 1970 r. na stanowisko pierwszego zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB, pracował tam do końca grudnia 1971 r. Następnie do zwolnienia ze służby w 1974 r. był pierwszym zastępcą komendanta ds. SB Bieszczadzkiej KP MO w Lesku⁴⁰.

Tadeusz Paulukiewicz (zbiory IPN w Rzeszowie)

Po odejściu Paulukiewicza kierownictwo SB objął **kpt. Leon Cygan**⁴¹. Pochodził z Ulanicy w pow. brzozowskim, gdzie urodził się w rodzinie małorolnego chłopca. Jako

³⁸ *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 378.

³⁹ Tadeusz Paulukiewicz, mjr/ppłk, ur. 5 I 1924 r. Będzinie w woj. katowickim, pochodzenie robotnicze, zdun, członek PPR/PZPR (od 1946). W latach 1941–1945 pracował w wydziale budowlanym kopalni węgla „Paryż” w Dąbrowie Górniczej. W aparacie bezpieczeństwa zatrudniony od 15 II 1945 r. na stanowisku referenta PUBP w Koźlu. Następnie st. referent, oficer śledczy i st. oficer śledczy PUBP w Koźlu (1945–1948), st. oficer śledczy Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (MUBP) w Zabrze (1948–1949), st. referent w kierownictwie, zastępca szefa i szef MUBP w Zabrze (1949–1952), szef MUBP w Świętochłowicach (1952–1953), zastępca naczelnika i naczelnik Wydziału VIII WUBP w Katowicach (1953–1955), szef PUdsBP w Sanoku (1955–1956), zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa KP MO w Sanoku (1957–1958), zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa KP MO w Lesku (1958–1960). W latach 1960–1961 był słuchaczem Rocznej Szkoły Oficerskiej SB w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie. Po ukończeniu szkolenia kierownik Grupy VI, a następnie Grupy VII Wydziału II SB KW MO w Rzeszowie (1961–1970), pierwszy zastępca komendanta powiatowego ds. SB KP MO w Brzozowie (1970–1971), pierwszy zastępca komendanta powiatowego ds. SB KP MO w Lesku (1971–1972), pierwszy zastępca komendanta ds. SB Bieszczadzkiej KP MO w Lesku (1972–1974). Zwolniony ze służby 31 V 1974 r. (AIPN Rz, 00157/1133, Akta osobowe Tadeusza Paulukiewicza).

⁴⁰ *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 298.

⁴¹ Leon Cygan, kpt./mjr, ur. 4 X 1931 r. w Ulanicy, członek ZMP (1950–1954). Od marca 1950 r. pracował w Gminnej Spółdzielni w Dynowie. Od 1954 r. był członkiem Komitetu Powiatowego PZPR w Brzozowie. W aparacie bezpieczeństwa zatrudniony od 1 XII 1955 r. na stanowisku referenta PDdsBP w Brzozowie. Następnie oficer operacyjny PDdsBP w Brzozowie (1956). W latach 1956–1957 był słuchaczem Rocznej Szkoły Oficerskiej MSW w Legionowie. Po jej ukończeniu sekretarz, a następnie oficer operacyjny Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie (1957–1958). W latach

Leon Cygan (zbiory IPN w Rzeszowie)

jedyny ze swoich poprzedników miał ukończoną szkołę powszechną i dwa lata prywatnego gimnazjum w Dynowie. Zanim wstąpił do aparatu bezpieczeństwa, w latach 1951–1953 odbył służbę wojskową w jednostce Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW) w Warszawie. W PDdsBP w Brzozowie zatrudniony od grudnia 1955 r. jako referent, a następnie oficer operacyjny. Przeszedł przez wszystkie szczeble kariery w brzozowskim Referacie ds. Bezpieczeństwa (SB) KP MO. Był najzdolniejszym pracownikiem operacyjnym jednostki. Funkcję pierwszego zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB w Brzozowie pełnił dwukrotnie. Pierwszy raz od stycznia 1972 do końca czerwca 1973 r. i ponownie od połowy sierpnia 1973 do końca maja 1975 r. To on był likwidatorem brzozowskiego Referatu ds. SB w czerwcu 1975 r. Później do zwolnienia ze służby w 1983 r. pracował w Wydziale Paszportów SB KW MO w Krośnie⁴².

Bardzo krótko brzozowską jednostką SB kierował **mjr Stanisław Pietrucha**⁴³. Pochodził z Zassowa koło Dębicy, gdzie urodził się w rodzinie chłopskiej. Posiadał wykształcenie podstawowe, które uzupełniał w resortowym szkolnictwie. W okresie okupacji niemieckiej pracował jako listonosz wiejski, a następnie w gospodarstwie rolnym rodziców. Karierę w bezpieczeństwie rozpoczął w październiku 1946 r. w Referacie V PUBP w Dębicy. Od 1954 r. kierował PDdsBP w Ustrzykach Dolnych, a od 1957 r. tamtejszym Referatem ds. Bezpieczeństwa KP MO. W związku z likwidacją

1958–1960 był słuchaczem dwuletniej Oficerskiej Szkoły Zawodowej SB w Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie. Po ukończeniu szkolenia oficer operacyjny (1960–1962), st. oficer operacyjny (1962–1967), inspektor operacyjny (1967–1971), st. inspektor operacyjny (1971–1972) Referatu ds. Bezpieczeństwa (SB) KP MO w Brzozowie, pierwszy zastępca komendanta powiatowego ds. SB KP MO w Brzozowie (1972–1975), zastępca naczelnika Wydziału Paszportów SB KW MO w Krośnie (1975–1983). Zwolniony ze służby 31 VIII 1983 r. (AIPN Rz, 0085/24, Akta osobowe Leona Cygana).

⁴² *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 67, 127–128.

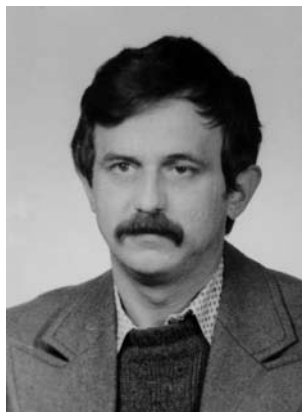
⁴³ Stanisław Pietrucha, mjr, ur. 2 VII 1923 r. w Zassowie, członek Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” (1946), PPR/PZPR (od 1946). W aparacie bezpieczeństwa zatrudniony 1 X 1946 r. jako mł. referent Referatu V PUBP w Dębicy. Następnie referent i st. referent Referatu V PUBP w Sanoku (1950–1951), st. referent przy kierownictwie PUBP w Gorlicach (1951–1952), kierownik Referatu Ochrony Rafinerii w Jedliczu (1952–1953). W latach 1953–1954 był słuchaczem Rocznej Szkoły Oficerskiej w Centrum Wyszkożenia Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) w Legionowie. Po jej ukończeniu zastępca szefa PUBP w Gorlicach (1954–1955), kierownik PDdsBP w Ustrzykach Dolnych (1955–1956), zastępca komendanta powiatowego ds. bezpieczeństwa (SB) KP MO w Ustrzykach Dolnych (1957–1972), pierwszy zastępca komendanta ds. SB Bieszczadzkiej KP MO w Lesku (1972–1973), pierwszy zastępca komendanta powiatowego ds. SB KPMO w Brzozowie (1973). Zwolniony ze służby 15 VIII 1973 r. Przyjęty ponownie 1 V 1982 r. na stanowisko st. inspektora Wydziału IV SB KW MO w Krośnie. Potem zastępca naczelnika Wydziału IV SB KW MO w Krośnie (1982–1985). Ostatecznie zwolniony z SB 15 II 1985 r. (AIPN Rz, 0085/112, Akta osobowe Stanisława Pietruchy).

pow. ustrzyckiego w grudniu 1972 r. przekazany do dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie. Później krótko pełnił obowiązki pierwszego zastępcy komendanta ds. SB w Bieszczadzkiej KP MO w Lesku. Do Brzozowa skierowany 1 lipca 1973 r. na stanowisko pierwszego zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB. Stanowisko to piastował bardzo krótko, bo do połowy sierpnia, kiedy został zwolniony z SB w związku z przejściem na emeryturę⁴⁴.

Jako ostatni kierownictwo SB sprawował **kpt. Stanisław Jurczak**⁴⁵. Wywodził się z rodziny chłopskiej zamieszkałej w Chelmcu koło Nowego Sącza, ale należał już do nowej kategorii pracowników aparatu bezpieczeństwa. Był dobrze wykształcony – ukończył szkołę podstawową i pięcioletnie Liceum Pedagogiczne w Starym Sączu, a od 1967 r. pracował jako nauczyciel w szkole podstawowej w Dylągowej, pow. Przemyśl. W latach 1968–1970, odbywając służbę wojskową, ukończył podoficerską szkołę łączności w Mrągowie. Po zwolnieniu do cywila nadal pracował w szkole podstawowej w Dylągowej, a następnie w Hucie Poręby jako p.o. dyrektor szkoły i w Siedliskach jako nauczyciel. Karierę w bezpieczeństwie rozpoczął w lutym 1974 r. w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie, kontynuował w Wydziale IV SB KW MO w Krośnie. W latach 1978–1981 kształcił się w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW w Legionowie. Po jej ukończeniu powrócił do pracy w Wydziale IV SB KW MO w Krośnie. Do Brzozowa skierowany 1 kwietnia 1983 r.,

Stanisław Pietrucha (zbiory IPN w Rzeszowie)

Stanisław Jurczak (zbiory IPN w Rzeszowie)

⁴⁴ AIPN Rz, 00283/13, Zbiór rozkazów personalnych KW MO w Rzeszowie z 1973 r., Rozkaz personalny nr 171, 10 VIII 1973 r., k. 59; *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 67, 311.

⁴⁵ Stanisław Jurczak, por./kpt., ur. 5 XI 1947 r. w Chelmcu, pochodzenie robotniczo-chłopskie, członek ORMU (1968–1974), Koła Młodzieży Wiejskiej (1968–1970), Związku Młodzieży Wiejskiej (1970–1974) i PZPR (od 1975). W aparacie bezpieczeństwa zatrudniony 1 II 1974 r. na stanowisku inspektora operacyjnego Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie. Po likwidacji brzozowskiego Referatu ds. SB inspektor Wydziału IV SB KW MO w Krośnie (1975–1977), mł. inspektor Wydziału IV SB KW MO w Krośnie (1977–1978), st. inspektor Wydziału IV SB KW MO w Krośnie (1981–1982), kierownik brzozowskiej Grupy Operacyjnej Wydziału IV SB KW MO w Krośnie (1982–1983), zastępca kierownika Komisariatu MO ds. SB w Brzozowie (1983) i zastępca szefa RUSW ds. SB w Brzozowie (1983–1990). Zwolniony ze służby 15 IV 1990 r. (AIPN Rz, 0085/64, Akta osobowe Stanisława Jurczaka).

początkowo na stanowisko zastępcy kierownika komisariatu MO ds. SB, a od 1 sierpnia zastępcy szefa RUSW ds. SB. Tę funkcję sprawował do końca stycznia 1990 r.⁴⁶

3. Główne kierunki działań operacyjnych

Zorganizowany w 1957 r. Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie od 1967 r. nazywany był w nomenklaturze bezpieki Referatem ds. SB. Po powstaniu RUSW w Brzozowie w sierpniu 1983 r. w jego strukturach działał Referat SB. Z tego wynika, że w interesującym nas okresie w odniesieniu do brzozowskiej jednostki SB używano trzech terminów – w artykule będziemy posługiwać się nazwą Referat SB (RSB).

Budynek PUBP/PDdsBP/KP MO/RUSW w Brzozowie przy pl. Grunwaldzkim 5, stan obecny (fot. Paweł Fornal)

Pod koniec 1956 r. wraz z reorganizacją aparatu bezpieczeństwa na szczeblu centralnym i wojewódzkim nastąpiła redukcja etatów w jednostkach powiatowych SB. Przeanalizowano również i oceniono prowadzone przez nie sprawy. W PDdsBP w Brzozowie na przełomie lat 1956 i 1957 przegląd spraw prowadzony był wspólnie z komisją WUdsBP z Rzeszowa. Część została zakwalifikowana do kontynuacji, resztę przekazano do pionu MO, prokuratury oraz wysłano do archiwum. Ocenie poddano sieć agenturalną, która 1 stycznia 1957 r. przeszła na stan RSB KP MO w Brzozowie. W wyniku tych działań wyeliminowano 39 źródeł informacji, a pozostawiono trzynaście. Przeana-

⁴⁶ *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 74, 203.

lizowano również materiały dotyczące osób będących w zainteresowaniu bezpieczeństwa, tzw. sprawy ewidencyjne, i po ocenie przesłano je do archiwum. Uporządkowano korespondencję i kilka tysięcy kart E-14 z kartoteki osób rejestrowanych w poprzednich latach, którą przekazano do Wydziału Ewidencji Operacyjnej KW MO w Rzeszowie⁴⁷.

Pomimo reorganizacji pod koniec 1956 i w pierwszych miesiącach 1957 r. brzozowski RSB kontynuował obserwację społeczeństwa i poszczególnych środowisk z pomocą sieci agenturalnej będącej na jego stanie i notował wszelkie wrogie wypowiedzi wobec władz centralnych oraz miejscowych, jak Komitet Powiatowy (KP) PZPR czy Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PPRN), informując je o wszelkich zagrożeniach. Intensyfikacja tych działań nastąpiła przed wyborami do Sejmu PRL z 20 stycznia 1957 r. i po głosowaniu, kiedy notowano wszelkie nieprzychylnie dla rządzących reakcje ludności⁴⁸. RSB nieprzerwanie prowadził również działania operacyjne wobec osób uznanych za wrogo nastawione do PRL lub podejrzanych o współpracę z okupantem niemieckim.

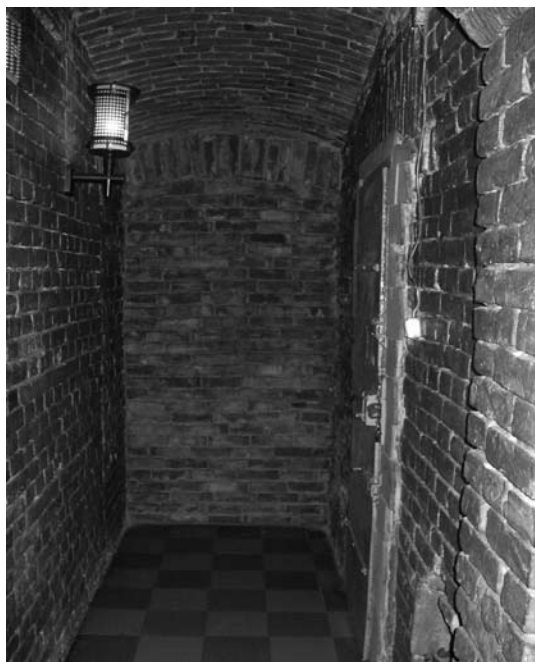
Według stanu z 17 kwietnia 1957 r. RSB realizował jedną sprawę agenturalno-poszukiwawczą na byłego policjanta ukraińskiego i członka UPA Stefana Szepelaka oraz sześć spraw ewidencyjno-obszernych. Dwie z nich dotyczyły działaczy byłego „reakcyjnego podziemia”, tj. Armii Krajowej (AK) i Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” (WiN) – Stanisława Gołębia (brata zbiegłego nielegalnie do RFN Tomasza Gołębia⁴⁹) i Marcelego Paździora⁵⁰, jedna – akcjonariusza i udziałowca kopalni ropy

⁴⁷ AIPN Rz, 04/124, Sprawozdania kierownika PDdsBP/Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie z lat 1955–1957, Notatka informacyjna z pracy za czwarty kwartał 1956 r. zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa, 28 III 1957 r., k. 187.

⁴⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie z pracy Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie za pierwszy kwartał 1957 r. do zastępcy komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie, 28 III 1957 r., k. 189–190.

⁴⁹ Tomasz Gołąb (*vel* Cwikliński, *vel* Józef Galecki, *vel* Henryk Gabel), ur. 18 X 1922 r. w Dynowie w pow. brzozowskim, ppor. rez. AK (1944). Od 1940 r. w konspiracyjnym Związku Walki Zbrojnej (ZWZ) pod ps. „Nemo”, „Ordon”, „Wacław”, absolwent konspiracyjnego liceum ogólnokształcącego (egzamin maturalny zdał przed tajną Państwową Komisją Egzaminacyjną o krypt. „Kuznica” w Błażowej, 1943) oraz konspiracyjnego kursu Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty przy placówce AK Błażowa. W latach 1944–1945 oficer dywersji placówki AK Dynów. Od 1946 r. działał w WiN na terenie Gliwic. W latach 1948–1953 w Warszawie i okolicy prowadził nieświadomie działalność w kontrolowanych i inspirowanych przez MBP strukturach V Zarządu Głównego WiN. W 1951 r. przetrzycony przez granicę jako emisariusz do Delegatury Zagranicznej WiN w Monachium. W latach 1951–1952 był kierownikiem łączności placówki Delegatury Zagranicznej WiN w Berlinie. W tym czasie podróżował po całej Europie Zachodniej, spotykając się ze środowiskami emigracyjnymi. Po ujawnieniu V Zarządu Głównego WiN w kraju jako prowokacji MBP od początku 1953 r. przesłuchiwany przez CIA w Monachium. Od końca 1953 r. mieszkał w niemieckim Lörrach przy granicy ze Szwajcarią i studiował chemię na Uniwersytecie w Bazylei. W 1960 r. wyjechał do USA, gdzie się osiedlił. W latach 1962–1987 był pracownikiem naukowym w koncernie farmaceutycznym Eli Lilly & Company (Indianapolis, stan Indiana). Dopiero po 1990 r. często odwiedzał Polskę (T. Gołąb, *Wspomnienia ze służby w AK i WiN w latach 1940–1953 (aneks – biogram Tomasza Gołębia)*, oprac. J. Kurtyka, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2003, nr 19–20, s. 287–292).

⁵⁰ Marceli Paździor (*vel* Zieliński), ur. 17 I 1912 r. w Dynowie w pow. brzozowskim, szewc, działacz SL, kpr. 2. pułku strzelców podhalańskich (1935), sierż. AK. Od 1943 r. w konspiracji AK pod ps. „Młotek”, dowódca drużyny AK, zastępca dowódcy plutonu AK Dynów, podoficer broni placówki AK

Piwnice dawnego aresztu PUBP/PDdsBP/KP MO/RUSW w Brzozowie przy pl. Grunwaldzkim 5, stan obecny (fot. Paweł Fornal)

naftowej Ignacego Kucharskiego, natomiast pozostałe trzy dotyczyły osób współpracujących w okresie II wojny światowej z okupantem niemieckim, tj. Piotra Andrusa, Michała Patulaka i Jana Zajączkowskiego. Do rejestracji przygotowano kolejnych sześć spraw ewidencyjno-obszernych i jedną sprawę agencjonalno-poszukiwawczą. Oprócz tego dwóch oficerów operacyjnych RSB wspólnie z Wydziałem III SB KW MO z Rzeszowa pracowało nad realizacją sprawy agencjonalno-poszukiwawczej o kryptonimie „Trójka”, założonej na ukrywających się Franciszka Woźniaka⁵¹ „Brzeszcza” i Franciszka Orłowskiego⁵² „Orbitowskiego”⁵³. W tym czasie brzozowska jednostka SB posiadała szesnaście jednostek sieci

Dynów. W latach 1950–1952 działał w kontrolowanych i inspirowanych przez MBP strukturach V Zarządu Głównego WiN. 22 XII 1952 r. aresztowany przez UB. 6 VII 1954 r. Wojskowy Sąd Rejonowy (WSR) w Warszawie skazał go na 6 lat więzienia. Od 1957 r. pod stałą kontrolą SB. W latach 1971–1974 inwigilowany w ramach prowadzonego przez Referat ds. SB KP MO w Brzozowie kwestionariusza ewidencyjnego o krypt. „Albinos” (P. Fornal, *Konspiracja akowska i poakowska w powiecie brzozowskim (1939–1949). Geneza, struktura, działalność i likwidacja*, Rzeszów 2010, s. 668–670).

⁵¹ Franciszek Woźniak (vel Stanowski, vel Marcin Ziemia, vel Henryk Rudnicki), ur. 18 XII 1907 r. we Lwowie, zegarmistrz, por. rez. AK. W konspiracji AK działał od 1943 r. używając ps. „Stary”, „Brzeszcza”, „Bogoń”. Od 1944 r. zastępca komendanta obwodu AK Brzozów. W latach 1945–1946 kierownik Rady WiN Brzozów. 23 IV 1947 r. ujawnił się w PUBP w Kłodzku. W latach 1949–1964 bezskutecznie poszukiwany przez UB/SB na terenie całego kraju (P. Fornal, *Franciszek Woźniak (1907–?)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 3, Kraków–Warszawa–Wrocław 2007, s. 589–593).

⁵² Franciszek Orłowski (vel Czesław Ryczek), ur. 13 IX 1914 r. w Strzyżowie, fryzjer, st. szeregowy 1. pułku artylerii zmotoryzowanej w Stryju k. Lwowa (1938), ppor. rez. AK. Od końca 1939 r. działał w Służbie Zwycięstwa Polski – Związku Walki Zbrojnej na terenie Strzyżowa. W 1941 r. zagrożony aresztowaniem przeniósł się do Golcowej w pow. brzozowskim i tam wkrótce objął dowództwo miejscowego plutonu AK. W 1943 r. przez kilka miesięcy dowodził placówką AK Domaradz. W konspiracji używał ps. „Orbitowski”, „Różyc”, „Henryk”. W latach 1944–1945 dowodził ponownie plutonem AK Golcowa. Jesienią 1945 r. uniknął aresztowania podczas obławy UB i ukrywał się w Warszawie, Lublinie, Świdnicy i Dzierżoniowie. W latach 1953–1957 poszukiwany przez UB/SB na terenie całego kraju. 17 VII 1957 r. aresztowany w Dzierżoniowie. Po kilkumiesięcznym śledztwie 5 VI 1959 r. Sąd Wojewódzki w Rzeszowie skazał go na 8 lat więzienia, ale na mocy amnestii karę darowano mu w całości (P. Fornal, *Konspiracja akowska...*, s. 666–668).

⁵³ AIPN Rz, 04/124, Notatka informacyjna zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 17 IV 1957 r., k. 201–204, 206.

Struktura, kadra kierownicza... SB KP MO oraz RUSW w Brzozowie...

agenturalnej, spośród których sześć wykorzystywano do prowadzonych spraw, a pozostali pracowali nad sprawami, które w najbliższym czasie miały być zarejestrowane, oraz inwigilowali interesujące SB środowiska⁵⁴.

Osobowe źródła informacji Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie (stan na 17 kwietnia 1957 r.)

Nazwisko i imię	Stopień	Stanowisko	Liczba i pseudonimy agentury
Stanisław Tęcza	kpt.	zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa	2 informatorów „Sosna”, „Chętny”
Tadeusz Milczanowski	por.	st. oficer operacyjny	5 informatorów „Bogusz”, „Łazik”, „Lichy”, „Andrzej”, „Mały”
Józef Wierdak	chor.	st. oficer operacyjny	4 informatorów „Zygmunt”, „Staranny”, „Karabin”, „Żuraw”
Julian Bochnowski	chor.	oficer operacyjny	2 informatorów „Motor”, „Przędownik”
Benedykt Paściak	chor.	oficer operacyjny	3 informatorów „Prezes”, „Wójcik”, „Żelazny”

Źródło: AIPN Rz, 04/124, Sprawozdania kierownika PDdsBP/Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie z lat 1955–1957, Notatka informacyjna zastępcy komendanta ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 17 IV 1957 r., k. 207.

Od połowy sierpnia 1958 r. RSB realizował zadania operacyjne „po zagadnieniach” Wydziału II (tzw. pion II) i Wydziału III (tzw. pion III) SB KW MO w Rzeszowie w czterech głównych kierunkach. Były to:

- 1) praca agenturalno-operacyjna „po zagadnieniu” Wydziału II (czyli kontrwywiadowcze zabezpieczenie powiatu) oraz rozpoznanie wrogiej działalności w przemyśle naftowym, tym zagadnieniem zajmował się oficer operacyjny ppor. Julian Bochnowski (pion II SB);
- 2) obserwacja i rozpracowanie działalności prawicowej w ruchu ludowym, czyli byłych działaczy Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL) Stanisława Mikołajczyka, będących członkami prokomunistycznego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL), oraz pozostałości nacjonalizmu ukraińskiego, tj. Organizacji

⁵⁴ *Ibidem*, Notatka informacyjna zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 17 IV 1957 r., k. 207.

- Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) – to zagadnienie prowadził starszy oficer operacyjny por. Tadeusz Milczanowski (pion III SB);
- 3) obserwacja i rozpracowanie działalności osób i grup z byłego „reakcyjnego podziemia”, czyli żołnierzy AK, Narodowych Sił Zbrojnych, działaczy WiN oraz Stronictwa Narodowego (SN) i jego młodzieżówki, tzw. Młodzieży Wielkiej Polski (MWP) – tym zagadnieniem zajmował się oficer operacyjny ppor. Józef Wierdak (pion III SB);
 - 4) obserwacja i rozpracowanie „reakcyjnej części kleru katolickiego” i jego wpływu na młodzież – tym zagadnieniem zajmowali się zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa kpt. Stanisław Tęcza i oficer operacyjny ppor. Benedykt Paściak (pion III SB)⁵⁵.

W połowie sierpnia 1958 r. RSB prowadził szesnaście spraw ewidencji operacyjnej oraz posiadał trzynaście jednostek sieci agenturalnej. Spośród tych spraw osiem pozostawało bez agentury. Na trzynaście osobowych źródeł informacji (OZI) dziewięciu tkwiło w sprawach, a pozostałych czterech pracowało nad zagadnieniami interesującymi SB. W najbliższym czasie przygotowywano werbunek kolejnych pięciu tajnych współpracowników (TW). Dobrze zorganizowana i prowadzona była praca agenturalno-operacyjna w środowisku tzw. prawicy ludowej czy byłego „reakcyjnego podziemia”, natomiast najslabiej – w pionie zabezpieczenia kontrwywiadowczego powiatu i „reakcyjnej części kleru katolickiego”⁵⁶.

Podział spraw i agentury w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie (stan na 12 sierpnia 1958 r.)

Nazwisko i imię	Stopień	Stanowisko	Liczba i rodzaj prowadzonych spraw	Liczba informatorów
Stanisław Tęcza	kpt.	z-ca kom. powiatowego MO ds. bezp.	2 (ewidencyjno-obszaryjne na ks. Juliana Pudłę i ks. Wojciecha Litwina)	2
Tadeusz Milczanowski	por.	st. oficer operacyjny	1 (agenturalno-poszukiwawcza na Stefana Szepelaka) 1 (agenturalnego sprawdzenia na meliniarzy broni w Siedliskach) 4 (ewidencyjno-obszaryjne na Andrzeja Krupe, Jana Kijowskiego, Michała Szubę, Michała Patulaka)	5

⁵⁵ AIPN Rz, 049/291, Ramowe plany pracy agenturalno-operacyjnej SB KP MO w Brzozowie, Dębicy, Gorlicach i Jarosławiu z lat 1958–1959, Ramowy plan ustawienia pracy agenturalno-operacyjnej według zagadnień w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 12 VIII 1958 r., k. 15.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 46.

Struktura, kadra kierownicza... SB KP MO oraz RUSW w Brzozowie...

Józef Wierdak	ppor.	oficer operacyjny	1 (agenturalno-poszukiwawcza na Jana Stefkę) 3 (ewidencyjno-obszaryjne na Albina Zygarę, Marcelego Paździornego i Helenę Pyś)	4
Benedykt Paściak	ppor.	oficer operacyjny	bez spraw (przygotowywał materiały do założenia trzech spraw ewidencyjno-obszaryjnych)	2
Julian Bochnowski	ppor.	oficer operacyjny	1 (agenturalno-poszukiwawcza na Jana Szarka) 3 (ewidencyjno-obszaryjne na Mariana Tietze, Ignacego Kucharskiego i Leona Kędrę)	brak agentury

Źródło: AIPN Rz, 049/291, Ramowe plany pracy agenturalno-operacyjnej SB KP MO w Brzozowie, Dębicy, Gorlicach i Jarosławiu z lat 1958–1959, Ramowy plan ustawienia pracy agenturalno-operacyjnej według zagadnień w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 12 VIII 1958 r., k. 15–17.

W następnych latach kierunki działań operacyjnych RSB w zasadzie nie uległy zmianie. Pod koniec lat pięćdziesiątych i w latach sześćdziesiątych XX w. ze względu na wzrastający z każdym rokiem międzynarodowy ruch osobowy coraz większe znaczenie w pracy operacyjnej RSB odgrywało zabezpieczenie kontrwywiadowcze pow. brzozowskiego⁵⁷ przed działalnością wywiadowczą krajów kapitalistycznych (kk). W latach 1959–1971 RSB prowadził teczkę zagadnieniową dotyczącą problematyki pionu II, koncentrując działania operacyjne na:

- 1) obserwacji i rozpracowaniu osób przyjezdnych z kk (turyści, dyplomaci, specjaliści, myśliwi);
- 2) rozpracowaniu operacyjnym niektórych osób podejrzanych, wyjeżdżających do kk;
- 3) obserwacji i rozpracowaniu osób zbiegłych za granicę i ich kontaktów w kraju, osób utrzymujących kontakty korespondencyjne z zagranicą oraz zabezpieczeniu

⁵⁷ Powiat brzozowski, według stanu na 5 VIII 1958 r. liczący 75 tys. mieszkańców, obejmował 29 gromad i dwa miasta (Brzozów i Dynów). Graniczył z powiatami: sanockim, krośnieńskim, strzyżowskim, rzeszowskim i przemyskim. Jako powiat rolniczy liczył 17 362 gospodarstwa indywidualne, 10 państwowych gospodarstw rolnych (PGR) oraz 4 spółdzielnie produkcyjne. Większość stanowiły gospodarstwa małe – do 2 ha ziemi, których było 7650, oraz o powierzchni 2–5 ha – 8706. Znacznie mniej było gospodarstw z arealem 5–10 ha – 1038, 10–20 ha – 55 i ponad 20 ha – 13. Kopalnictwo naftowe zatrudniało 700 pracowników, a Zakłady Przemysłu Terenowego w Brzozowie około 400 pracowników (*ibidem*, k. 1).

powiatu przed penetracją pracowników placówek dyplomatycznych państw kapitalistycznych⁵⁸.

Pod koniec lat pięćdziesiątych i na początku sześćdziesiątych pion II RSB interesował się emigrantami pochodzącymi z pow. brzozowskiego, a mieszkającymi na stałe w kk (Francji, Belgii, Wielkiej Brytanii, USA i RFN), którzy przyjeżdżali w odwiedziny do rodzin i znajomych mieszkających w pow. brzozowskim lub w celach turystycznych. Część tych osób budziła zainteresowanie SB ze względu na pozycję w krajach stałego pobytu i ich zainteresowania podczas wizyt w Polsce. Kontrolą operacyjną objęto również zwiększającą się z każdym rokiem liczbę osób wyjeżdżających na pobyt czasowy i stały do kk, ponieważ zdarzały się przypadki odmowy powrotu.

W zainteresowaniu operacyjnym pionu II znalazły się rodziny byłych żołnierzy AK czy działaczy WiN zbiegłych do państw kapitalistycznych w pierwszych latach po tzw. wyzwoleniu. Według ustaleń SB było to 26 osób, które przedostały się do amerykańskiej strefy okupacyjnej w Niemczech Zachodnich i tam przeszły przez ośrodek II Korpusu Polskich Sił Zbrojnych (PSZ) gen. Władysława Andersa. Spośród tych osób SB nie zdołała ustalić miejsca pobytu m.in. Stanisława Szturmy⁵⁹ i Tadeusza Wrażenia⁶⁰. Kontroli operacyjnej poddano ich rodziny i kontakty w kraju, ponieważ według SB mogli wykorzystywać je do wrogiej działalności wobec PRL.

Pion II RSB prowadził działania operacyjne zmierzające do rozpracowania i ustalenia składu osobowego, współpracowników i działalności placówek niemieckiej straży granicznej pracujących na terenie powiatu podczas okupacji niemieckiej, kiedy w latach 1939–1941 na Sanie przebiegała granica stref okupacyjnych niemieckiej i sowieckiej. Według ustaleń operacyjnych placówki te znajdowały się w miejscowościach położonych wzdłuż Sanu – Witryłowie, Temeszowie, Krzemiennej, Niewiastce, Nozdrzcu, Dynowie i Bachórze⁶¹.

Działania operacyjne pion II RSB prowadził w ścisłym kontakcie z Wydziałem II SB KW MO w Rzeszowie, korzystając również z pomocy Biura Dowodów Osobi-

⁵⁸ AIPN Rz, 053/194, Teczka zagadnieniowa pionu II Referatu ds. Bezpieczeństwa (SB) KP MO w Brzozowie, Postanowienie o założeniu teczki „po linii” Wydziału II w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 16 V 1959 r., k. 2.

⁵⁹ Stanisław Szturma (brak bliższych danych) „Tur”, prawdopodobnie oficer sabotażu i dywersji obwodu AK Brzozów. Jesienią 1945 r. nielegalnie przekroczył granicę i przedostał się do amerykańskiej strefy okupacyjnej w Niemczech, następnie był żołnierzem II Korpusu PSZ we Włoszech.

⁶⁰ Tadeusz Wrażenie (*vel* Paluchowski), ur. 22 V 1916 r. w Dynowie, do 1939 r. podoficer zawodowy 19. pp, ppor. rez. AK (1943). Od 1942 r. w konspiracji AK pod pseudonimem „Ryś”, dowódca plutonu AK Dynów i zastępca dowódcy placówki AK Dynów. Jesienią 1945 r. przedostał się amerykańskiej strefy okupacyjnej w Niemczech. Następnie był żołnierzem 3. Brygady Karpackiej II Korpusu PSZ we Włoszech. Z tą jednostką ewakuowany do Wielkiej Brytanii. Po demobilizacji wyjechał do Kanady i tam zamieszkał (P. Fornal, *Konspiracja akowska...*, s. 695).

⁶¹ AIPN Rz, 053/194, Wniosek uzasadniający konieczność organizowania pracy agenturalno-operacyjnej poza systemem zagadnieniowym do problematyki Wydziału II w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 16 V 1959 r., k. 3–4; *ibidem*, Ogólny plan pracy do zagadnień Wydziału II w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 4 VI 1959 r., k. 5–6.

stych i posterunków MO rozmieszczonych w powiecie. W działaniach operacyjnych wykorzystywano agenturę referatu, kontakty poufne (KP) i rozmowy z mieszkańcami. Z pomocą posterunków MO obserwowano zachowanie rodzin przyjeżdżających i wyjeżdżających do kk, szczególną uwagę zwracając na to, w jakim celu wyjeżdża i przyjeżdża dana osoba, z kim się kontaktuje podczas pobytu i czym się interesuje. Obserwacją objęto ujawnionych byłych współpracowników Gestapo i niemieckiej straży granicznej, w szczególności ich zachowanie w miejscu pracy i zamieszkania oraz stosunek do PRL⁶².

W latach 1961–1962 pion II, prowadząc działania operacyjne, wpadł na trop konfidenta Gestapo Mieczysława Bembna⁶³, który miał wydać okupantowi niemieckiemu osiemnastu mieszkańców Haczowa – w większości żołnierzy miejscowej placówki AK. Osoby te zostały na początku 1943 r. aresztowane i po śledztwie w krośnieńskim oraz jasielskim Gestapo wywiezione do obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau, gdzie zmarły. SB ustaliła, że Bemben mieszkał, używając fałszywych personaliów⁶⁴, w Opolu. Po otrzymaniu fotokopii jego zdjęcia został zidentyfikowany⁶⁵. W styczniu 1962 r. jego sprawę przesłano do Wydziału II SB KW MO w Opolu w celu dalszego prowadzenia lub wykorzystania operacyjnego, ponieważ w myśl komunistycznego prawa czyny, których się dopuścił, objęto amnestią w 1956 r. i mógł być pociągnięty do odpowiedzialności karnej tylko za posługiwanie się fałszywymi personaliami⁶⁶.

⁶² AIPN Rz, 053/194, Ogólny plan pracy do zagadnień Wydziału II w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 4 VI 1959 r., k. 6.

⁶³ Mieczysław Bemben, s. Stanisława i Walerii z d. Szmyd, ur. 14 XII 1923 r. w Haczowie w pow. brzozowskim, rejestrowany konfident placówki Gestapo w Krośnie (na kontakcie zastępcy szefa Gestapo w Krośnie Gustawa Schmalzlera), zadenuncjował oficerów i żołnierzy haczowskiej placówki AK. W wyniku jego działalności aresztowano w styczniu i w kolejnych miesiącach 1943 r. m.in.: sierż. Andrzeja Pniewskiego „Wielkiego” (zastępcę dowódcy placówki AK Haczów), Gerarda Pojnara, Władysława Pniewskiego, Marcina Błaża, sierż. Pawła Szubra (dowódcę plutonu AK Haczów), Gerarda Wawrzkowicza, Andrzeja Szajnę, Stanisława Matusza, sierż. Izidora Kielara (dowódcę plutonu AK Haczów), Stanisława Boczara i Marię Szajnę. Za współpracę z Gestapo otrzymał rower, garderobę pożydowską i inne przedmioty codziennego użytku. Po aresztowaniach, obawiając się odwetu AK, wyjechał z Haczowa. Konfidentem Gestapo była również jego matka Waleria, zastrzelona przez oddział likwidacyjny AK na podstawie wyroku Wojskowego Sądu Specjalnego za współpracę z okupantem niemieckim (Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Rzeszowie, 108/1, Materiały dotyczące aparatu ucisku okupanta, policji granatowej i policji ukraińskiej, Protokół przesłuchania Gustawa Schmalzlera, 8 VII 1945 r., k. 5; AIPN Rz, 043/399, Akta operacyjne przeciwko Mieczysławowi Bembnowi).

⁶⁴ W Opolu miał mieszkać przy ul. Książąt Opolskich 30 jako Edward Bemben, s. Stanisława i Kunegundy z d. Wrona, ur. 7 III 1927 r. w Nowym Sączu.

⁶⁵ W celu jego identyfikacji przesłuchano świadków spośród krewnych aresztowanych wówczas osób oraz przeprowadzono rozmowę z byłym zastępcą dowódcy placówki AK Haczów Stanisławem Szubrem.

⁶⁶ AIPN Rz, 053/194, Meldunek, 6 XI 1961 r., k. 19–20; *ibidem*, Meldunek, 18 I 1962 r., k. 30. Ostatecznie sprawę przeciwko niemu złożono do archiwum Wydziału „C” KW MO w Rzeszowie 18 IV 1964 r. SB ustaliła, że w pierwszej połowie 1943 r. po otrzymaniu pogroźek opuścił Haczów i dzięki pomocy szefa Gestapo z Krosna wyjechał do Niemiec (AIPN Rz, 043/399, Akta operacyjne przeciwko Mieczysławowi Bembnowi).

W 1961 r. pion II interesował się zrzutowiskami i lądowiskami wykorzystywanymi przez lotnictwo alianckie niosące pomoc miejscowym strukturom AK podczas II wojny światowej – informacji SB udzielał TW „Andrzej”⁶⁷, były dowódca placówki AK⁶⁸.

W 1962 r. w zainteresowaniu operacyjnym pionu II znalazły się trzy osoby: Zdzisław Sękowski⁶⁹ mieszkający w Starej Wsi k. Brzozowa (utrzymywał kontakty z placówkami dyplomatycznymi kk), Józef Hałubiński z Przysietnicy (utrzymywał kontakty korespondencyjne z rodziną zamieszkałą w RFN i ZSRR oraz pisał wrogie anonimy do ambasady USA w Warszawie) i Antoni Kucharski pochodzący ze Starej Wsi (były oficer „dwójki”, który do 1961 r. mieszkał w Kanadzie i od kilku miesięcy podróżował po krajach zachodniej i południowej Europy w bliżej nieokreślonym celu)⁷⁰.

Priorytetem SB było zabezpieczenie operacyjne obchodów sześćsetlecia Haczowa, na które zaproszono dwudziestu obcokrajowców z USA i Wielkiej Brytanii rodem z tej miejscowości⁷¹. Obchody rocznicowe z inicjatywy KP PZPR połączono ze Świę-

⁶⁷ TW „Andrzej” to wieloletni współpracownik UB/SB Michał Barć (*vel* Kowalski), ur. 6 IX 1903 r. w Pobitnie k. Rzeszowa, kpr./plut. rez. kawalerii 12. pułku ułanów podolskich (1926), ppor. rez. AK (1943), zarządca majątków ziemskich. Od 1940 r. w konspiracyjnym ZWZ-AK pod ps. „Jędrzej”, „Krogulec”, absolwent konspiracyjnego liceum ogólnokształcącego (egzamin maturalny zdał przed tajną Państwową Komisją Egzaminacyjną o krypt. „Kuznica”, 1942) oraz konspiracyjnego kursu Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty przy placówce AK Błażowa. W latach 1943–1944 był zastępcą dowódcy placówki AK Błażowa, następnie dowodził placówką AK Dynów (1944). W latach 1947–1951 wykorzystywany operacyjnie przez PUBP w Brzozowie jako informator/agent „Andrzej”. 12 XI 1951 r. aresztowany przez UB. 23 VII 1952 r. WSR w Rzeszowie skazał go na 12 lat więzienia. Odbywając karę w więzieniu na zamku Lubomirskich w Rzeszowie w latach 1952–1954, był wykorzystywany operacyjnie przez Wydział Śledczy WUBP w Rzeszowie jako agent celny o pseudonimie „Bąk”. Po zwolnieniu z więzienia w 1956 r. ponownie podjęty na kontakt przez Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie i w latach 1957–1963 wykorzystywany operacyjnie jako informator, a następnie TW „Andrzej” (P. Fornal, *Michał Barć (1903–1979), żołnierz ZWZ-AK, informator, agent celny, tajny współpracownik UB-SB o pseudonimach „Andrzej” i „Bąk”*, „Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1/7, s. 451–481).

⁶⁸ AIPN Rz, 053/194, Meldunek, 7 XI 1961 r., k. 21–22.

⁶⁹ Zdzisław Sękowski, ur. 18 XII 1937 r. w Starej Wsi k. Brzozowa, woźny w Szkole Rzemiosł Różnych w Brzozowie. W zainteresowaniu SB znalazł się w 1957 r., kiedy usiłował utworzyć nielegalną organizację młodzieżową „Klub Młodych Zapaleńców”. W latach 1960–1962 inwigilowany w ramach sprawy operacyjnego sprawdzenia. Powodem ponownego zainteresowania się nim SB było utrzymywanie kontaktów korespondencyjnych z ambasadą USA w Warszawie, skąd miał otrzymywać listy. 24 X 1961 r. ppor. Leon Cygan przeprowadził z nim rozmowę profilaktyczną dotyczącą „wystąpień chuligańskich” (miał na ulicy w Brzozowie wznosić okrzyki na cześć Adenauera i rozpowszechniać broszury *Stany Zjednoczone Ameryki Północnej w świetle faktów*). Po tej rozmowie na kilka miesięcy zaniechał działalności. W latach 1962–1964 ponownie prześladowany przez SB jako figurant sprawy operacyjnej. Powodem jej założenia było ponowne nawiązanie kontaktów korespondencyjnych z ambasadami krajów kapitalistycznych (Belgia, Japonia, Izrael, Szwecja, Maroko i USA). W wyniku perłustracji jego korespondencji SB ustaliła, że kontakty z ambasadami krajów kapitalistycznych w Warszawie miały na celu otrzymywanie broszur i widokówek i nie stanowiły działalności przestępczej z punktu widzenia kontrwywiadowczego, ale mimo to zastrzeżono mu możliwość wyjazdu za granicę (AIPN Rz, 070/189, Akta operacyjne przeciwko Zdzisławowi Sękowskiemu).

⁷⁰ AIPN Rz, 053/194, Ramowy plan pracy dotyczący zagadnień Wydziału II w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie na trzeci kwartał 1962 r., 20 VI 1962 r., k. 48.

⁷¹ *Ibidem*.

tem Odrodzenia i zorganizowano 22 lipca 1962 r. Zabezpieczeniem imprezy zajęły się RSB i KP MO z Brzozowa⁷².

Od końca lat pięćdziesiątych XX w. niemal każdy cudzoziemiec przyjeżdżający do kraju (z wyjątkiem osób starszych i wcześniej inwigilowanych) poddawany był wstępnemu rozpracowaniu przez SB. Czynności te w przypadku powiatowych referatów SB wykonywał oficer operacyjny pionu II, korzystając z pomocy rozmieszczonych w terenie posterunków MO. Informacje o przyjeździe cudzoziemców na dany teren powiatowa jednostka SB uzyskiwała na podstawie karty zgłoszenia pobytu, rzadziej od OZI. Na podstawie wstępnego rozpracowania osoby zasługujące na uwagę poddawano kontroli operacyjnej, przy czym przy ich wyborze brano pod uwagę takie kryteria, jak: wykształcenie, miejsce pracy, miejsce zamieszkania odwiedzanych osób w kraju, zainteresowania i nawiązane kontakty⁷³.

W 1966 r. spośród przyjeżdżających z zagranicy kontrolą operacyjną objęto pięciu obcokrajowców. Pierwszym był Henryk Miśniakiewicz, obywatel USA. W kraju przebywał prywatnie w odwiedzinach u rodziny w Dynowie (3–21 sierpnia 1966 r.)⁷⁴. Inwigilowany był przez jednego TW i dwa KP. Drugą osobą poddaną kontroli operacyjnej był Albert Kaszycki, również obywatel USA, który w kraju przebywał prywatnie w odwiedzinach u rodziny przez 25 dni⁷⁵. Inwigilowało go dwóch TW i jeden KP. Pod obserwacją bezpieki znalazł się też Bronisław Wawrzkowicz, który przyjechał do kraju na paszport konsularny⁷⁶. Przebywał on w odwiedzinach u rodziny przez 21 dni. Do jego obserwacji SB wykorzystywała dwa KP. Czwartą osobą poddaną inwigilacji był Edward Boczar, obywatel brytyjski, który przebywał w kraju 30 dni⁷⁷. Obserwowanie go powierzono dwom KP. Ostatnim cudzoziemcem poddanym inwigilacji był Włodzimierz Libowicz, obywatel austriacki, który przebywał w kraju prywatnie przez 14 dni⁷⁸. Inwigilowany był przez jednego TW i jednego KP⁷⁹.

⁷² AIPN Rz, 049/271, Meldunki i informacje SB KP MO w Dębicy, Gorlicach i w Brzozowie z 1962 r., Notatka informacyjna, 26 VI 1962 r., k. 28.

⁷³ AIPN Rz, 049/102, Protokoły i sprawozdania z kontroli SB KP MO byłego woj. rzeszowskiego z lat 1964–1972, Sprawozdanie z kontroli pracy pionu II SB KP MO przeprowadzonej w Brzozowie 26–28 X 1970 r., 30 X 1970 r., k. 134.

⁷⁴ Powodem zainteresowania SB Henrykiem Miśniakiewiczem było to, że jesienią 1945 r. zbiegł nielegalnie do Niemiec Zachodnich, następnie mieszkał w Austrii i Wielkiej Brytanii, a w latach 1962–1964 występował pod fałszywym nazwiskiem w Stanach Zjednoczonych, co stwierdzono na podstawie inwigilacji jego korespondencji przesyłanej do kraju.

⁷⁵ Alberta Kaszyckiego poddano kontroli operacyjnej, ponieważ jesienią 1945 r. wraz z matką nielegalnie opuścił kraj, udając się do Wielkiej Brytanii, gdzie jego ojciec był oficerem lotnictwa i służył w RAF.

⁷⁶ Powodem zainteresowania SB Bronisławem Wawrzkowiczem było to, że jego ojciec, posiadający obywatelstwo Wielkiej Brytanii, służył w II Korpusie PSZ gen. Andersa, a później był osobistym kierowcą gen. Stanisława Maczka. On sam miał też pod koniec okupacji niemieckiej przedostać się do Wielkiej Brytanii.

⁷⁷ Edwardem Boczarem SB zainteresowała się dlatego, że posiadał wykształcenie wyższe i zbyt często przyjeżdżał do kraju.

⁷⁸ Włodzimierza Libowicza SB poddała kontroli operacyjnej ze względu na częstotliwość przyjazdów do kraju i ukraińskie pochodzenie.

⁷⁹ AIPN Rz, 053/194, Wykaz cudzoziemców kontrolowanych operacyjnie przez Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie w 1966 r., 16 I 1967 r., k. 85–86.

W 1968 r. na ogólną liczbę 98 przyjezdnych cudzoziemców kontroli operacyjnej i tzw. przepracowaniu operacyjnemu poddano cztery osoby, w 1969 r. na 94 osoby odwiedzające powiat rozpracowywano trzy, a w 1970 r. na 118 obcokrajowców inwigilacją objęto pięciu. Z wytypowanymi osobami przeprowadzano również rozmowy operacyjne – w 1968 r. dwie, a w latach 1969 i 1970 po trzy⁸⁰.

Pion II RSB, zabezpieczając powiat przed penetracją przedstawicielstw placówek dyplomatycznych państw kapitalistycznych, z braku na tym terenie obiektów o znaczeniu obronnym skupił się na zabezpieczaniu operacyjnym tras przelotowych: Rzeszów – Domaradz – Krosno i Rzeszów – Brzozów – Grabownica Starzeńska – Sanok. W październiku 1970 r. wykorzystywano do tego celu dwanaście kontaktów służbowych (KS), których zadaniem było informowanie SB o pojawieniu się dyplomatów. Byli to przeważnie pracownicy stacji benzynowych, sprzedawcy kiosków „Ruchu” i dróżnicy, którzy mieli odpowiednie warunki do wykonywania przydzielonych im zadań. W 1970 r. brzozowska SB monitorowała przejazd przez powiat siedmiu samochodów dyplomatycznych (w tym dwukrotnie dyplomatów USA i Francji)⁸¹.

W zainteresowaniu operacyjnym pionu II znaleźli się przebywający w Brzozowie pod koniec 1970 r. trzej specjaliści z Niemiec Zachodnich, którzy instalowali i uruchamiali zakupione tam maszyny dla Zakładu Koronek w Brzozowie, będącego oddziałem zamiejscowym Fabryki Firanek im. Małgorzaty Fornalskiej „Wisn” w Skopaniu k. Baranowa Sandomierskiego⁸². Ich pobyt był zabezpieczany z pomocą KS i kontaktów operacyjnych (KO) na terenie zakładu, jak i w miejscu ich zamieszkania przez grupę operacyjną Wydziału II SB KW MO z Rzeszowa. Przyjezdnymi budzącymi zainteresowanie SB byli myśliwi dewizowi z RFN przyjeżdżający na polowania do Harty. W 1968 r. przebywał tam jeden myśliwy, a w latach 1969 i 1970 po dwóch. Ich pobyt był każdorazowo zabezpieczany przez OZI. SB dokonywała również perlustracji korespondencji i paczek przesyłanych z RFN. Wszystkie osoby otrzymujące paczki poddane były inwigilacji dla wyjaśnienia, kto jest nadawcą przesyłki⁸³. Według stanu na 30 października 1970 r. do realizacji zadań pionu II RSB wykorzystywał trzech TW, siedem KO i dwanaście KS⁸⁴.

Wzrost liczby cudzoziemców przyjeżdżających z państw kapitalistycznych na początku lat siedemdziesiątych XX w. (ze stu w 1970 do 142 w 1971 r.) spowodował, że pion II RSB wraz z Wydziałem II SB KW MO z Rzeszowa realizował w latach 1971–1972 sprawę obiektową (SO) o kryptonimie „Zachód”. Głównym celem

⁸⁰ AIPN Rz, 049/102, Sprawozdanie z kontroli pracy pionu II SB KP MO w Brzozowie przeprowadzonej 26–28 X 1970 r., 30 X 1970 r., k. 135.

⁸¹ *Ibidem*, k. 136.

⁸² S. Dydek, *Uprzemysłowienie Brzozowa* [w:] *Brzozów. Zarys monograficzny*, red. J.F. Adamski, J. Czajkowski, B. Jaśkiewicz, M. Rudnicka, R. Terlecki, Brzozów 1990, s. 540.

⁸³ AIPN Rz, 049/102, Sprawozdanie z kontroli pracy pionu II SB KP MO w Brzozowie przeprowadzonej 26–28 X 1970 r., 30 X 1970 r., k. 136–137.

⁸⁴ *Ibidem*, k. 128–133.

było ujawnienie osób prowadzących działalność szpiegowską na rzecz wywiadów kk lub inną wrogą aktywność na szkodę PRL. Rozpracowaniu poddano cudzoziemców przyjeżdżających w odwiedziny do rodzin i znajomych, uczestników zbiorowych wycieczek turystycznych organizowanych przez polonijne biura podróży, specjalistów montujących zakupione w RFN i Japonii maszyny dla Zakładu Koronek w Brzozowie oraz myśliwych z RFN i Austrii przyjeżdżających na polowania dewizowe do Harty i Ulucza. Realizując tę sprawę, SB zabezpieczała również operacyjnie powiat przed penetracją placówek dyplomatycznych państw kapitalistycznych, kontrolując trasy przelotowe Rzeszów – Bieszczady i Przemyśl – Krosno (rocznie notowano od pięciu do ośmiu przejazdów przez powiat *attaché* wojskowych i innych dyplomatów z państw kapitalistycznych)⁸⁵.

Rozpracowaniu operacyjnemu podlegały osoby wyjeżdżające do kk, z którymi SB przeprowadzała rozmowy profilaktyczno-pouczone i ostrzegawcze, a z niektórymi pozyskanymi do współpracy – ogólnozadaniowe. Podobnie po powrocie do kraju w biurze paszportowym rozmawiał z nimi osobiście oficer pionu II SB. Chodziło o to, aby zapobiec odmowom powrotu. Mimo to takie wypadki zdarzały się – w 1968 r. powrotu do kraju z czasowego pobytu za granicą odmówiły dwie osoby, a w 1969 r. jedna. Operacyjnemu sprawdzeniu podlegały wszystkie osoby ubiegające się o stały wyjazd do kk, a o jego wyniku informowano Wydział Paszportów i Dowodów Osobistych SB KW MO w Rzeszowie. W 1970 r. na siedem osób ubiegających się o stały wyjazd do państw kapitalistycznych wszystkie otrzymały odmowę⁸⁶.

Na początku lat siedemdziesiątych XX w. wzrost liczby wyjazdów mieszkańców powiatu na pobyt czasowy do kk (USA, Francja, Wielka Brytania, Włochy, Australia, Kanada, RFN, Austria, Szwecja, Dania, Holandia i Belgia) spowodował, że w latach 1971–1972 RSB przy pomocy Wydziału II SB KW MO z Rzeszowa prowadził SO o kryptonimie „Kraj”, rozpracowując osoby wyjeżdżające, jak również przyjeżdżające na tzw. paszporty konsularne. Głównym celem było ujawnienie osób podejrzanych o powiązania z wywiadem państw kapitalistycznych lub prowadzących inną wrogą wobec PRL działalność⁸⁷. W ramach tej sprawy brzozowska jednostka SB skoncentrowała się na werbunku OZI, szczególnie w tych miejscowościach, gdzie odnotowano największe nasilenie wyjazdów za granicę, prowadzeniu pracy profilaktyczno-ostrzegawczej i represyjnej mającej na celu zapobieżenie odmowom powrotu oraz próbom angażowania się w działalność szpiegowską na rzecz wywiadów kk lub wrogą wobec PRL⁸⁸.

⁸⁵ AIPN Rz, 053/170, t. 4, Sprawa obiektowa o krypt. „Zachód”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 28 X 1971 r., k. 6; *ibidem*, Kontrwywiadowcza charakterystyka terenu powiatu, 13 VI 1972 r., k. 9, 12; *ibidem*, Wniosek o zakończenie spraw obiektowej, 14 X 1972 r., k. 17.

⁸⁶ AIPN Rz, 049/102, Sprawozdanie z kontroli pracy pionu II SB KP MO w Brzozowie przeprowadzonej 26–28 X 1970 r., 30 X 1970 r., k. 138–139.

⁸⁷ AIPN Rz, 053/171, t. 4, Sprawa obiektowa o krypt. „Kraj”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 28 X 1971 r., k. 5; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy obiektowej, 14 X 1972 r., k. 18.

⁸⁸ *ibidem*, Plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy obiektowej o krypt. „Kraj”, 26 X 1971 r., k. 15.

W latach 1972–1975 pion II RSB wraz z Wydziałem II SB KW MO z Rzeszowa realizował SO o kryptonimie „Zasłona”, prowadząc całościowe kontrwywiadowcze zabezpieczenie powiatu. Inwigilacją objęto osoby wyjeżdżające do krajów kapitalistycznych, przyjeżdżających cudzoziemców (turystów, odwiedzających rodziny i znajomych, myśliwych, specjalistów, dyplomatów). Realizując tę sprawę, SB dążyła do ujawnienia i rozpracowania osób podejrzanych o powiązania z wywiadem kk oraz prowadzących wrogą działalność wobec PRL. W tym czasie coraz większe trudności sprawiało SB zabezpieczenie operacyjne pobytu cudzoziemców, ponieważ przyjeżdżali oni własnymi samochodami i poruszali się po terenie całego powiatu, województwa, a często kraju⁸⁹.

Działania operacyjne pionu II RSB realizowali następujący funkcjonariusze: ppor. Julian Bochnowski (w latach 1958–1960), por./kpt. Leon Cygan (1961–1975), kpr. Krzysztof Bisset (1971–1973), plut. Stanisław Wojnar (1972–1975).

Zwalczaniem działalności antysocjalistycznej i wrogiej wobec PRL, kontrolą mniejszości narodowych oraz zabezpieczeniem gospodarki zajmował się pion III RSB. W latach 1959–1973 prowadził on teczki zagadnieniową dla organizowania pracy agencjonalno-operacyjnej w środowisku tzw. prawicy społecznej w ruchu ludowym. Kontrolą operacyjną objęto wówczas „czołowy aktyw prawicowy w ruchu ludowym” rekrutujący się z byłych działaczy PSL, którzy według ustaleń SB w latach 1956–1959 uaktywnili się politycznie, inspirując wrogą działalność na wsi⁹⁰. Stałą inwigilacją objęto m.in.: prezesa Powiatowego Komitetu (PK) ZSL w Brzozowie Stanisława Anioła⁹¹, wiceprezesa PK ZSL Kazimierza Częczka, sekretarza PK ZSL Jana Jakiela oraz Michała Szubę, Władysława Czarnieckiego, Eugeniusza Kęckiego⁹², Józefa Kocaja⁹³, Stanisława Grat-

⁸⁹ AIPN Rz, 062/6, t. 3, Sprawa obiektowa o krypt. „Zasłona”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 14 X 1972 r., k. 4; *ibidem*, Plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy obiektowej, 5 V 1973 r., k. 10; *ibidem*, Wniosek o zakończenie spraw obiektowej, 5 VII 1975 r., k. 18.

⁹⁰ AIPN Rz, 053/174, t. 4, Teczka zagadnieniowa dotycząca problematyki pionu III Referatu ds. Bezpieczeństwa (SB) KP MO w Brzozowie, Postanowienie o założeniu teczki zagadnieniowej dotyczącej problematyki pionu III w Referacie ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 14 V 1959 r., k. 1.

⁹¹ Stanisław Anioł, ur. 3 V 1914 r. w Golcowej w pow. brzozowskim, działacz Stronnictwa Ludowego (SL), PSL i ZSL, kpr. 14. pułku ułanów jazłowieckich (1938). Do 1939 r. prezes koła SL w Golcowej. Od 1940 r. w konspiracji ludowej SL „Roch” pod ps. „Agrest”. Pełnił kolejno funkcje komendanta Oddziałów Specjalnych Straży Chłopskiej (SCh), komendanta gminnego SCh Domaradz, szefa łączności komendy Obwodu SCh Brzozów i inspektora powiatowego Ludowej Straży Bezpieczeństwa (LSB). 15 XI 1944 r. aresztowany przez NKWD i zesłany do łagru w głąb ZSRS. Powrócił do kraju w 1947 r. W 1959 r. ze względu na wrogą postawę wobec PRL inwigilowany przez Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie w ramach sprawy ewidencyjno-obszerniczej, której był figurantem (P. Fornal, *Konspiracja akowska...*, s. 625).

⁹² Eugeniusz Michał Kęcki, ur. 1 II 1889 r. w Dąbrowie Tarnowskiej, doktor nauk prawnych, adwokat, działacz SL, PSL i ZSL. Od 1942 r. działacz konspiracyjnego SL „Roch” pod ps. „Dąbrowski”. Powiatowy delegat rządu RP. Od sierpnia 1945 r. działacz PSL i zastępca prezesa Powiatowego Zarządu PSL w Brzozowie. W latach 1955–1957 inwigilowany przez UB/SB (*ibidem*, s. 646–647).

⁹³ Józef Kocaj, ur. 6 III 1890 r. w Harcie w pow. brzozowskim, działacz SL, PSL i ZSL, sierż. 38. pp (1919). W okresie okupacji niemieckiej działał w konspiracyjnym SL „Roch”. Od sierpnia 1945 r. działacz PSL i starosta powiatowy w Brzozowie. Był również zastępcą, a następnie przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej w Brzozowie. Od jesieni 1945 r. współpracował z WiN oraz uczestni-

kowskiego, Władysława Maciołka, Andrzeja Krupę⁹⁴ i Antoniego Twardaka. W wyniku działań operacyjnych SB ustaliła, że utrzymywali oni kontakty z byłymi działaczami PSL mieszkającymi poza pow. brzozowskim, tj. Walentym Dżulą⁹⁵, Wojciechem Dudkiem⁹⁶ i Józefem Ruparem, którzy ze względu na swoją działalność polityczną na tym terenie w okresie okupacji niemieckiej i po wyzwoleniu mieli na nich poważny wpływ⁹⁷.

Według ustaleń operacyjnych SB działalność aktywu prawicowego koncentrowała się na rozbijaniu organizacji partyjnych na wsi, usuwaniu ze stanowisk członków PZPR i tzw. postępowych działaczy ludowych, nazbyt gorliwych w realizowaniu wytycznych partii. Wysuwano również żądania zniesienia obowiązkowych dostaw produktów rolnych i obniżenia podatku gruntowego. Działacze prawicowi masowo wstępowali w szeregi ZSL, z czasem opanowując komitet powiatowy tej organizacji. Według SB zrehabilitowano i przyjęto w szeregi ZSL jawnych wrogów ustroju socjalistycznego i władzy ludowej w Polsce, takich jak Józef Kocaj i Kazimierz Czączek (okupacyjny dowódca plutonu AK, który został wybrany do PK ZSL). Usiłowali oni opanować instytucje państwowe i spółdzielcze, nie dopuszczając do tworzenia kółek rolniczych, oraz rozbijali już istniejące, traktując je jako bazę przyszłej kolektywizacji wsi. Według SB głoszone hasła i żądania znajdowały posłuch u znacznej części aktywu terenowego

czył w posiedzeniach Tajnego Sądu Obywatelskiego w Dynowie. 22 VIII 1947 r. aresztowany przez UB. 15 III 1948 r. WSR w Rzeszowie skazał go na 5 lat więzienia, ale w wyniku skargi rewizyjnej darowano mu karę w całości (*ibidem*, s. 651).

⁹⁴ Andrzej Krupa, ur. 30 I 1912 r. w Northampton-Pa (USA), działacz SL, PSL i ZSL, kpr. 5. pułku strzelców podhalańskich (1936), por. rez. LSB. Od 1940 r. działał w konspiracji Sch pod ps. „Drzymała”. Początkowo dowodził placówką gminną Sch Nozdrzec, następnie pełnił funkcje zastępcy i komendanta obwodu Sch-LSB Brzozów, inspektora wyszkolenia bojowego. Od lipca do września 1945 r. p.o. komendant powiatowy MO w Brzozowie. Od sierpnia 1945 r. członek Zarządu Powiatowego PSL w Brzozowie. W 1947 r. kilkakrotnie aresztowany przez UB. W latach 1957–1960 inwigilowany przez Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie w ramach sprawy ewidencyjno-obszerności, której był figurantem (*ibidem*, s. 657–658).

⁹⁵ Walentyn Dżula, ur. 2 V 1907 r. w Nozdrzcu w pow. brzozowskim, adwokat, działacz SL i PSL. W latach 1938–1939 prezes Zarządu Powiatowego SL w Brzozowie. Od 1940 r. działał w konspiracyjnym SL „Roch” pod ps. „Dewal”. W latach 1942–1943 przewodniczący „trójki” politycznej SL „Roch” na pow. brzozowski. Od 1945 r. starosta powiatowy w Jarosławiu. W latach 1946–1947 kilkakrotnie aresztowany przez UB i więziony w areszcie PUBP w Jarosławiu i WUBP w Rzeszowie. Od 1964 r. prowadził samodzielną kancelarię adwokacką w Jarosławiu (T. Bereza, *Walentyn Dżula (1907–1984)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 2, Kraków–Warszawa–Wrocław 2004, s. 106–107).

⁹⁶ Wojciech Dudek, ur. 25 XI 1916 r. w Domaradzu w pow. brzozowskim, dr nauk prawnych, adwokat, działacz Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” i PSL, plut. pchor. 5. pp (1938), kpt. LSB. Od 1940 r. w konspiracji ZWZ pod ps. „Sep”, dowódca placówki gminnej ZWZ-AK Domaradz. Po dezercji z AK od jesieni 1943 r. działacz konspiracyjnego SL „Roch” i oficer szkoleniowy komendy Obwodu Sch Brzozów, a następnie komendant Obwodu Sch-LSB Brzozów. W konspiracji ludowej używał ps. „Ryszard”, „Olsza”, „Głowacki”. Od 1945 r. działacz PSL i delegat na Okręgowy Zjazd PSL w Krakowie. Uczestnik I Kongresu PSL w Warszawie. W latach 1950–1959 inwigilowany przez UB/SB (P. Fornal, *Konspiracja akowska...*, s. 633–636).

⁹⁷ AIPN Rz, 053/174, t. 4, Wniosek uzasadniający konieczność organizowania pracy agenturalno-operacyjnej w środowisku prawicy społecznej w ruchu ludowym systemem zagadnieniowym, 14 V 1959 r., k. 2.

ZSL i bezpartyjnych wywodzących się z byłego PSL i innych ugrupowań politycznych. Bezpieka zaobserwowała też fakty umarzania obowiązkowych dostaw i podatku gruntowego w tych wsiach, w których w prezydium Gminnej Rady Narodowej (GRN) większość stanowili działacze prawicowi. Według resortowych analiz działalność „elementów prawicowych” w powiecie uzyskiwała poparcie części rolników dzięki temu, że wspierała je większość księży katolickich i aktywno klerykalnego⁹⁸.

Według stanu na 8 maja 1959 r. w odniesieniu do prawicy ludowej RSB prowadził jedną sprawę ewidencyjno-grupową na figurantów Władysława Czarneckiego i Władysława Nowaka oraz cztery sprawy ewidencyjno-obszerności na Michała Szubę ze Starej Wsi, Stanisława Gratkowskiego z Hłudna, Stanisława Anioła z Domaradza i Andrzeja Krupę z Wary. Do ich inwigilacji wykorzystywano czterech informatorów. Oprócz agentury czynnej i wyeliminowanej do kontroli działacze ludowych SB wykorzystywała członków ZSL pozytywnie ustosunkowanych do PRL⁹⁹. O wszystkich ustalonych przez SB przejawach wrogiej działalności prawicowej w ruchu ludowym informowano na bieżąco pierwszego sekretarza KP PZPR w Brzozowie i Wydział III SB KW MO w Rzeszowie.

Kilkuletnie działania operacyjne wobec niepokornych działaczy ludowych doprowadziły w 1965 r. do tego, że według analizy SB poszczególne „elementy byłego środowiska reakcyjno-prawicowego w ruchu ludowym” zaprzestały wrogiej działalności, a pewną liczbę osób z tego kręgu wybrano do rad narodowych. Mimo to nadal poddawano je kontroli operacyjnej. Dopiero w 1973 r. SB zakończyła prowadzenie teczki zagadnieniowej dotyczącej tej problematyki, uzasadniając tę decyzję tym, że większość starszych działaczy zmarła, a pozostali zaprzestali działalności ze względu na podeszły wiek lub zmienili poglądy na prokomunistyczne¹⁰⁰.

W zainteresowaniu pionu III SB pozostawali członkowie OUN-UPA, m.in. w 1965 r. RSB z udziałem Grupy III Wydziału III SB KW MO z Rzeszowa prowadził sprawę operacyjnego sprawdzenia przeciwko Mikołajowi Surówce, członkowi ukraińskiej bojówki Służby Bezpieczeństwa OUN, który zamieszkiwał wówczas w Bornem w pow. koszański¹⁰¹.

Stalej inwigilacji pion III RSB poddawał byłych żołnierzy AK, NSZ oraz działaczy WiN i MWP. Głównym celem tych działań było sprawdzanie, czy nie prowadzą wrogiej działalności wobec reżimu komunistycznego. Pod koniec listopada 1971 r. RSB realizował w odniesieniu do nich sześć kwestionariuszy ewidencyjnych (KE)

⁹⁸ *Ibidem*, k. 3.

⁹⁹ AIPN Rz, 053/174, t. 4, Charakterystyka zagadnieniowa prawicy w ruchu ludowym w pow. brzozowskim, 8 V 1959 r., k. 25–29.

¹⁰⁰ *Ibidem*, Kierunkowy plan pracy dotyczący prawicy wiejskiej na trzeci kwartał 1965 r., 30 VI 1965 r., k. 108; *ibidem*, Wniosek o zaniechanie dalszego prowadzenia teczki zagadnieniowej pionu III w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie, 4 I 1973 r., k. 110.

¹⁰¹ *Ibidem*, Kierunkowy plan pracy dotyczący prawicy wiejskiej na trzeci kwartał 1965 r., 30 VI 1965 r., k. 109.

o kryptonimach: „Laworta”, „Jawor”, „Albinos”, „Oryl”, „Styr” i „Atom”¹⁰², których figurantami byli m.in.: Albin Zygar¹⁰³, Jan Kijowski¹⁰⁴, Marceli Paździozny, Tomasz Fiołek¹⁰⁵ i Antoni Gerula¹⁰⁶. Bezpieka inwigilowała też byłych działaczy MWP, m.in. Adama Piecucha¹⁰⁷, wówczas nauczyciela brzozowskiego gimnazjum¹⁰⁸. W grudniu 1974 r. w RSB ostatecznie zrezygnowano z kontroli operacyjnej działaczy „byłego reakcyjnego podziemia i nacjonalizmu ukraińskiego”. Wynikało to z braku podstaw do kontynuacji tego typu spraw¹⁰⁹.

¹⁰² Kwestionariusz ewidencyjny o tym kryptonimie został zniszczony przez SB w 1983 r.

¹⁰³ Albin Zygar, ur. 20 II 1909 r. we Wzdowie w pow. brzozowskim, leśnik, st. strzelec 52. pp (1932), st. sierżant, ppor. AK. Od 1940 r. w konspiracji ZWZ-AK pod ps. „Dąb”, dowódca plutonu AK we Wzdowie. Uczestnik akcji „Burza” latem 1944 r. Po wkroczeniu Armii Czerwonej ukrywał się. 5 I 1945 r. podczas próby aresztowania przez UB w swoim domu zdołał zbiec, zabijając kpr. Władysława Czuchrę i ciężko raniąc zastępcę kierownika PUBP w Brzozowie por. Jana Moralewicza. 17 X 1945 r. ujawnił się w PUBP w Brzozowie i zdał część broni swojego plutonu. W latach 1945–1946 był żołnierzem oddziału NSZ Antoniego Żubryda. 10 III 1947 r. ponownie ujawnił się w PUBP w Brzozowie. 8 III 1949 r. aresztowany przez UB pod zarzutem nielegalnego posiadania broni i udziału w rabunkach. 30 XI 1949 r. wyrokiem WSR w Rzeszowie skazany na 6 lat więzienia. W latach 1971–1974 inwigilowany w ramach prowadzonego przez Referat ds. SB KP MO w Brzozowie kwestionariusza ewidencyjnego o krypt. „Laworta” (AIPN Rz, 043/646, Akta operacyjne przeciwko Albinowi Zygarrowi; P. Fornal, M. Krzysztofiński, *Między UB a partią. Nieznany protokół komórki PPR przy PUBP w Brzozowie z grudnia 1945 r.*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005, nr 1–2, s. 95; P. Fornal, *Konspiracja akowska...*, s. 200–201; D. Iwaneczko, *Ogniwo strachu. Urząd Bezpieczeństwa w Lubaczowie 1944–1956*, Rzeszów 2012, s. 46).

¹⁰⁴ Jan Kijowski, ur. 16 I 1914 r. w Nozdrzcu w pow. brzozowskim, ekspedient, st. strzelec 48. pp (1938). Od 1941 r. w konspiracji ZWZ-AK pod ps. „Wrona”. W latach 1946–1947 kierownik „koła” WiN na gminę Nozdrzec. 21 VI 1947 r. aresztowany przez UB. 15 III 1948 r. WSR w Rzeszowie skazał go na 8 lat więzienia. Zwolniony w 1952 r. Od 1956 r. pod stałą kontrolą SB. W latach 1971–1974 inwigilowany w ramach prowadzonego przez Referat ds. SB KP MO w Brzozowie kwestionariusza ewidencyjnego o krypt. „Jawor” (P. Fornal, *Konspiracja akowska...*, s. 647–649).

¹⁰⁵ Tomasz Fiołek, ur. 11 XII 1918 r. w Wesolej w pow. brzozowskim, w okresie okupacji niemieckiej żołnierz BCh. Po tzw. wyzwoleniu zorganizował własny oddział zbrojny. Aresztowany przez UB. 2 XII 1949 r. WSR w Rzeszowie skazał go na 12 lat więzienia za udział w napadach rabunkowych. W latach 1971–1974 inwigilowany w ramach prowadzonego przez Referat ds. SB KP MO w Brzozowie kwestionariusza ewidencyjnego o krypt. „Oryl” (AIPN Rz, 043/637, Akta operacyjne przeciwko Tomaszowi Fiołkowi).

¹⁰⁶ Antoni Gerula, ur. 7 VI 1922 r. w Dynowie w pow. brzozowskim, w okresie okupacji niemieckiej żołnierz AK, następnie działacz WiN. Aresztowany przez UB. 17 VIII 1953 r. WSR w Rzeszowie skazał go na 4 i pół roku więzienia. W latach 1971–1974 inwigilowany w ramach prowadzonego przez Referat ds. SB KP MO w Brzozowie kwestionariusza ewidencyjnego o krypt. „Styr” (AIPN Rz, 043/610, Akta operacyjne przeciwko Antoniemu Geruli).

¹⁰⁷ Adam Piecuch, ur. 24 XI 1925 r. w Jasionowie w pow. brzozowskim, nauczyciel, działacz ZHP. W latach 1945–1946 w konspiracji MWP pod ps. „Wierzba”, kierownik sekcji Obwodu MWP Brzozów. 2 IV 1947 r. ujawnił się w PUBP w Brzozowie. Od 1948 r. poddany stałej kontroli operacyjnej przez UB/SB. W latach 1959–1960 był figurantem prowadzonej przez Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie sprawy ewidencyjno-obszerniczej (AIPN Rz, 043/379, Akta operacyjne przeciwko Adamowi Piecuchowi).

¹⁰⁸ AIPN Rz, 049/77, Protokoły zdawczo-odbiorcze SB KP MO byłego woj. rzeszowskiego z lat 1970–1972, Protokół zdawczo-odbiorczy dokumentacji i przepisów znajdujących się w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie, 26 XI 1971 r., k. 96–97.

¹⁰⁹ AIPN Rz, 049/102, Informacja o kontroli w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie, 21 XII 1974 r., k. 152.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. pion III RSB zabezpieczał gospodarkę powiatu, organizując pracę operacyjną w brzozowskich Zakładach Koronek i Tworzyw Sztucznych „Gamrat-Erg”¹¹⁰ oraz w rolnictwie. W wymienionych przedsiębiorstwach notowano awarie i częste psucie się maszyn zakupionych w kk, natomiast w rolnictwie – przypadki niegospodarności w państwowych gospodarstwach rolnych i spółdzielniach produkcyjnych (stwierdzono m.in. niekorzystny zakup bydła dla PGR-u). W 1972 r. zgodnie z nowym zakresem pracy pionu III odstąpiono od wydzielonego zabezpieczenia operacyjnego Koronek i „Gamrat-Ergu”, a SB skoncentrowała się na powiatowym kompleksie rolnym¹¹¹.

W latach 1972–1975 RSB wraz z Grupą V Wydziału III SB KW MO z Rzeszowa prowadził SO o kryptonimie „Kłos” na instytucje rolne powiatu. W ramach tej sprawy objęto kontrolą operacyjną sześć PGR-ów – w Bachórzcu, Siedliskach, Witryłowie, Uluczu, Trześniowie i Widaczu, 34 kółka rolnicze, Państwowy Ośrodek Maszynowy w Dynowie, Przedsiębiorstwo Budownictwa Rolnego (PBR) w Brzozowie-Widaczu oraz Spółdzielnie Produkcyjne w Trześniowie i Jasionowie. Głównym celem tej sprawy było przeciwdziałanie nieprawidłowościom w gospodarce rolnej powiatu, jak: nieplanowa gospodarka nawozami sztucznymi, nieprawidłowe składowanie produktów rolnych, nieprzestrzeganie terminów zasiewów, pielęgnacji oraz nawożenia gleby, ochrony roślin i ich zbioru, niewłaściwa eksploatacja maszyn rolniczych, wysokie koszty ich napraw i remontów, niepełne wykorzystanie sprzętu rolnego oraz brak dyscypliny pracy w szczytowym okresie prac polowych. Do sprawy tej wykorzystano trzech TW i trzy KO. O wszelkich stwierdzonych nieprawidłowościach i marnotrawstwu oraz niegospodarności informowano władze administracyjne, brzozowski KP PZPR i Referat Przystępstw Gospodarczych KP MO w Brzozowie. Na podstawie zebranych przez SB podczas realizacji tej sprawy informacji założono i zrealizowano trzy sprawy operacyjnego sprawdzenia (SOS), dotyczące m.in. niekorzystnego zakupu w kk bydła przez Państwowy Ośrodek Hodowli Zarodowej (POHZ) w Brzozowie oraz marnotrawstwa i niegospodarności w Zakładzie Rolnym w Uluczu podległym POHZ w Brzozowie. W ramach sprawy „Kłos” organizowano też wspólne kontrole z lekarzami weterynarii i strażą pożarną w zakładach rolnych. Sprawę zamknięto w związku z reformą administracyjną kraju i likwidacją brzozowskiej jednostki SB. Kontrolę operacyjną powiatowego kompleksu rolnego prowadziła odtąd Sekcja 5 Wydziału III SB KW MO z Krosna¹¹².

¹¹⁰ Zakład Tworzyw Sztucznych „Erg” w Brzozowie powstał na bazie Brzozowskich Zakładów Przemysłu Terenowego (od 1 I 1964 r. nazywanych Zakładami Chemicznymi Przemysłu Terenowego). Od grudnia 1972 r. podporządkowany był Zjednoczeniu Tworzyw Sztucznych „Erg” w Gliwicach. Od 1 VII 1975 r. przeszedł pod zarząd Zakładu Tworzyw Sztucznych i Farb w Pustkowie jako oddział zamiejscowy, a 1 IV 1977 r. stał się zakładem zamiejscowym Zakładów Tworzyw Sztucznych „Gamrat-Erg” w Jaśle (S. Dydek, *Uprzemysłowienie Brzozowa...*, s. 534–537).

¹¹¹ AIPN Rz, 049/102, Informacja o kontroli stopnia realizacji zadań operacyjnych w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie, 21 XII 1974 r., k. 151.

¹¹² AIPN Rz, 038/1, Sprawa obiektowa o krypt. „Kłos”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 30 XII 1972 r., k. 5; *ibidem*, Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy obiektowej, 27 XII 1972 r., k. 6–11; *ibidem*, Wniosek o zaniechanie sprawy obiektowej, 6 X 1975 r., k. 115–116.

W 1975 r. pion III RSB prowadził SOS, w której kontroli operacyjnej poddano Powiatową Spółdzielnię „Samopomoc Chłopska” w Brzozowie. Podstawą założenia sprawy były informacje o fałszowaniu sprawozdawczości dotyczącej kontraktacji zbóż. Po potwierdzeniu tych faktów SB wystąpiła z wnioskiem do KP PZPR o wyciągnięcie konsekwencji służbowych wobec winnych nadużycia¹¹³. Według stanu na 21 grudnia 1974 r. do realizacji problematyki pionu III RSB wykorzystywał czterech TW i dziesięć KO¹¹⁴.

Pion III rejestrował wszelkie nieprzychylnie władzy ludowej wystąpienia. W 1964 r. SB odnotowała cztery takie przypadki – anonim z pogrózkami pod adresem jednego z miejscowych księży, wrogie wystąpienia Mieczysława Cwynara pod adresem KP PZPR, przecięcie pasa przy kombajnie w PGR w Uluczu i kabla do maszyny omłotowej w Kółku Rolniczym w Grabownicy. W wyniku działań operacyjnych ustalono autora anonimu, którym okazała się kobieta w ciąży – ze względu na to nie pociągnięto jej do odpowiedzialności karnej. Cwynar za swoje wystąpienie został aresztowany, natomiast sprawy uszkodzenia kombajnu i maszyny omłotowej jako mało znaczące przekazano do pionu MO¹¹⁵. Również w 1971 r. w ramach SOS o kryptonimie „Groźny” pion III SB ustalił autora anonimu skierowanego do pierwszego sekretarza KP PZPR w Brzozowie. Z nadawcą pisma, którym okazała się kobieta, przeprowadzono rozmowę ostrzegawczą i po wyjaśnieniu sprawy poddano ją kontroli operacyjnej w ramach KE¹¹⁶.

Pion III SB monitorował nastroje społeczeństwa powiatu oraz wszelkie braki w zaopatrzeniu w artykuły żywnościowe pierwszej potrzeby. 17 grudnia 1963 r. kierujący jednostką SB mjr Stanisław Piegoń meldował do KW MO w Rzeszowie: „Na terenie miasta Brzozowa i powiatu brak jest zupełnie słoniny, smalcu, margaryny, masła i w mniejszym stopniu wędlin itp. Według dotychczasowego rozeznania na miasto Brzozów codziennie przydziela się cztery kilogramy masła. Istnieje też punkt uboju gospodarczego, w którym poszczególni mieszkańcy w bardzo małej ilości dokonują uboju trzody chlewnej, dlatego też za kilogram słoniny żądają 50 zł. Mimo tak wysokich cen ludność kupuje. Taka sama sytuacja istnieje również na terenie wsi. Braki te wpływają na rozgoryczenie ludności i różne wypowiedzi pod adresem zaopatrzenia, a niekiedy władz PRL. Sytuacja ta znana jest Powiatowemu Komitetowi PZPR

¹¹³ AIPN Rz, 060/4, Sprawa operacyjnego sprawdzenia nr ewidencyjny 10664, Wykaz tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych wykorzystywanych w sprawie, k. 3; *ibidem*, Meldunek operacyjny nr 466/75, 26 VII 1975 r., k. 11–12; *ibidem*, Plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy operacyjnego sprawdzenia, 15 II 1975 r., k. 10.

¹¹⁴ AIPN Rz, 049/102, Informacja o kontroli stopnia realizacji zadań operacyjnych w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie, 21 XII 1974 r., k. 151.

¹¹⁵ AIPN Rz, 04/127, Sprawozdania z pracy Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie z lat 1962 i 1964, Pismo zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Brzozowie do kierownika samodzielnej Sekcji Ogólnoorganizacyjnej KW MO w Rzeszowie, 4 I 1965 r., k. 77.

¹¹⁶ AIPN Rz, 049/102, Uwagi dotyczące pracy operacyjnej Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie za okres 16 XI 1970 – 27 XI 1971 r., 27 XI 1971 r., k. 145.

w Brzozowie¹¹⁷. W odpowiedzi wojewódzki pion SB instruował kierownika brzo-zowskiej jednostki, aby w meldunkach informował, jak na trudności w zaopatrzeniu reagują figuranci prowadzonych przeciwko nim spraw i różne inne „wrogie elementy opozycyjne”. W meldunkach miały być podawane wszystkie stwierdzone w związku z tym negatywne wydarzenia, wypowiedzi ludności i komentarze¹¹⁸.

Ostatnim zagadnieniem, którym zajmował się w początkowym okresie pion III SB, była obserwacja i rozpracowanie tzw. reakcyjnego kleru i aktywu katolickiego. W pierwszym kwartale 1962 r. praca operacyjna związana z tym zagadnieniem koncentrowała się na:

- 1) opracowaniu wytypowanych kandydatów na TW wywodzących się z „dołowego kleru świeckiego”;
- 2) rozpoznaniu nielegalnego budownictwa sakralnego prowadzonego przez kler;
- 3) wykonaniu przedsięwzięć uwzględnionych w planach operacyjnych w poszczególnych sprawach ewidencji operacyjnej oraz w odniesieniu do nowo ujawnionych faktów „wrogiej działalności kleru i elementów klerykalnych”¹¹⁹.

Według stanu na 30 marca 1962 r. pion III SB prowadził cztery sprawy operacyjnej obserwacji, których figurantami byli: ks. Zdzisław Pelczar¹²⁰ – proboszcz parafii w Domaradzu, ks. Stanisław Krypel¹²¹ – proboszcz parafii w Dydni, ks. Stefan Misiąg¹²² – proboszcz parafii w Humniskach, ks. Julian Pudło¹²³ – z parafii w Brzozo-

¹¹⁷ AIPN Rz, 049/8, Meldunki i informacje referatów ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, Dębicy, Gorlicach, Jaśle i Jarosławiu z 1963 r., Meldunek zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Brzozowie, 17 XII 1963 r., k. 41.

¹¹⁸ *Ibidem*, Pismo samodzielnej Sekcji Ogólnoorganizacyjnej KW MO w Rzeszowie do zastępców powiatowych (miejskich) MO ds. bezpieczeństwa woj. rzeszowskiego, 24 XII 1963 r., k. 42.

¹¹⁹ AIPN Rz, 049/124, Sprawozdania z pracy Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie z lat 1962 i 1965, Sprawozdanie z pracy dotyczącej zagadnień Wydziału III Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie za pierwszy kwartał 1962 r., 30 III 1962 r., k. 3–4.

¹²⁰ Akta operacyjne dotyczące jego inwigilacji zostały zniszczone przez SB w 1983 r.

¹²¹ Akta operacyjne dotyczące jego inwigilacji zostały zniszczone przez SB w 1983 r.

¹²² Stefan Misiąg, ksiądz rzymskokatolicki, ur. 5 VIII 1909 r. w Świętoniowej w pow. przeworskim, kpt. rez. AK. W 1932 r. ukończył Wyższe Seminarium Duchowne w Przemyślu i 19 VI 1932 r. przyjął święcenia kapłańskie. Posługę duszpasterską jako wikary pełnił w parafiach w Wolkowyci i Krościenku Wyżnym k. Krosna. W lipcu 1936 r. mianowany administratorem parafii w Malinówce. Od 1940 r. w konspiracji ZWZ-AK pod pseudonimem „Czapla”. W latach 1945–1947 działacz WiN, kapelan Rady WiN Brzozów. W czerwcu 1946 r. za jego zgodą ukryto broń winowską w kościele w Malinówce. W latach 1948–1949 inwigilowany przez UB. Od października 1949 r. ukrywał się. W latach 1949–1956 poszukiwany przez UB. W kwietniu 1956 r. ujawnił się w Prokuraturze Wojewódzkiej w Rzeszowie. W latach 1956–1958 był kapelanem w Zgromadzeniu Sióstr Misjonarek św. Piotra Klawera w Krośnie. Od 1958 r. administrował parafią w Humniskach. W latach 1959–1963 inwigilowany w ramach prowadzonej przez Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie sprawy ewidencyjno-obszerniczej i operacyjnej obserwacji. Następnie był figurantem TEOK. W 1964 r. przeniesiony na administratora parafii w Futomie w pow. rzeszowskim. Zmarł 9 XI 1972 r. w Futomie (P. Fornal, *Stefan Misiąg (1909–1972)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 4, Kraków–Warszawa–Wrocław 2010, s. 396–402).

¹²³ Akta operacyjne dotyczące jego inwigilacji zostały zniszczone przez SB w 1983 r.

wie¹²⁴. Od drugiej połowy 1962 r. rozpracowaniem kleru i aktywu katolickiego zajmował się nowo utworzony pion IV SB.

Działania operacyjne pionu III RSB realizowali następujący funkcjonariusze: por. Tadeusz Milczanowski (w latach 1958–1962), ppor. Józef Wierdak (1958–1962), kpt. Stanisław Tęcza (1958–1959), por. Piotr Ptaszek (1959–1960), ppor. Benedykt Paściak (1958–1965), mjr Stefan Piegdoń (1960–1965), por. Stanisław Gwizdała (1965–1971), kpr. Józef Barański (1971–1973), plut. Eugeniusz Szlama (1972–1975).

Najważniejszą zmianą organizacyjną SB w latach sześćdziesiątych XX w. było reaktywowanie samodzielnego pionu do walki z „wrogą” działalnością Kościoła katolickiego. W czerwcu 1962 r. na szczeblu centralnym MSW powołano specjalny Departament IV¹²⁵. Jego odpowiednikami w województwach były wydziały IV SB KW MO¹²⁶. Zmiany nastąpiły również w powiatowych jednostkach SB, gdzie do pracy w pionie IV wyznaczono samodzielnego oficera operacyjnego. Od 6 lipca 1963 r. w myśl instrukcji nr 002/63 dyrektora Departamentu IV i dyrektora Biura „C” MSW o zasadach i trybie prowadzenia ewidencji i dokumentowania działalności kleru katolickiego wydziały IV SB KW MO i RSB KP MO rozpoczęły prowadzenie teczek ewidencji operacyjnej na księży (TEOK)¹²⁷ świeckich, zakonnych i alumnów wyższych seminariów duchownych (świeckich i zakonnych) oraz teczek ewidencji operacyjnej na parafie (TEOP)¹²⁸.

Utworzenie nowego pionu IV SB doprowadziło do zaostrzenia represji wobec Kościoła katolickiego. Od tej pory pod kontrolą operacyjną znaleźli się wszyscy księża, a nie tylko ci o ujawnionej wrogiej postawie wobec PRL, oraz wszystkie parafie. Na terenie pow. brzozowskiego w zainteresowaniu operacyjnym SB znalazło się trzydzieści parafii oraz dwa duże zgromadzenia zakonne w Starej Wsi k. Brzozowa – męskie (Kolegium oo. Jezuitów) i żeńskie (Dom Generalny Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej)¹²⁹.

W drugiej połowie 1963 r. RSB rozpoczął zakładanie na każdego księdza TEOK, a na każdą parafię TEOP¹³⁰. Kontrolą operacyjną w ramach TEOP objęto parafie

¹²⁴ AIPN Rz, 049/124, Sprawozdanie z pracy dotyczącej zagadnień Wydziału III Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie za pierwszy kwartał 1962 r., 30 III 1962 r., k. 4.

¹²⁵ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce 1956–1975...*, s. 17.

¹²⁶ Wydział IV SB KW MO rozbudowano początkowo do trzech sekcji. Sekcja 1 – odpowiadała za rozpracowanie kurii, kleru diecezjalnego oraz aktywu świeckiego, Sekcja 2 – zajmowała się zakonami męskimi i żeńskimi, natomiast Sekcja 3 – duchowieństwem i tzw. aktywem innych wyznań (*Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 23).

¹²⁷ Szerzej o TEOK zob. R. Dyrz, J. Łaska, J. Rażny, E. Zając, *Teczka ewidencji operacyjnej na księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009.

¹²⁸ *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 338–345.

¹²⁹ Dom Generalny Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej w Starej Wsi w latach 1961–1973 był rozpracowywany operacyjnie przez Wydział III, a od 1963 r. Wydział IV SB KW MO w Rzeszowie w ramach SO o krypt. „Samotne”. Szerzej zob. M. Krzysztofński, *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP (Starowiejskich) w latach 1959–1973*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1/1, s. 344–358.

¹³⁰ AIPN Rz, 049/102, Sprawozdanie z kontroli pracy pionu IV Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie przeprowadzonej 26–28 X 1970 r., 28 X 1970 r., k. 114.

w Bachórzcu, Brzozowie, Bliznem, Baryczy, Domaradzu, Dydni, Dynowie, Dylągowej, Golcowej, Grabownicy Starzeńskiej, Grabówce, Harcie, Haczowie, Hłudnie, Humniskach, Izdebkach, Jabłownicy Polskiej, Jabłonce, Jasienicy, Jasionowie, Końskiem, Łubnem, Malinówce, Nozdrzcu, Przysietnicy, Siedliskach, Starej Wsi, Trześniowie, Ulanicy i Wesołej¹³¹.

Według stanu na 2 października 1964 r. pion IV RSB posiadał na stanie pięciu TW spośród osób świeckich. Agentura ta informowała tylko o przejawach wrogiej działalności kleru i nie była w stanie przekazywać danych o ewentualnych zamiarach inwigilowanego środowiska. Oprócz tego utrzymywano kontakt z sześcioma księżmi w ramach tzw. pomocy obywatelskiej¹³². Według ustaleń SB na przełomie lat 1964 i 1965 na terenie powiatu przebywało czterech księży, którzy przejawiali „opozycyjno-wrogie zachowania wobec PRL”. Wynikało to m.in. z treści głoszonych kazania, jak też z oddziaływania na wiernych. Według rozeznania SB pod koniec 1964 r. na pięćdziesięciu księżych kontrolowanych operacyjnie tzw. postępowych było czterech, biernych wobec decyzji władz 42, a o wrogiej postawie wobec PRL czterech. Byli to: ks. Józef Czyż¹³³ – proboszcz parafii w Nozdrzcu, ks. Julian Pudło – z parafii Brzozów, ks. Stanisław Krypel – proboszcz parafii w Dydni, ks. Adam Wójcik¹³⁴ – proboszcz parafii w Dynowie¹³⁵.

Pion IV RSB nagrywał kazania brzozowskich księży ujawniających wrogą postawę wobec PRL. 31 października 1963 r. kierujący brzozowską jednostką SB mjr Stefan Piegoń meldował do KW MO w Rzeszowie: „27 października br. katecheta ks. Kenar Władysław z Brzozowa w czasie kazania na rannej mszy mówił, że obecnie ze strony partii jest duży nacisk na jej członków, szczególnie tych, którzy uczęszczają do kościoła lub posyłają swoje dzieci na naukę religii. Wyciąga się wnioski w postaci kar partyjnych – do wykluczenia z partii wyłącznie. Uważa on, że jest to niesłuszne,

¹³¹ AIPN Rz, 049/133, Protokół likwidacji agend służbowych Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie z 1975 r., Protokół likwidacji agend służbowych Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie, 5 VII 1975 r., k. 7–8.

¹³² AIPN Rz, 049/102, Notatka informacyjna z kontroli Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 2 X 1964 r., k. 110–112.

¹³³ Józef Czyż, ksiądz rzymskokatolicki, ur. 13 III 1908 r. w Trześniowie w pow. brzozowskim, kpt. rez. AK. W 1935 r. ukończył Wyższe Seminarium Duchowne w Przemyślu i 24 VI 1935 r. przyjął święcenia kapłańskie. Posługę duszpasterską jako wikary pełnił w parafiach w Biezdziejdy w pow. jasielskim i Łęzanach k. Krosna. W 1936 r. przeniesiony do parafii w Staromieściu (obecnie dzielnica Rzeszowa). Od 1940 r. w konspiracji ZWZ-AK pod ps. „Wołosz”, „Kasper” i „Baltazar”. Kapelan Inspektoratu Rejonowego AK Rzeszów i opiekun jego archiwum. W latach 1945–1947 działacz WiN. Następnie w obawie przed aresztowaniem przez UB ukrywał się w Bytomiu, Wrocławiu i Poznaniu. Do diecezji przemyskiej powrócił w 1957 r. i wkrótce został proboszczem parafii w Nozdrzcu. W latach 1962–1963 był inwigilowany w ramach prowadzonej przez Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie sprawy operacyjnej obserwacji. Następnie był figurantem TEOK. Od 1968 r. administrował parafią w Przybyszówce k. Rzeszowa. Zmarł 28 IX 1985 r. (F. Sagan, *Zolnierze w sutannach. Kapelani Armii Krajowej Podokręgu Rzeszów*, Rzeszów 2011, s. 88–90; AIPN Rz, 043/434, Akta operacyjne przeciwko Józefowi Czyżowi).

¹³⁴ Akta operacyjne dotyczące jego inwigilacji zostały zniszczone przez SB w 1983 r.

¹³⁵ AIPN Rz, 04/127, Pismo zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Brzozowie do kierownika samodzielnej Sekcji Ogólnoorganizacyjnej KW MO w Rzeszowie, 4 I 1965 r., k. 78.

ponieważ tak księża, jak i ludzie wierzący jednakowo traktują wierzących i niewierzących i dlatego partia winna w ten sposób traktować wierzących. Zastrzegł się, że o tej jego wypowiedzi będą na pewno wiedziały miejscowe władze, gdyż są jeszcze tacy, którzy o wszelkich wypowiedziach księży donoszą. Jego zdaniem tacy ludzie nie powinni mieć miejsca w społeczeństwie.

W tym samym dniu w czasie kazania wieczornego podobnie jak ks. Kenar wypowiedział się również ks. Julian Pudło, dodając, że jest mu bardzo dziwne, iż Chruszczow potrafi porozumieć się z Ojcem Świętym, pomimo że jest on przywódcą świata komunistycznego – to u nas na szczelbu powiatu są trudności do jakiegokolwiek porozumienia. Ponadto ks. Pudło [...] w omawianym dniu zorganizował w kościele zebranie rodziców, namawiając ich, aby ich dzieci uczęszczające do świetlicy szkolnej uciekały na naukę religii. Apelował również do nich, aby bronili księży, bo gdy ich wykończą, to później to samo czeka też wiernych.

W porozumieniu z pierwszym sekretarzem KP PZPR uzgodniono, że przewodniczący Prezydium PRN wezwie na rozmowę proboszcza [ks. Władysława] Lewińskiego, któremu podlegają wymienieni księża, celem zwrócenia uwagi o niewłaściwej działalności ks. Pudło i Kenara. Niezależnie od tego tutaj [ejszy] Referat Służby Bezpieczeństwa pobierze kilka oświadczeń od rodziców obecnych na zebraniu w kościele na okoliczność wypowiedzi ks. Pudło, na których podstawie Wydział Wyznań Prezydium WRN wystąpi z wnioskiem do kurii w Przemyślu o ukaranie ks. Pudło przez biskupa¹³⁶.

Tak jak w całym kraju brzozowska bezpieka starała się zwalczać wszelkie przejawy nielegalnego budownictwa sakralnego. 11 listopada 1963 r. mjr Piegdoń raportował do wojewódzkiej SB: „Uzyskaliśmy informację, z której wynika, że w ostatnich dniach w gromadzie Górki, pow. Brzozów, czynione są ponownie przygotowania do utworzenia nowej parafii. Przewodniczący komitetu kościelnego ob. Feliks Dudek w porozumieniu z ks. Wojciechem Bukowińskim z parafii w Humniskach, a spełniającym wszelkie usługi religijne w Górkach – wydzierżawili budynek mieszkalny u ob. Zofii Gryl (przebywa na zachodzie kraju, a ostatnio przez miesiąc przebywała w Górkach), w którym ma być urządzone mieszkanie dla ks. Bukowińskiego i dla kucharki. W tym celu dokonują obecnie drobnych napraw tego budynku i malowania. O powyższym poinformowano sekretarza KP PZPR oraz przewodniczącego Prezydium PRN. Uzgodniono, że dla zbadania powyższego wyjedzie do Górek komisja z Wydziału Architektury i Budownictwa PRN. W wypadku potwierdzenia tego faktu przewodniczący prezydium wezwie na rozmowę proboszcza parafii Humniska ks. Stefana Misiąga, pod którego podlega ks. Bukowiński, celem uprzedzenia go o odpowiedzialności za czynione przygotowania bez wiedzy i zgody właściwych władz państwowych¹³⁷. Niepokorni księża

¹³⁶ AIPN Rz, 049/8, Meldunek informacyjny zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 31 X 1963 r., k. 33–34.

¹³⁷ AIPN Rz, 049/8, Meldunek informacyjny zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 11 XI 1963 r., k. 37.

poddawani byli stałej inwigilacji, karani administracyjnie przez wydziały ds. wyznań oraz represjonowani w inny sposób, z karą pozbawienia wolności łącznie. Pion IV SB prowadził też działania dezintegrujące środowisko księży i hierarchię duchowną¹³⁸.

W 1965 r. SB w pow. brzozowskim zanotowała dziesięć wrogich wystąpień księży przeciwko organom władzy i działaczom partyjnym. Do inwigilacji księży i zbierania informacji o ich wystąpieniach kontestujących komunistyczne realia wykorzystywano sieć TW i KP. Dzięki nim SB uzyskiwała informacje o wszelkich nieprzychylnych wobec PRL wypowiedziach duchownych¹³⁹.

Według stanu na 28 października 1970 r. pion IV RSB prowadził 76 TEOK, trzydzieści na braci zakonnych i trzydzieści TEOP na parafie rzymskokatolickie, w tym cztery na wikariaty eksponowane. Podteczki z materiałami operacyjnymi prowadzono również na czterdziestu kleryków z Kolegium oo. Jezuitów i Dom Generalny Sióstr Służebniczek w Starej Wsi. Na stanie posiadał jednego TW „Patriotę” – księdza świeckiego, proboszcza jednej z parafii, a w opracowaniu dwóch kolejnych kandydatów, również księży świeckich¹⁴⁰.

W drugiej połowie 1971 r. działania SB koncentrowały się na parafiach:

- 1) Jasienica, gdzie dwie starsze kobiety budowały stodołę, która mała być przekształcona w kaplicę;
- 2) Golcowa, gdzie w wyniku działań profilaktycznych uzyskano przyrzeczenie zaniechania nielegalnej budowy kaplicy;
- 3) Niebocko, gdzie „rozładowano” dążenie do nielegalnej budowy kaplicy;
- 4) Blizne, gdzie na podstawie rozeznania i rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych doprowadzono do zaprzestania wystąpień antyradzieckich przez miejscowego proboszcza;
- 5) Dydnia, gdzie w wyniku kombinacji operacyjnych skompromitowano w środowisku klerykalnym dziekana inspirującego konflikty na tle nielegalnego zajmowania cerkwi¹⁴¹.

Pod koniec grudnia 1974 r. SB monitorowała sytuacje konfliktowe na tle nielegalnego budownictwa sakralnego w parafiach: Golcowa-Różanka (rozbudowa stodoły adaptowanej na kaplicę), Niebocko (budowa kaplicy), Dąbrówce (rozbudowa kaplicy), Zmiennica (adaptacja budynku na kaplicę) i Wzdów (zamiar budowy kaplicy). Według stanu na 21 grudnia 1974 r. pion IV SB posiadał trzech TW i dwadzieścia KO¹⁴².

¹³⁸ AIPN Rz, 049/102, Uwagi dotyczące pracy operacyjnej Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie za okres 16 XI 1970 – 27 XI 1971 r., 27 XI 1971 r., k. 149.

¹³⁹ AIPN Rz, 049/124, Sprawozdanie z pracy operacyjnej Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie za 1965 r., 29 XII 1965 r., k. 90–93.

¹⁴⁰ AIPN Rz, 049/102, Sprawozdanie z kontroli pracy pionu IV Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie przeprowadzonej 26–28 X 1970 r., 28 X 1970 r., k. 113–118.

¹⁴¹ AIPN Rz, 049/102, Uwagi dotyczące pracy operacyjnej Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie za okres 16 XI 1970 – 27 XI 1971 r., 27 XI 1971 r., k. 149.

¹⁴² *Ibidem*, Informacje o kontroli w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie stopnia realizacji zadań operacyjnych dla pow. brzozowskiego, 21 XII 1974 r., k. 151.

W chwili likwidacji brzozowskiej jednostki SB, tj. 5 lipca 1975 r., pion IV prowadził 103 TEOK (w tym 42 na księży zakonnych i jedną na alumna), trzydzieści TEOP, teczkę z materiałami operacyjnymi na Dom Generalny Sióstr Służebniczek NMP w Starej Wsi, segregator z materiałami operacyjnymi dotyczącymi nowicjatu Scholastykatu oo. Jezuitów w Starej Wsi i teczkę z materiałami dotyczącymi nielegalnego budownictwa sakralnego oraz teczkę z materiałami operacyjnymi dotyczącymi świadków Jehowy, Adwentystów Dnia Siódmego i Badaczy Pisma Świętego¹⁴³.

Działania operacyjne pionu IV RSB realizowali następujący funkcjonariusze: por. Benedykt Paściak (w latach 1962–1965), mjr Stefan Piegdoń (1962–1965), por. Marian Fal (1965–1975), mjr Czesław Szymański (1965–1970), mjr Tadeusz Paulukiewicz (1970–1971), kpr. Wiesław Zgódką (1971–1972), kpt. Leon Cygan (1972–1975).

W działaniach operacyjnych poszczególnych pionów brzozowskiej jednostki SB w latach 1957–1975 wykorzystywano różne kategorie OZI, jak: TW, KS, KP oraz KO. Choć TW wywodzili się i mieszkali głównie na wsi, większość nich pracowała w Brzozowie i Dynowie w różnych instytucjach. Spotkania z TW mieszkającymi na wsi i zatrudnionymi w rolnictwie odbywały się w pobliżu ich miejsca zamieszkania z reguły na wolnym powietrzu w porze wieczornej lub też na innym terenie. Spotkania z TW odbywano też w dwóch lokalach kontaktowych (LK) w Brzozowie i Dynowie oraz w restauracjach lub niekiedy na plebaniach u współpracujących z SB księży. Funkcjonariusze widywali się z TW z reguły raz w miesiącu. SB oceniała, że TW pracujący w instytucjach państwowych byli na ogół bardziej zdyscyplinowani i łatwiej było nawiązać z nimi kontakt niż z TW zamieszkałymi na wsi. W warunkach wiejskich TW nie zawsze też mieli „bezpośrednie dotarcie” do interesujących bezpieczek osób, mimo że posiadali większe możliwości zewnętrznej obserwacji, ponieważ znali wszystkich w inwigilowanym środowisku.

Według stanu na 23 maja 1963 r. brzozowski RSB posiadał piętnastu TW, z tego trzynastu TW pracowało w poszczególnych sprawach ewidencji operacyjnej z większymi lub mniejszymi możliwościami dotarcia do figurantów. W zasadzie TW przekazywali informacje o zachowaniu się i działalności obserwowanych osób, natomiast nie zawsze byli w stanie zdobyć informacje o planach i zamierzeniach figurantów. TW RSB wynagradzani byli raz na kwartał lub rzadziej¹⁴⁴.

Liczba TW zwerbowanych przez RSB ulegała ciągłej zmianie i wynosiła w różnych okresach od pięciu do piętnastu. Długoletnim i bardzo cennym OZI brzozowskiej

¹⁴³ AIPN Rz, 049/133, Protokół likwidacji agend służbowych Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie, 5 VII 1975 r., k. 7–8.

¹⁴⁴ AIPN Rz, 049/261, Ramowe plany pracy SB KP MO w Brzozowie, Lesku, Lubaczowie i Jarosławiu z 1963 r., Uwagi dotyczące niektórych problemów pracy operacyjnej Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 23 V 1963 r., k. 15–16; AIPN Rz, 04/127, Pismo zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Brzozowie do kierownika samodzielnej Sekcji Ogólnoorganizacyjnej KW MO w Rzeszowie, 4 I 1965 r., k. 79.

jednostki SB był TW „Mały”¹⁴⁵, który wykorzystywany był do realizacji zadań operacyjnych wszystkich pionów SB. Stale rozbudowywano również sieć KO we wsiach i w zakładach pracy. Ich liczba w listopadzie 1971 r. sięgnęła czterdziestu¹⁴⁶.

Tajni współpracownicy i sprawy prowadzone przez Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie (stan na 6 września 1965 r.)

	Tajni współpracownicy	Lokale kontaktowe	Teczki zagadnieniowe	Sprawy ewidencji operacyjnej
Pion II	4		1	1
Pion III	3	1	1	5
Pion IV	2	1	1	79 TEOK, 30 TEOP
Łącznie	9	2	3	115

Źródło: AIPN Rz, 049/74, Protokoły zdawczo-odbiorcze SB KW MO i KP MO byłego woj. rzeszowskiego z lat 1960–1965, Protokół zdawczo-odbiorczy Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 6 IX 1965 r., k. 234–235.

¹⁴⁵ TW „Mały” to wieloletni współpracownik UB/SB Mieczysław Jabłoński, ur. 6 XI 1921 r. w Rohatynie w woj. stanisławowskim (obecnie terytorium Ukrainy), chor. MO, ślusarz. Od 1943 r. mieszkał w Humniskach w pow. brzozowskim i działał w konspiracyjnej Młodzieży Wielkiej Polski (MWP) pod ps. „Granit”. W latach 1944–1945 kierownik Sekcji MWP w Humniskach, a następnie komendanta ds. wykształcenia bojowego na pow. brzozowski MWP (po scaleniu Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW) z AK 1 IX 1943 r. pow. brzozowski MWP w składzie trzech obwodów wchodził w skład kompanii III „Centrum” batalionu NOW-AK Brzozów). Na początku 1945 r. w celu prowadzenia wywiadu zatrudnił się w MO i od 22 I 1945 r. był komendantem posterunku MO w Grabownicy Starzeńskiej w pow. brzozowskim. W połowie grudnia 1945 r. skierowany do Centralnej Szkoły Oficerów Politycznych MO w Łodzi. Po ukończeniu szkolenia od 25 IV 1946 r. pracował na stanowisku instruktora Wydziału Polityczno-Wychowawczego KW MO w Olsztynie. 12 XI 1948 r. aresztowany przez UB. 13 IV 1949 r. WSR w Rzeszowie skazał go na 4 lata więzienia. 8 X 1951 r. zwolniony z dalszego odbywania kary ze względu na dobrą opinię władz więziennych (przodownik pracy). 14 II 1953 r. zwerbowany do współpracy z UB i w latach 1953–1965 wykorzystywany operacyjnie przez PUBP/PDdsBP/Referat ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie jako informator/TW „Mały”. W 1972 r. ponownie podjęty na kontakt i w latach 1972–1975 wykorzystywany operacyjnie przez Referat ds. SB KP MO w Brzozowie. W 1975 r. przerejestrowany na stan Wydziału III SB KW MO w Krośnie i w latach 1975–1983 wykorzystywany operacyjnie jako TW. W 1983 r. ponownie przerejestrowany na stan Referatu SB RUSW w Brzozowie i w latach 1983–1986 wykorzystywany operacyjnie przez tę jednostkę. Współpracując z UB/SB, przyczynił się do rozpracowania i likwidacji struktur MWP, wykorzystywany był do działań operacyjnych pionów II, III i IV SB, inwigilował również działaczy brzozowskiej „Solidarności”. Za współpracę w latach 1972–1985 wynagradzany z funduszu operacyjnego SB. W lipcu 1983 r. po trzydziestu latach współpracy otrzymał nagrodę jubileuszową 7 tys. zł. 30 I 1986 r. wyeliminowany z sieci TW ze względu na zły stan zdrowia oraz długotrwałe przebywanie na leczeniu szpitalnym i sanatoryjnym. Zmarł 20 XI 1986 r. 13 III 1992 r. Wydział II Karny Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie na wniosek jego żony postanowił stwierdzić nieważność wyroku byłego WSR w Rzeszowie z 13 IV 1949 r., uznając, że jego działalność związana była z walką o niepodległy i suwerenny byt państwa polskiego (AIPN Rz, 05/10, Charakterystyka nr 5 nielegalnej organizacji pn. „Młodzież Wielkiej Polski”, Kwestionariusz osobowy na członka nielegalnej organizacji Młodzież Wielkiej Polski – Mieczysława Jabłońskiego, 23 V 1979 r., k. 139; AIPN Rz, 0069/21, t. 1, Teczka personalna TW „Małego”; AIPN Rz, 107/889, Akta sprawy karnej przeciwko Mieczysławowi Jabłońskiemu i Stanisławowi Zubelowi).

¹⁴⁶ AIPN Rz, 049/102, Uwagi dotyczące pracy operacyjnej Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie za okres 16 XI 1970 – 27 XI 1971 r., 27 XI 1971 r., k. 143.

Ważnym źródłem informacji dla SB była tzw. pomoc obywatelska. Dzięki niej otrzymywano informacje odnoszące się do cudzoziemców i osób wyjeżdżających do kk, o działalności interesujących SB osób w kółkach rolniczych, aktywie parafialnym w poszczególnych miejscowościach oraz o sytuacji polityczno-gospodarczej w powiecie¹⁴⁷. Tylko w czwartym kwartale 1964 r. brzozowska SB otrzymała od obywateli sześćdziesiąt informacji odnoszących się do problematyki pracy całej jednostki. Na podstawie tych wiadomości wyjaśniono jedną sprawę operacyjnego rozpracowania (SOR) i jedną sprawę operacyjnej obserwacji. W celu zachęcenia obywateli do świadczenia pomocy SB nagradzała tych, którzy często przekazywali wartościowe informacje, bądź urządzano dla nich poczęstunki czy składano oficjalne podziękowania¹⁴⁸.

W KP MO w Brzozowie pionierzy SB i MO stale ze sobą współpracowały, wymieniając się wiadomościami. W czwartym kwartale 1964 r. SB otrzymała od MO sześć informacji, które nie przedstawiały jednak większej wartości operacyjnej. Wykorzystano tylko dwie – jedną do sprawy operacyjnej, a drugą do sporządzenia informacji dla KP PZPR w Brzozowie. W tym czasie SB przekazała MO pięć wiadomości w postaci notatek – dwie dotyczyły przestępstw gospodarczych, a jedna nielegalnego handlu obcą walutą. W razie potrzeby SB i pionierzy operacyjni MO udostępniały sobie nawzajem swoje OZI¹⁴⁹.

W 1965 r. SB otrzymała od MO 38 notatek informacyjnych, które jednak nie miały wartości operacyjnej. W tym czasie SB przekazała MO osiemnaście notatek informacyjnych dotyczących przestępstw gospodarczych, spekulacji, nielegalnego handlu obcą walutą, włamań i kradzieży oraz nielegalnego posiadania broni. Na podstawie przekazanych informacji MO wszczęła trzy sprawy dochodzeniowe. Oprócz tego w czwartym kwartale 1965 r. SB przekazała po dwie informacje do KP PZPR i Prezydium PRN w Brzozowie¹⁵⁰. W wyniku tych powiadomień Powiatowy Zarząd Kółek Rolniczych w Brzozowie odwołał czterech prezesów gromadzkich kółek rolniczych oraz usunięto dwie przewodniczące Kół Gospodyń Wiejskich za „aktywizację na odcinku kłerykalnym”. Prezydium PRN wstrzymało budowę dwóch dzwonic w Górkach i Dylągowej, z równoczesnym zastosowaniem sankcji karno-administracyjnych oraz nakazem ich rozbiórki. Jednego z księży katolickich za nielegalny wyrąb drzewa potrzebnego na budowę kościoła ukarano grzywną 1000 zł oraz konfiskatą pozyskanego materiału¹⁵¹.

¹⁴⁷ AIPN Rz, 049/261, Ramowe plany pracy SB KP MO w Brzozowie, Lesku, Lubaczowie i Jarosławiu z 1963 r., Uwagi dotyczące niektórych problemów pracy operacyjnej Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie, 23 V 1963 r., k. 17.

¹⁴⁸ AIPN Rz, 04/127, Pismo zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Brzozowie do kierownika samodzielnej Sekcji Ogólnoorganizacyjnej KW MO w Rzeszowie, 4 I 1965 r., k. 79.

¹⁴⁹ *Ibidem*, k. 79–80.

¹⁵⁰ AIPN Rz, 049/124, Sprawozdanie z pracy operacyjnej Referatu ds. Bezpieczeństwa KP MO w Brzozowie za 1965 r., 29 XII 1965 r., k. 96, 99.

¹⁵¹ AIPN Rz, 04/127, Pismo zastępcy komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa w Brzozowie do kierownika samodzielnej Sekcji Ogólnoorganizacyjnej KW MO w Rzeszowie, 4 I 1965 r., k. 79.

Osobowe źródła informacji i sprawy operacyjne prowadzone przez Referat ds. SB KP MO w Brzozowie (stan na 27 listopada 1971 r.)

	Tajni współpracownicy	Kontakty operacyjne	Lokale kontaktowe	Kwestionariusze ewidencyjne	Sprawy ewidencji operacyjnej
Pion II	4	40	1	1	
Pion III	1		6	1 SOR „Groźny”	
Pion IV	5		1	84 TEOK 30 TEOP	
Łącznie	10	40	2	7	115

Źródło: AIPN Rz, 049/102, Protokoły i sprawozdania z kontroli SB KP MO byłego woj. rzeszowskiego z lat 1964–1972, Uwagi dotyczące pracy operacyjnej Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie za okres 16 XI 1970 – 27 XI 1971 r., 27 XI 1971 r., k. 142–145; AIPN Rz, 049/77, Protokoły zdawczo-odbiorcze SB KP MO byłego woj. rzeszowskiego z lat 1970–1972, Protokół zdawczo-odbiorczy dokumentacji i przepisów znajdujących się w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie, 26 XI 1971 r., k. 96–98.

Oprócz pracy operacyjnej SB prowadziła działania profilaktyczno-ostrzegawcze wobec osób prowadzących działalność antykomunistyczną lub wrogą wobec PRL. W 1965 r. esbecy przeprowadzili sześć rozmów ostrzegawczych – dwie z księżmi, jedną z figurantem sprawy oraz trzy z innymi osobami świeckimi¹⁵².

Pół roku przed likwidacją jednostki SB jej zainteresowania obejmowały:

- 1) zagadnienia i problematykę pionu IV SB;
- 2) operacyjną ochronę gospodarki narodowej (pion III);
- 3) operacyjną kontrolę osób wywodzących się z byłego reakcyjnego podziemia bądź kojarzonych z nacjonalizmem ukraińskim (pion III);
- 4) kontrwywiadowcze zabezpieczenie terenu powiatu w ramach międzynarodowego ruchu osobowego (pion II)¹⁵³.

Według stanu na 21 grudnia 1974 r. Grupa Operacyjna RSB KP MO w Brzozowie składała się z czterech inspektorów operacyjnych, z których po jednym przydzielono do zadań pionu II i III, natomiast dwóch realizowało sprawy pionu IV. Na stanie posiadali oni jedenastu TW i 25 KO. Realizowali trzy SO (po jednej z każdego pionu), jedną SOS i dwa KE. Działania operacyjne koncentrowano na monitorowaniu sytuacji konfliktowych wokół nielegalnego budownictwa sakralnego i ochronie gospodarki narodowej. Na bieżąco informowano o negatywnych zjawiskach KP PZPR w Brzozo-

¹⁵² *Ibidem.*

¹⁵³ AIPN Rz, 049/102, Informacja o kontroli w Referacie ds. SB KP MO w Brzozowie stopnia realizacji zadań operacyjnych dla pow. brzozowskiego, 21 XII 1974 r., k. 151.

wie, który podejmował działania zapobiegawcze. Wdrażano również funkcjonariuszy pionu MO do realizacji zadań przyporządkowanych SB¹⁵⁴.

W wyniku reformy administracyjnej z czerwca 1975 r. nastąpiła likwidacja brzozowskiej jednostki powiatowej SB. 1 czerwca 1975 r. funkcjonariusze RSB KP MO w Brzozowie zostali odwołani ze stanowisk i przekazani do dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Krośnie¹⁵⁵. 30 czerwca zarządzeniem nr 1/75 zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Krośnie powołano komisję likwidacyjną brzozowskiego RSB. W jej skład weszło pięciu oficerów bezpieczeństwa: kpt. Czesław Golonkiewicz, zastępca naczelnika Wydziału II KW MO w Krośnie, jako przewodniczący oraz czterech członków – kpt. Piotr Ptaszek, zastępca naczelnika Wydziału III KW MO w Krośnie, kpt. Leon Cygan, zastępca naczelnika Wydziału Paszportów KW MO w Krośnie, kpt. Kazimierz Łojek, kierownik sekcji Wydziału „C” KW MO w Rzeszowie, por. Tadeusz Dębiec, kierownik sekcji Wydziału IV KW MO w Krośnie. Komisja dokonała protokółarnego spisu i poleciła dotychczasowemu kierownikowi RSB kpt. Cyganowi przekazanie według właściwości dokumentów operacyjnych, biurowych i przepisów znajdujących się na stanie referatu. Większość dokumentów operacyjnych trafiła do KW MO w Krośnie (Wydział II, III i IV oraz Paszportów), KW MO w Rzeszowie (Wydział „C”) i KW MO w Przemyślu (Wydział IV). Pewną część materiałów operacyjnych i administracyjnych zniszczono we własnym zakresie. Przekazywanie dokumentów, przepisów i pieczęci zakończono 15 lipca 1975 r.¹⁵⁶

W latach 1975–1983 działania operacyjne w Brzozowie i okolicznych gminach prowadziły grupy operacyjne poszczególnych wydziałów SB KW MO z Krosna. Dopiero od 1 kwietnia 1983 r. po powstaniu jednostki SB przy komisariacie MO, a od 1 sierpnia RSB w RUSW w Brzozowie kontynuowano pracę operacyjną na szczeblu tzw. rejonu brzozowskiego. W tym okresie działania operacyjne SB koncentrowały się na:

- 1) ochronie gospodarki narodowej poprzez ujawnianie i przeciwdziałanie wspólnie z władzami polityczno-administracyjnymi nieprawidłowościom w rozwoju budownictwa mieszkaniowego, produkcji przemysłowej, polityce cenowej oraz inwestycjach i ochronie środowiska naturalnego, ujawnianiu przypadków niezadowolonych załóg zakładów pracy i rozpoznaniu ich źródeł, jak również przeciwdziałaniu opanowaniu legalnie działających związków zawodowych przez działaczy zdelegalizowanego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego (NSZZ) „Solidarność”¹⁵⁷;

¹⁵⁴ *Ibidem*, k. 152–153.

¹⁵⁵ AIPN Rz, 139/1, Rozkazy personalne i wyciągi z rozkazów personalnych KW MO w Krośnie z 1975 r., Rozkaz personalny nr 137, 11 VI 1975 r., k. 4–5.

¹⁵⁶ AIPN Rz, 049/133, Protokół likwidacji agend służbowych Referatu ds. SB KP MO w Brzozowie, 5 VII 1975 r., k. 1–10.

¹⁵⁷ We wrześniu 1980 r. powołano w Brzozowie Międzyzakładowy Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność”, który w grudniu 1980 r. przekształcony został w Miejsko-Gminny Komitet Koordynacyjny

- 2) prowadzeniu rozpracowania operacyjnego faktów, zdarzeń i zjawisk negatywnie rzutujących na realizację zamierzeń partii i rządu, ochronie środowisk młodzieżowych przed infiltracją działaczy „Solidarności”, zapobieganiu wykorzystywaniu struktur i obiektów Kościoła katolickiego do działalności antypaństwowej oraz zwalczaniu nielegalnej działalności poligraficznej;
- 3) egzekwowaniu od „kleru katolickiego” respektowania obowiązujących przepisów przy organizowaniu imprez masowych w rodzaju procesji i pielgrzymek oraz przeciwdziałaniu wykorzystywaniu tych imprez do celów pozareligijnych;
- 4) przeciwdziałaniu kontrwywiadowczej penetracji terenu przez cudzoziemców z kk;
- 5) zapewnieniu pełnej ochrony w trakcie kampanii wyborczych do rad narodowych, referendum i Sejmu PRL¹⁵⁸.

Od kwietnia 1983 r. w skład brzozowskiego RSB wchodziły cztery grupy operacyjne (Grupa III, IV, V i Paszportów), które były odpowiednikami wydziałów WUSW w Krośnie. W styczniu 1984 r. utworzono dodatkowo Grupę II, a po roku – Grupę VI SB. Poniżej przedstawione zostały wybrane przykłady spraw, które prowadziły grupy operacyjne RSB RUSW w Brzozowie w latach 1983–1990.

Głównym zadaniem Grupy II SB RUSW we współpracy z Wydziałem II SB WUSW w Krośnie było kontrwywiadowcze zabezpieczenie rejonu brzozowskiego. W latach 1984–1990 Wydział II SB WUSW w Krośnie prowadził wraz z podległymi jednostkami, w tym z Grupą II SB RUSW w Brzozowie, SO o kryptonimie „Kondor”. W ramach tej sprawy zabezpieczano operacyjnie teren woj. krośnieńskiego przed wywiadowczą penetracją personelu dyplomatycznego z kk akredytowanego w PRL oraz cudzoziemcami z kk, którzy prowadzili działalność o charakterze wywiadowczym i szpiegowskim. Podejmowane działania miały na celu kontrolę operacyjną i obserwację tras przejazdu dyplomatów i cudzoziemców, strefy nadgranicznej oraz rejonów i obiektów specjalnych zagrożonych penetracją. Do realizacji tych zadań wykorzystywano OZI, stałe i ruchome punkty obserwacji i środki obserwacji towarzyszącej. SB współdziałała z Wydziałem Ruchu Drogowego WUSW w Krośnie, posterunkami MO oraz jednostkami Wojskowej Służby Wewnętrznej i Wojsk Ochrony Pogranicza¹⁵⁹.

Na szczeblu WUSW w Krośnie powołano wojewódzkie stanowisko kierowania w zakresie kontrwywiadowczego zabezpieczenia województwa przed penetracją ze

NSZZ „Solidarność”, który w takiej formie działał do 13 XII 1981 r. Szerzej na temat powstania i działalności NSZZ „Solidarność” w Brzozowie i woj. krośnieńskim zob. S. Fryc, *Między sierpniem a grudniem. NSZZ „Solidarność” na Podkarpaciu 1980–1981*, Krosno 2005; D. Iwaneczko, *Opór społeczny a władza w Polsce południowo-wschodniej 1980–1989*, Warszawa 2005.

¹⁵⁸ AIPN Rz, 00374/11, Plany przedsięwzięć MO RUSW w Brzozowie, Krośnie, Lesku, Sanoku, Jaśle i Ustrzykach Dolnych z 1989 r., Plan przedsięwzięć MO RUSW w Brzozowie [Główne zadania SB RUSW] na 1989 r., k. 12–13.

¹⁵⁹ AIPN Rz, 038/72, Sprawa obiektowa o krypt. „Kondor”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 20 VIII 1984 r., k. 4; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy obiektowej, 7 VIII 1990 r., k. 163.

strony dyplomatów i cudzoziemców z kk. Jego odpowiednikiem w RUSW był oficer dyżurny z zadaniem prowadzenia obserwacji pasywnej dyplomatów i cudzoziemców z kk. Oficer dyżurny RUSW w Brzozowie miał wykonywać następujące czynności:

1. W razie sygnału o zbliżaniu się samochodu od strony Domaradza zabezpieczyć za pomocą radiowozu ul. Armii Czerwonej, Mickiewicza i 1 Maja w Brzozowie.
2. Po stwierdzeniu przejazdu samochodu prowadzić go jawnie na terenie Brzozowa, powiadamiając Sekcję „B” Wydziału Zabezpieczenia Operacyjnego (WZO) lub oficera dyżurnego WUSW w Krośnie.
3. Po wyjeździe samochodu z Brzozowa ustalić kierunek dalszej jazdy i powiadomić odpowiedni posterunek MO lub RUSW w Sanoku, a następnie Sekcję „B” WZO lub oficera dyżurnego WUSW w Krośnie.
4. W razie sygnału o zbliżaniu się samochodu od strony Sanoka lub Haczowa wystawić posterunek ruchomy na rozwidleniu ul. 1 Maja.
5. W przypadku przejazdu przez Brzozów prowadzić go jawnie w celu ustalenia kierunku dalszej jazdy.
6. Po wyjeździe z miasta w kierunku Rzeszowa powiadomić posterunek MO w Domaradzu oraz Sekcję „B” WZO lub oficera dyżurnego WUSW w Krośnie.
7. W przypadku kierunku na Krosno postępować jak w punkcie 1–3.
8. Dokonać zapisu w książce pobytu dyplomatów – zapis powinien zawierać godzinę i datę uzyskania informacji wyprzedzającej lub informacji od jednostek terenowych, źródło pochodzenia informacji, datę i godzinę przekazania informacji do poszczególnych jednostek terenowych, dane dotyczące samochodu (nr rejestracyjny, kolor, marka), dane dotyczące pasażerów (liczba, płeć, wiek), dane dotyczące ewentualnej kontroli przez Grupę Ruchu Drogowego MO oraz stopień i nazwisko funkcjonariusza sporządzającego zapis.

W przypadku stwierdzenia przyjazdu do Brzozowa samochodu dyplomatycznego bez uprzedniej informacji od innej jednostki SB podejmowano te same czynności, z wyjątkiem wystawiania posterunku ruchomego i patrolowania ul. Armii Czerwonej, Mickiewicza i 1 Maja, oraz dokonywano wpisu do książki pobytu dyplomatów¹⁶⁰.

Podczas realizacji zadań operacyjnych w ramach SO „Kondor” wykorzystywano siedemnaście KO. Brzozowska SB ulokowała OZI na stacji CPN, w hotelu „Zdrój” i na dworcu autobusowym. W 1983 r. stwierdzono dziewiętnaście przejazdów przez woj. krośnieńskie dyplomatów z kk i państw NATO, a w 1984 r. aż 38. Główne trasy ich przejazdów to: Lutcza – Brzozów – Sanok – Lesko (ambasada USA), Lutcza – Brzozów – Sanok – Komańcza – Cisna (ambasada RFN), Lutcza – Brzozów – Sanok – Ustrzyki Dolne (ambasada Wielkiej Brytanii) i Lutcza – Brzozów – Sanok – Tyrawa

¹⁶⁰ *Ibidem*, Wykaz czynności dyżurnego RUSW w Brzozowie w zakresie obserwacji pasywnej dyplomatów i cudzoziemców z krajów kapitalistycznych na terenie woj. krośnieńskiego, [b.d.], k. 26.

Wołoska (ambasada Francji). Tylko na trasie Lutcza – Brzozów odnotowano w 1984 r. osiem przejazdów dyplomatów z kk¹⁶¹.

Grupa II SB poddawała kontroli operacyjnej i rozpracowaniu osoby podejrzane o kontakty lub współpracę z wywiadem kk. W latach 1984–1985 prowadziła KE „Leser”, inwigilując Wojciecha Pelca¹⁶², a w latach 1987–1989 m.in. SOS „Mnich”, rozpracowując Bogumiła Bargieła¹⁶³. W obydwu przypadkach podejrzania o współpracę z wywiadem kk nie znalazły potwierdzenia.

Grupa III SB zwalczała przestępstwa antypaństwowe i antysocjalistyczne, jak: nielegalne wiece, zebrania, pochody, demonstracje, działalność w ramach struktur niezależnych (NSZZ „Solidarność”), podejmowanie działań godzących w władzę (pisanie petycji), nielegalna propaganda i dywersja polityczna, kolportaż ulotek i nielegalna poligrafia. W tym czasie działania Grupy III koncentrowały się na inwigilacji działaczy „Solidarności”, likwidacji konfliktów wybuchających w instytucjach państwowych, jak np. szkolnictwo i służba zdrowia, oraz zabezpieczeniu przebiegu i wyników referendum oraz wyborów do rad narodowych i Sejmu PRL.

Przykładem sytuacji konfliktowej w szkolnictwie był bojkot zajęć lekcyjnych w Szkole Podstawowej we Wzdowie podległej Zbiorczej Szkole Gminnej w Haczowie. Incydent zdarzył się 20 lutego 1984 r., kiedy na zajęcia lekcyjne nie zgłosiło się 175 uczniów (w tym 143 z klas I–VIII i 32 dzieci z tzw. zerówki). W tym samym dniu Grupa III SB RUSW w Brzozowie wspierana przez Wydział III WUSW w Krośnie podjęła działania wyjaśniające, zakładając SOR „Remont”. O zaistniałej sytuacji poinformowano Wydział I Departamentu III MSW w Warszawie. W wyniku działań z wykorzystaniem OZI SB ustaliła, że przyczyną niepodjęcia przez dzieci nauki było narastające

¹⁶¹ *Ibidem*, Uzupełnienie planu operacyjnego zabezpieczenia woj. krośnieńskiego przed wywiadowczą penetracją ze strony personelu dyplomatycznego i cudzoziemców z krajów kapitalistycznych, 17 I 1985 r., k. 61–62.

¹⁶² Wojciech Pelc, ur. 20 VII 1957 r. w Brzozowie, technik budowlany, alumn Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (nie ukończył), działacz NSZZ „Solidarność”. Głównym powodem zainteresowania SB jego osobą były odwiedziny u niego cudzoziemca, z którym rozmawiał w języku angielskim, oraz częste podróże po kraju, manifestowanie poglądów opozycyjnych i uczestnictwo w uroczystościach kościelnych w Starej Wsi k. Brzozowa (niósł wtedy transparent „Solidarnie z Maryją” i witał znajomych solidarnościowym gestem w kształcie litery „V”). SB w ramach kwestionariusza ewidencyjnego, wykorzystując jednego TW, rozpracowywała jego kontakty z zagranicą i działalność opozycyjną. Bezpieka ustaliła, że od dłuższego czasu nosił się on z zamiarem opuszczenia kraju, co mu się ostatecznie udało w lipcu 1984 r., kiedy wyjechał do Paragwaju (AIPN Rz, 060/487, Kwestionariusz ewidencyjny o krypt. „Leser”).

¹⁶³ Bogumił Bargieł, ur. 23 V 1955 r. w Brzozowie, kierownik Przedsiębiorstwa Handlu Zagranicznego „Polserservice”, a następnie pracownik Firmy Handlowej „Promex”. Głównym powodem, dla którego znalazł się w zainteresowaniu SB, były jego częste wyjazdy na kontrakty do kk, m.in. RFN, Austrii i USA. SB w ramach sprawy operacyjnego sprawdzenia, wykorzystując trzech TW i jednego KO, rozpracowywała charakter jego pobytów w kk oraz przyjazdów do kraju. Na podstawie doniesień OZI, rozmów operacyjno-sondazowych z figurantem i rozmów z osobami, które przebywały u niego za granicą, ustalono, że nie prowadzi działalności wrogiej wobec PRL, a jego przyjazdy do kraju miały charakter prywatny (odwiedziny bliskich) lub służbowy (AIPN Rz, 060/845, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Mnich”).

od dłuższego czasu niezadowolone rodziców z przeciągającego się od 1977 r. remontu pomieszczeń szkoły. Zajęcia lekcyjne odbywały się w dwóch zastępczych budynkach, w bardzo złych warunkach lokalowych i sanitarnych. Sytuacja ta bulwersowała mieszkańców Wzdowa, którzy bez rezultatu interweniowali u władz gminnych w Haczowie, w Urzędzie Wojewódzkim i Kuratorium Oświaty i Wychowania w Krośnie.

W celu rozładowania sytuacji konfliktowej w tym samym dniu zwołano zebranie rodziców dzieci z udziałem pierwszego sekretarza Komitetu Gminnego PZPR w Haczowie, naczelnika gminy, dyrektora Szkoły Podstawowej we Wzdowie oraz przedstawicieli Kuratorium Oświaty i Wychowania z Krosna. Podczas spotkania ustalono termin oddania budynku na 9 marca, a dzieci do tego czasu miały uczyć się nadal w budynkach zastępczych. Na tym etapie SB udało się zneutralizować konflikt i nazajutrz uczniowie podjęli naukę. Dalsze działania operacyjne doprowadziły do ustalenia inicjatorów bojkotu zajęć, którymi okazali się dyrektor szkoły Marian Orłowski i jedna z nauczycielek, Małgorzata Rachwał (działaczka „Solidarności”). Według SB w rozmowach z rodzicami sugerowali oni konieczność rozwiązania tego problemu przez nieposyłanie dzieci na zajęcia lekcyjne. Wobec inspiratorów protestu Kuratorium Oświaty i Wychowania w Krośnie wyciągnęło konsekwencje służbowe. Ostateczne oddanie budynku szkoły po remoncie opóźniło się o miesiąc i nastąpiło 2 kwietnia 1984 r.¹⁶⁴

W 1989 r. od marca do czerwca Grupa III realizowała SOS „Czepek”, monitorując konflikt płacowy wśród pielęgniarek Oddziału Wewnętrzny i Neurologii Szpitala Rejonowego w Brzozowie. Jego powodem było wypłacenie pracownikom szpitala pborów według nowych stawek bez uwzględnienia dodatku za uciążliwe warunki pracy dla pielęgniarek wspomnianego oddziału. W wyniku tych działań grupa dwudziestu pracowników szpitala opracowała pisemną petycję do dyrektora placówki, w której domagała się przywrócenia i wyrównania wstrzymanego dodatku, grożąc w razie niespełnienia żądania akcją protestacyjną. SB, prowadząc działania operacyjne z wykorzystaniem OZI, na bieżąco współdziałała z dyrekcją szpitala w neutralizacji konfliktu. Pod koniec marca doszło do negocjacji pomiędzy delegacją pielęgniarek a dyrektorem szpitala Zbigniewem Kubasem, który ostrzegł, że w przypadku podjęcia akcji protestacyjnej wyciągnie wobec protestujących konsekwencje służbowe w postaci dyscyplinarnego zwolnienia z pracy. Obiecał również, że dodatek wypłaci w następnym roku kalendarzowym. Pomimo nacisku protestujących Kubas nie uległ i delegacja ostatecznie zaakceptowała jego stanowisko¹⁶⁵.

¹⁶⁴ AIPN Rz, 060/458, Sprawa operacyjnego rozpracowania o krypt. „Remont”, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w sprawie, k. 1; *ibidem*, Plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy operacyjnego rozpracowania, 20 II 1984 r., k. 4; *ibidem*, Szyfrogram, 20 II 1984 r., k. 6; *ibidem*, Meldunek operacyjny zastępcy szefa RUSW ds. SB w Brzozowie, 8 VI 1984 r., k. 12.

¹⁶⁵ AIPN Rz, 060/863, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Czepek”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 18 III 1989 r., k. 1; *ibidem*, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w sprawie, k. 5; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 20 VI 1989 r., k. 14.

W latach 1987–1988 Wydział III SB WUSW w Krośnie wraz z podległymi grupami III SB RUSW zgodnie z instrukcjami Departamentu III MSW prowadził SO „Test 87”. W ramach tej sprawy objęto ochroną operacyjną przygotowania i przebieg w woj. krośnieńskim ogólnopolskiego referendum z 29 listopada 1987 r. Referendum przeprowadzano w trudnych dla reżimu komunistycznego warunkach polityczno-gospodarczych. W społeczeństwie narastało niezadowolenie z powodu spadku stopy życiowej i gwałtownego wzrostu cen artykułów pierwszej potrzeby w związku z wprowadzaniem przez rząd PRL tzw. II etapem reformy gospodarczej. Frustrację społeczeństwa powodowały również represje wobec działaczy „Solidarności” oraz tłumienie wszelkiego oporu wobec reżimu. Aby przeciwdziałać wystąpieniom opozycyjnym, SB skoncentrowała działania na tzw. profilaktycznym zabezpieczeniu osób i środowisk biorących udział w przygotowaniach do referendum¹⁶⁶.

Stosownie do decyzji ministra spraw wewnętrznych z 20 października 1987 r. w WUSW w Krośnie utworzono grupę operacyjno-sztabową dla organizacji i koordynacji zabezpieczenia referendum. Podobne grupy powołano w podległych mu RUSW. 23 października 1987 r. decyzją nr 04/87 szefa RUSW w Brzozowie powołano grupę operacyjno-sztabową w składzie po dwóch funkcjonariuszy SB i MO. Kierownikiem grupy został por. Stanisław Jurczak (zastępca szefa RUSW ds. SB), zastępcą – por. Marian Wojtowicz (zastępca szefa RUSW ds. MO), a jej członkami – chor. Andrzej Kwiatkowski (SB) i chor. Marian Szpiech (MO). Zadaniem grupy była organizacja i koordynacja działań mających na celu „zapewnienie bezpieczeństwa, ładu i porządku publicznego w okresie poprzedzającym referendum, w czasie jego przebiegu oraz po zakończeniu”¹⁶⁷. W ramach przygotowanego planu działań operacyjno-prewencyjnych zatwierdzonego przez szefa RUSW w Brzozowie mjr. Bolesława Kostura SB podjęła następujące działania operacyjne:

1. Wykorzystując całość obsady, nasilono inwigilację poprzez OZI wszystkich byłych aktywnych działaczy „Solidarności” wiejskiej i zakładowej.
2. Zwielokrotniono działania nakierowane na dokładne rozeznanie aktualnych postaw, zachowań i działalności kleru, zwłaszcza wystąpień z ambon mogących spowodować zakłócenie kampanii referendum. W stosunku do księży prowadzących wrogą aktywność podejmowano działania we współpracy z Wydziałem IV SB WUSW z Krosna i Grupą IV SB.
3. Zabezpieczono wszystkie kościoły, w których głoszone były kazania. Msze św. w wytypowanych parafiach zabezpieczono całością kadr 22 i 29 listopada.
4. Przeciwdziałano we współpracy z pionem MO kolportażowi ulotek, wykonywaniu wrogich napisów oraz przemycaniu materiałów bezdebitowych na teren

¹⁶⁶ AIPN Rz, 038/20, t. 1, Sprawa obiektowa o krypt. „Test 87”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 4 XI 1987 r., k. 5.

¹⁶⁷ AIPN Rz, 038/20, t. 2, Sprawa obiektowa o krypt. „Test 87”, Decyzja nr 028/87 szefa WUSW w Krośnie, 20 X 1987 r., k. 2; *ibidem*, Decyzja nr 04/87 szefa RUSW w Brzozowie, 23 X 1987 r., k. 3.

zakładów pracy oraz nawiązywaniu kontaktów przedstawicieli obcych służb z mieszkańcami tamtego terenu.

5. W wytypowanych zakładach pracy przeprowadzano kontrole zabezpieczenia urządzeń małej poligrafii, dalekopisów i maszyn do pisania w celu niedopuszczenia do ich wykorzystania do wrogich celów (Grupa III i V SB).
6. Przeprowadzano kontrole miejsc przechowywania broni palnej (Grupa III).
7. Wobec kierownictwa większych zakładów pracy podjęto działania nakierowane na niedopuszczenie do sabotażu, przerw w pracy i zorganizowanych wystąpień załóg (Grupa V SB)¹⁶⁸.

W działaniach operacyjnych SB wspierana była przez pion MO RUSW. Komen danci posterunków MO otrzymali polecenie nasilenia działań patrolowych. Kontrolowano miejsca kojarzone z kolportażem ulotek i nielegalnych pism oraz wykonywaniem napisów na murach o wrogich politycznie treściach. Zabezpieczano przejazdy samochodów osobowych placówek dyplomatycznych kk i przeprowadzano kontrole drogowe połączone z kontrolą przewożonych osób oraz bagażu, zwłaszcza pojazdów o rejestracjach z kk. Dokumentowano i likwidowano miejsca rozrzucenia ulotek oraz wrogie napisy. Rozpoznawano też nastroje osób i grup w związku z działaniami rządu PRL oraz zbliżającym się referendum, a ustalenia dokumentowano notatkami służbowymi i przekazywano kierownictwu RUSW¹⁶⁹.

W wyniku kilkutygodniowych działań operacyjnych w ramach SO „Test 87” prowadzonych przez WUSW w Krośnie i podległe mu RUSW na terenie woj. krośnieńskiego przeprowadzono czternaście rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych, aresztowano pięciu działaczy „Solidarności”, przeprowadzono pięć rewizji, w których wyniku skonfiskowano dwie maszyny do pisania, powielacz, 618 ulotek „Bojkot referendum”, 47 biuletynów „Solidarność Podkarpacka”, plakaty nawołujące do bojkotu referendum, nielegalne wydawnictwa książkowe oraz znaczki „Solidarności”. Trzem osobom przedstawiono zarzuty nielegalnej działalności i skierowano trzy wnioski do Kolegium ds. Wykroczeń¹⁷⁰. W rejonie brzozowskim do działań operacyjnych w tej sprawie SB RUSW wykorzystywała 44 OZI (TW, KO i KS)¹⁷¹.

Kolejną sprawą realizowaną z podobnym rozmachem przez Wydział III SB WUSW w Krośnie wraz z podległymi grupami III SB RUSW była SO „Wybory 89”. W jej ramach od połowy kwietnia do końca sierpnia 1989 r. objęto kontrolą operacyjną oraz działaniami prewencyjnymi osoby wchodzące w skład tworzonych przez dzia-

¹⁶⁸ *Ibidem*, Plan działań operacyjno-prewencyjnych RUSW w Brzozowie na okres poprzedzający referendum 29 XI 1987 r., 7 XI 1987 r., k. 13, 17–21.

¹⁶⁹ *Ibidem*, Notatka, 10 XI 1987 r., k. 29.

¹⁷⁰ AIPN Rz, 038/20, t. 1, Sprawa obiektowa o krypt. „Test 87”, Meldunek zakończeniowy nr 93/88 sprawy obiektowej, 22 II 1988 r., k. 70; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy obiektowej, 1 III 1988 r., k. 237.

¹⁷¹ AIPN Rz, 038/20, t. 2, Sprawa obiektowa o krypt. „Test 87”, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w ramach sprawy obiektowej przez RUSW w Brzozowie, 24 XI 1987 r., k. 70.

łączy NSZZ „Solidarność” komitetów obywatelskich ds. wyborów, kandydatów na posłów i senatorów, a także przebieg przygotowań, jak i wyborów do Sejmu i Senatu w woj. krośnieńskim¹⁷².

Zgodnie z decyzją nr 05/89 szefa WUSW w Krośnie w podległych jednostkach powołano sztab operacyjny RUSW. 14 kwietnia 1989 r. decyzją nr 01/89 szefa RUSW w Brzozowie mjr. Bolesława Kostura utworzono sztab operacyjny, który miał za zadanie zapewnienie „spokoju i bezpieczeństwa przebiegu realizacji postanowień Okrągłego Stołu, obchodów święta 1 Maja, Krajowej Konferencji Delegatów PZPR oraz kampanii wyborczej i wyborów do Sejmu kontraktowego i Senatu”. W skład sztabu RUSW weszli: kpt. Stanisław Jurczak, zastępca szefa RUSW ds. SB – jako kierownik sztabu, por. Marian Wojtowicz, zastępca szefa RUSW ds. MO – w roli zastępcy kierownika, oraz członkowie: ppor. Stanisław Krawczyk – kierownik Referatu Dzielnicowego MO, por. Stanisław Wojnar – kierownik Sekcji Operacyjno-Dochodzeniowej MO, mł. chor. Marian Bober – komendant posterunku MO w Domaradzu, mł. chor. Włodzimierz Adamski – komendant posterunku MO w Dydni, chor. Jan Jurczak – komendant posterunku MO w Jasienicy, mł. chor. Mieczysław Kułakowski – komendant posterunku MO w Haczowie, mł. chor. Krzysztof Czekański – komendant posterunku MO w Nozdrzu, st. inspektor Grupy V SB chor. Andrzej Kwiatkowski¹⁷³ – jako sekretarz sztabu.

Na początku maja 1989 r. RSB RUSW w Brzozowie założył podteczkę SO „Wybory 89”, zbierając informacje o sytuacji wyborczej na podległym sobie terenie¹⁷⁴. Szczególną kontrolą operacyjną objęto działaczy „Solidarności”, zwłaszcza figurantów spraw operacyjnych oraz członków obwodowych komisji wyborczych. Działania operacyjne Grupy III i wspierających ją Grup II, IV, V i VI SB nakierowane były na maksymalne wykorzystanie sieci OZI SB oraz pionu operacyjnego MO do rozpoznawania nastrojów, komentarzy i wypowiedzi oraz zachowań środowisk i wytypowanych osób mających bezpośredni związek z zabezpieczeniem kampanii wyborczej. Wraz z pionem MO monitorowano treść politycznych wystąpień księży znanych z wrogiej postawy wobec PRL. Osoby kandydujące z tego terenu do Sejmu i Senatu poddano inwigilacji. Realizowano również działania kontrolne i rozpoznawcze wobec powstających struktur tymczasowych i stałych NSZZ „Solidarność” (robotniczej, nauczycielskiej, służby zdrowia i rolników indywidualnych). Rozpoznawano nastroje pracowników miejscowych zakładów pracy oraz rolników, notowano zwłaszcza przy-

¹⁷² AIPN Rz, 038/22, t. 1, Sprawa obiektowa o krypt. „Wybory 89”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 14 IV 1989 r., k. 6; AIPN Rz, 038/22, t. 2, Sprawa obiektowa o krypt. „Wybory 89”, Wniosek o zakończenie sprawy obiektowej, 23 VIII 1989 r., k. 238–239.

¹⁷³ AIPN Rz, 038/22, t. 8, Sprawa obiektowa o krypt. „Wybory 89”, Decyzja nr 05/88 szefa WUSW w Krośnie, 10 IV 1989 r., k. 5; *ibidem*, Decyzja nr 01/89 szefa RUSW w Brzozowie, 14 IV 1989 r., k. 6–7.

¹⁷⁴ *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału III SB WUSW w Krośnie do zastępcy szefa RUSW ds. SB w Brzozowie, 2 V 1989 r., k. 4.

padki niezadowolenia mogące mieć związek z kampanią wyborczą. We współpracy z MO nasilono działania kontrolne na drogach w celu ustalenia celów i charakteru pobytu na tym terenie cudzoziemców, szczególnie przedstawicieli placówek dyplomatycznych kk. Zintensyfikowano również opracowanie wytypowanych do werbunku i rejestracji kandydatów na OZI (TW i KO), a nowo pozyskane źródła ukierunkowano do działań operacyjno-rozpoznawczych mających związek z zabezpieczeniem kampanii wyborczej¹⁷⁵.

SB obserwowała spotkania ludności z kandydatami strony solidarnościowej do Sejmu – Jerzym Osiatyńskim i Pawłem Chrupkiem, oraz do Senatu – Andrzejem Szczypiorskim i Gustawem Holoubkiem, m.in. 5 maja w kinie „Robotnik” w Brzozowie oraz 7 maja w Domu Parafialnym w Haczowie. Podejmowała również działania mające na celu ich zdyskredytowanie wśród miejscowej ludności¹⁷⁶.

Podczas pierwszej i drugiej tury wyborów 4 oraz 18 czerwca RSB RUSW w Brzozowie monitorował frekwencję wyborczą w poszczególnych gminach rejonu brzozowskiego¹⁷⁷. Do działań operacyjnych w ramach podteczki SO „Wybory 89” wykorzystywano całą dostępną sieć agenturalną, łącznie 58 OZI – w tym 53 TW i cztery KO brzozowskiego RSB (Grupa II SB – siedmiu TW, Grupa III SB – piętnastu TW i dwa KO, Grupa IV SB – dziewięciu TW i jeden KO, Grupa VI SB – siedemnastu TW oraz trzech TW i jeden KO na stanie zastępcy szefa RUSW ds. SB), a także jednego TW przekazanego przez Wydział III SB WUSW w Krośnie¹⁷⁸.

Po czerwcowych wyborach Grupa III SB RUSW w Brzozowie kontynuowała działania operacyjne. Utrzymano rozpoczęty wiosną masowy werbunek OZI. Według oceny realizacji planu pracy pionu III SB w pierwszym półroczu 1989 r. opracowanej przez naczelnika Wydziału III SB WUSW w Krośnie kpt. Mariana Sanockiego Grupa III brzozowskiego RUSW wykonała 200 proc. werbunków nowych OZI¹⁷⁹.

Grupa IV SB inwigilowała oraz kontrolowała operacyjnie brzozowskich księży katolickich w ramach TEOK, parafie w ramach TEOP, a także prowadziła werbunek OZI „po linii rozpracowania wrogiej działalności kleru i aktywu klerykalnego”.

¹⁷⁵ *Ibidem*, Plan przedsięwzięć operacyjnych do podteczki sprawy obiektowej o krypt. „Wybory 89”, 5 V 1989 r., k. 10–12.

¹⁷⁶ *Ibidem*, Informacja dotycząca przebiegu spotkania z kandydatami do Sejmu i Senatu w Brzozowie, 8 V 1989 r., k. 52; *ibidem*, Informacja dotycząca spotkania z kandydatami do Sejmu i Senatu w Haczowie, 8 V 1989 r., k. 56.

¹⁷⁷ Szerzej na temat wyborów zob. B. Kleszczyński, *Wybory do Sejmu kontraktowego i Senatu w województwie krośnieńskim* [w:] *Wybory parlamentarne w 1989 r. w Polsce południowo-wschodniej*, red. M. Gliwa, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2011, s. 50–80; *Wybory '89 w Polsce południowo-wschodniej w dokumentach SB*, wybór, wstęp, oprac. J. Borowiec, D. Iwaneczko, Warszawa–Rzeszów 2009.

¹⁷⁸ AIPN Rz, 038/22, t. 8, Sprawa obiektowa o krypt. „Wybory 89”, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystywanych w sprawie, [maj 1989 r.], k. 2.

¹⁷⁹ AIPN Rz, 01/196, Meldunki dotyczące prowadzonych spraw operacyjnych, meldunki sytuacyjne, korespondencja Wydziału III (Wydziału Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa) SB WUSW w Krośnie z lat 1987–1990, Ocena stanu realizacji planu pracy pionu III SB za pierwsze półrocze 1989 r., 12 VII 1989 r., k. 2.

Dokumentacja jej pracy nie istnieje, ponieważ została w całości zniszczona przez SB w końcu stycznia 1990 r.

Grupa V SB zajmowała się zabezpieczeniem operacyjnym brzozowskich zakładów przemysłowych, m.in. Koronek „Gamrat-Ergu” i Oddziału Krajowej Państwowej Komunikacji Samochodowej (KPKS). Informacje o powstałych konfliktach w zakładach pracy otrzymywała od OZI. Działania operacyjne z wykorzystaniem agentury zmierzały do zapobiegania wszelkim próbom zakłócenia rytmu pracy oraz likwidowania zagrożeń, jak przerwy w pracy i akcje protestacyjne, oraz rozpoznawania przyczyn nieprawidłowości w funkcjonowaniu zakładów i niezadowolenia ich załóg. Obserwowano inspiratorów protestów lub podsycających niezadowolenie pracowników, w szczególności byłych działaczy „Solidarności”. SB podejmowała działania inspirujące kierownictwo zakładów do likwidacji odnotowanych nieprawidłowości, wyjaśniania pracownikom poprzez konsultacje aktualnie obowiązujących zasad funkcjonowania przedsiębiorstw i ich sytuacji ekonomicznej oraz niedopuszczenia do akcji protestacyjnych na terenie zakładów.

Brzozowskie Koronki były pod kontrolą SB kilkakrotnie. Pierwszy raz w latach 1983–1984, kiedy Grupa V prowadziła SOS o kryptonimie „Kupiec”, której celem było wyjaśnienie niezadowolenia narastającego wśród załogi po informacji o planach przekazania zakładu przez jednostkę macierzystą, tj. Fabrykę Firanek „Wisani” w Skopaniu, Zakładom Przemysłu Lniarskiego „Krosnolen” w Krośnie. Załoga zakładu nie akceptowała tych planów, obawiając się spadku zarobków oraz trudności w zaopatrzeniu w przedzę do produkcji. Sprawę ze względu na jej wagę nadzorował Wydział VI Departamentu V MSW. Do działań operacyjnych SB wykorzystywała dwóch TW. Ostatecznie w wyniku konsultacji z przedstawicielami Ministerstwa Przemysłu Chemicznego i Lekkiego oraz kierownictwem obu zakładów ustalono, że do usamodzielnienia się brzozowskich Koronek nie będą dokonywane żadne zmiany organizacyjne¹⁸⁰.

Większość konfliktów wybuchających w zakładach pracy miała podłoże ekonomiczne i związana była z drastycznym spadkiem stopy życiowej ludności wskutek nieustannych podwyżek cen artykułów pierwszej potrzeby. Drożyzna i braki w zaopatrzeniu oraz spadek realnej wartości zarobków powodowały niezadowolenie pracowników, domagających się podwyżek płac rekompensujących wzrost cen. W schyłkowym okresie PRL był to główny powód konfliktów płacowych w zakładach pracy w Brzozowie oraz na terenie całego kraju.

¹⁸⁰ AIPN Rz, 060/470, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Kupiec”, Informacja sygnałna dotycząca niezadowolenia pracowników Zakładu Koronek w Brzozowie do naczelnika Wydziału V WUSW w Krośnie, 7 XII 1983 r., k. 1; *ibidem*, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Kupiec”, [b.d.], k. 2; *ibidem*, Plan operacyjnych przedsięwzięć do sprawy operacyjnego sprawdzenia, 14 XII 1983 r., k. 6; Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystywanych w sprawie, k. 7; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy operacyjnego sprawdzenia, [b.d.], k. 10; *ibidem*, Meldunek operacyjny nr 128, 4 X 1984 r., k. 11.

W lutym i marcu 1989 r. SB ponownie prowadziła w Koronkach SOS o kryptonimie „Oczko”, wyjaśniając przyczyny niezadowolenia na tle płacowym wśród liczącej 440 osób załogi. Jej przedstawiciele doręczyli kierownictwu zakładu pisemną petycję, domagając się m.in. podwyżki płacy zasadniczej o 100 proc. i grożąc strajkiem w razie niespełnienia żądań. Ostatecznie w wyniku działań operacyjnych (z wykorzystaniem trzech TW) i inspiracyjnych doprowadzono do spotkania dyrekcji zakładu z przedstawicielami protestującej załogi. Choć konsultacja nie przyniosła oczekiwanych rezultatów, do protestu nie doszło ze względu na trudną sytuację ekonomiczną zakładu i intensywne działania SB. Przedstawiciele protestującej załogi ulegli i zgodzili się na podwyżkę płac w zaproponowanej przez dyrekcję wysokości¹⁸¹.

Podłoże ekonomiczne miały monitorowane przez Grupę V konflikty w zakładzie „Gamrat-Erg” w Brzozowie. W latach 1986–1987 Grupa V prowadziła SOS o kryptonimie „Motywacja”, której celem było wyjaśnienie niezadowolenia załogi w związku ze znacznymi różnicami wysokości premii motywacyjnej przyznanej pracownikom administracji. W wyniku realizacji działań operacyjnych z wykorzystaniem OZI oraz po poinformowaniu dyrekcji przedsiębiorstwa o źródle konfliktu przeprowadzono z niezadowolonymi pracownikami rozmowy wyjaśniające powody wstrzymania wypłat premii oraz skorygowano plan produkcji. Działania te pozwoliły uzyskać środki finansowe umożliwiające wypłacenie podobnej premii jak w poprzednim okresie. Doprowadziło to do neutralizacji konfliktu, a wszyscy pracownicy pobrali zaległe pieniądze¹⁸².

Kolejny raz Grupa V poddała „Gamrat-Erg” kontroli operacyjnej w 1989 r., prowadząc od lutego do połowy kwietnia SOS o kryptonimie „Szofer”. W ramach tej sprawy wyjaśniano przyczyny niezadowolenia na tle płacowym liczącej 430 pracowników załogi. Według ustaleń operacyjnych postulat podwyżki płac najmocniej artykułowało dwunastu kierowców przedsiębiorstwa. Grupa ta domagała się od dyrekcji zakładu podniesienia stawek osobistego zaszeregowania.

Działania operacyjne z wykorzystaniem OZI miały nie dopuścić do zorganizowanego protestu załogi. Z inspiracji SB trzykrotnie doszło do spotkań kierownictwa filii brzozowskiego zakładu z dyrekcją zakładu macierzystego „Gamrat-Erg” w Jasle. W ich wyniku wprowadzono podwyżki płac dla poszczególnych grup pracowników (także kierowców) z dłuższym stażem pracy. Korekta wynagrodzeń rozładowała w krótkim czasie powstały konflikt¹⁸³.

¹⁸¹ AIPN Rz, 060/830, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Oczko”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 21 II 1989 r., k. 3–4; *ibidem*, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w sprawie, k. 11; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 23 III 1989 r., k. 17–18.

¹⁸² AIPN Rz, 060/666, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Motywacja”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 5 XI 1986 r., k. 3–4; *ibidem*, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w sprawie, k. 11; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy operacyjnego sprawdzenia, [lipiec 1987 r.], k. 18.

¹⁸³ AIPN Rz, 060/825, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Szofer”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 21 II 1989 r., k. 3–4; *ibidem*, Wykaz osobowych źródeł informacji

Niezadowolenie z zarobków narastało w 1988 r. wśród kierowców Oddziału KPKS w Brzozowie. Aby uzyskać podwyżkę płac, zwłaszcza dla kierowców autobusów i samochodów ciężarowych, planowana była akcja protestacyjna powiązana z trwającym wówczas strajkiem kierowców autobusów w Oddziale KPKS w Krośnie. SB, przeciwdziałając eskalacji konfliktu, od września do końca listopada 1988 r. prowadziła we współpracy z Wydziałem V WUSW w Krośnie SOS o kryptonimie „Jelcz”. W wyniku działań operacyjno-inspiracyjnych z wykorzystaniem czterech TW SB skłoniła dyrekcję KPKS do podjęcia konsultacji z pracownikami, w których wyniku uzgodniono satysfakcjonujące podwyżki dla wszystkich kierowców oraz wprowadzono zmiany naliczania wynagrodzeń za godziny nadliczbowe (wzrost z 50 do 100 proc.). Podwyżka płac wpłynęła pozytywnie na dyscyplinę pracy, ponieważ wysokość pensji odzwierciedlała rzeczywisty wkład pracy danego kierowcy. Zarobki kierowców brzozowskiego KPKS należały odtąd do najwyższych w rejonie, a nawet w woj. krośnieńskim¹⁸⁴.

Grupa VI SB kontrolowała operacyjnie przede wszystkim sektor rolno-spożywczy. W latach 1985–1990 Wydział VI SB WUSW w Krośnie wraz z podległymi grupami VI SB RUSW realizował SO o kryptonimie „Laktoza”, zabezpieczając operacyjnie Wojewódzki Związek Spółdzielczości Mleczarskiej (WZSM) w Krośnie i podległe mu Okręgowe Spółdzielnie Mleczarskie (OSM) w Jaśle, Krośnie, Sanoku, Ustrzykach Dolnych i Jasienicy Rosielnej. W wyniku działań operacyjnych ustalono szereg nieprawidłowości w działalności spółdzielni, które ujemnie rzutowały na realizację zadań, jak i zaopatrzenie rynku w produkty mleczarskie. Działania SB z wykorzystaniem OZI polegały na kontroli operacyjnej spółdzielni mleczarskich w celu zapobiegania powstawaniu zagrożeń, ujawnianiu i likwidacji marnotrawstwa, niegospodarności, fałszywej sprawozdawczości, naruszania przepisów o zachowaniu tajemnicy państwowej i służbowej oraz rozpracowaniu osób inspirujących lub podejmujących szkodliwą lub wrogą działalność. Do operacyjnej ochrony OSM w Jasienicy Rosielnej oraz Zajezdni Wojewódzkiego Związku Transportu Mleczarskiego w Krośnie Oddział w Jasienicy Rosielnej SB wykorzystywała jednego TW i jeden KO¹⁸⁵.

W latach 1987–1989 Grupa VI SB RUSW w Brzozowie samodzielnie prowadziła SO o kryptonimie „Hala”, obejmując ochroną operacyjną rozpoczętą w 1985 r. rozbudowę i modernizację bazy przetwórczej obiektów OSM w Jasienicy Rosielnej¹⁸⁶.

wykorzystywanych w sprawie, k. 11; *ibidem*, Wniosek o zakończeniu sprawy operacyjnego sprawdzenia, 11 IV 1989 r., k. 17–18.

¹⁸⁴ AIPN Rz, 060/794, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Jelcz”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 13 IX 1988 r., k. 2; *ibidem*, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w sprawie, k. 6; *ibidem*, Wniosek o zaniechanie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 25 XI 1988 r., k. 9.

¹⁸⁵ AIPN Rz, 038/41, t. 1, Sprawa obiektowa o krypt. „Laktoza”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 12 IV 1984 r., k. 5; *ibidem*, Wykaz tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych, k. 72; AIPN Rz, 038/41, t. 2, Sprawa obiektowa o krypt. „Laktoza”, Wniosek o zakończeniu sprawy obiektowej, 19 I 1990 r., k. 63.

¹⁸⁶ Głównym wykonawcą realizowanej od 1985 r. inwestycji było PBR w Brzozowie. Celem inwestycji było zwiększenie zdolności przetwórczych OSM w Jasienicy Rosielnej z 20 tys. litrów mleka na dobę

Głównym celem sprawy było operacyjne zabezpieczenie realizacji inwestycji i ujawnienie nieprawidłowości występujących w jej przebiegu, a w szczególności marnotrawstwa i niegospodarności, błędnych decyzji kierownictwa mających ujemny wpływ na realizację inwestycji, fałszowania sprawozdawczości ekonomicznej, oraz neutralizacja osób negatywnie ustosunkowanych do PRL, mających destrukcyjny wpływ na pracowników realizujących budowę. SB, prowadząc działania operacyjne z wykorzystaniem OZI, nie stwierdziła jednak istotnych zagrożeń dla inwestycji, a narastające opóźnienia w budowie wynikały z braku na rynku potrzebnych materiałów i surowców oraz trudności finansowych¹⁸⁷.

Kolejną sprawą realizowaną przez Grupę VI SB była SO „Folwark”. W jej ramach kontrolą operacyjną w latach 1985–1990 objęto POHZ w Brzozowie i podległe mu Zakłady Rolne w Uluczu, Końskim, Witryłowie, Grabownicy Starzeńskiej, Trześniowie, Brzozowie-Widaczu i Pakoszówce oraz Mieszalnię Pasz w Temeszowie, Zakład Remontowo-Budowlany w Brzozowie, Zakład Napraw Maszyn i Transportu w Brzozowie i Zakład Gorzelniczy w Niebocku¹⁸⁸. Działania operacyjne SB koncentrowała na zabezpieczeniu podjętej w 1981 r. inwestycji w Haczowie – budowy chlewni zarodowej wraz z zapleczem socjalno-bytowym. Realizując tę sprawę, SB wykorzystywała siedmiu TW i cztery KO. Kilkuletnia kontrola operacyjna nie wykazała jednak większych nieprawidłowości w działaniu zarówno inwestora czyli POHZ, jak i wykonawców budowy. Jednak trudności finansowe i materiałowe spowodowały kilkakrotne przesuwanie terminów oddania obiektów do użytku¹⁸⁹.

Oprócz kontroli operacyjnej instytucji rolno-spożywczych Grupa VI zajmowała się wszelkiego rodzaju nagłymi zdarzeniami w tym sektorze. I tak w latach 1987–1988 prowadziła SOS o kryptonimie „Ogień” dla wyjaśnienia przyczyny pożaru, który wybuchł 3 września 1987 r. w oborze Zakładu Rolnego w Grabownicy Starzeńskiej podległego POHZ w Brzozowie. W jego wyniku spłonęło pięćdziesiąt ton siana oraz całkowitemu zniszczeniu uległa więźba dachowa wraz z pokryciem eternitowym. Straty szacowano na 4 mln zł. W wyniku działań operacyjnych z wykorzystaniem trzech TW i jednego KO we współpracy z pionem śledczym MO ustalono, że przyczyną pożaru był samozapłon wilgotnego siana na strychu obory, w której znajdowało się było

do 65 tys. litrów na dobę. W skład tej inwestycji wchodziła rozbudowa i modernizacja hali produkcyjnej, oczyszczalni ścieków w Jasionicy Rosielnej i oczyszczalni ścieków w oddziale produkcyjnym w Izdebkach (AIPN Rz, 038/23, Sprawa obiektowa o krypt. „Hala”, Notatka służbowa dotycząca analizy sprawy obiektowej, 8 XII 1989 r., k. 67).

¹⁸⁷ *Ibidem*, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej o krypt. „Hala”, 31 III 1987 r., k. 2; *ibidem*, Wykaz tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych, k. 1; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy obiektowej, 12 XII 1989 r., k. 68.

¹⁸⁸ POHZ w Brzozowie posiadał 2713 ha gruntów. Do podstawowych działów produkcji zakładu należały hodowla bydła zarodowego dla gospodarstw specjalistycznych, hodowla trzody chlewnej i produkcja roślinna na własne potrzeby (AIPN Rz, 038/50, Sprawa obiektowa o krypt. „Folwark”, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej, 12 VI 1985 r., k. 3).

¹⁸⁹ *Ibidem*, Wykaz tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych, k. 1; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy obiektowej, 25 I 1990 r., k. 232.

mleczne oraz konie. SB podjęła działania profilaktyczne mające na celu niedopuszczenie w przyszłości do podobnych zdarzeń. Wykorzystując OZI, rozpoznano dyscyplinę i warunki pracy w zakładzie, ochronę przeciwpożarową oraz przestrzeganie zasad BHP. Ustalono też winnych zaistniałego zdarzenia i przeprowadzono z nimi rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze¹⁹⁰.

Grupa VI monitorowała konflikty o podłożu ekonomicznym w sektorze rolno-spożywczym. W 1986 r. od maja do końca listopada realizowała SOS o kryptonimie „Premia”, monitorując niezadowolenie pracowników Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Brzozowie na tle niesprawiedliwego podziału premii motywacyjnej za pierwszy kwartał 1986 r. SB dowiedziała się o przygotowywaniu przez grupę pracowników petycji w tej sprawie do Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Rolniczych i Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Krośnie oraz do redakcji gazety „Gromada – Rolnik Polski”. Miały się w niej znaleźć zarzuty pod adresem zarządu oraz kierownictwa związków przy spółdzielni, że obniżenie premii o połowę dotknęło tylko tych pracowników, którzy nie brali udziału w pochodzie pierwszomajowym oraz nie uczestniczyli w walnych zebraniach spółdzielni i w spotkaniach jej członków z mieszkańcami. Działania operacyjne SB z wykorzystaniem OZI spowodowały zaniechanie opracowania petycji oraz doprowadziły do ustalenia jej pomysłodawców, którymi okazały się dwie starsze księgowe działu kadr spółdzielni oraz działaczki „Solidarności” – Krystyna Śliwiak i Waława Wrotniak. Esbecy przeprowadzili z nimi rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze¹⁹¹.

Pod koniec 1989 r. wraz z przemianami politycznymi w kraju i reorganizacją SB rozpoczęło się niszczenie akt operacyjnych. W RSB RUSW w Brzozowie brakowanie akt operacyjnych i administracyjnych odbyło się 17, 19–20 i 22–23 stycznia 1990 r. Pierwszą grupą archiwaliów zajęła się trzyosobowa komisja pod przewodnictwem kpt. Stanisława Jurczaka, zastępcy szefa RUSW, którego wspomagali starsi inspektorzy chor. Józef Gładysz i chor. Andrzej Kwiatkowski. Akta administracyjne brakowała zaś komisja w składzie: kpt. Jurczak, chor. Kwiatkowski i plut. Dorota Sowińska (sekretarka-maszynistka Sekretariatu RUSW).

Łącznie na terenie RUSW spalono 359 teczek materiałów operacyjnych, jak można przypuszczać, w większości dotyczących inwigilacji księży (TEOK i TEOP), dzia-

¹⁹⁰ AIPN Rz, 060/727, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Ogień”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 3 IX 1987 r., k. 1; *ibidem*, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w sprawie, k. 6; *ibidem*, Plan przedsięwzięć w sprawie operacyjnego sprawdzenia, 4 IX 1987 r., k. 10–11; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 2 II 1988 r., k. 9.

¹⁹¹ AIPN Rz, 060/620, Sprawa operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Premia”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 8 V 1986 r., k. 1; *ibidem*, Kwestionariusz osoby rozpracowywanej-sprawdzanej dotyczący Krystyny Śliwiak, k. 7–8; *ibidem*, Kwestionariusz osoby rozpracowywanej-sprawdzanej dotyczący Waławy Wrotniak, k. 10–11; *ibidem*, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystanych w sprawie, k. 13; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy operacyjnego sprawdzenia, 28 XI 1986 r., k. 16.

łączy „Solidarności”, tajnej współpracy z SB (teczki personalne i pracy TW), oraz pięć teczek materiałów administracyjnych (wykazy, instrukcje, indeksy obiektów)¹⁹². Resztę materiałów administracyjnych (dzienniki korespondencyjne, podawcze i rejestry poczty specjalnej) przekazano do archiwum RUSW w Brzozowie, dokumentacja funduszu operacyjnego oraz przepisy MSW i WUSW trafiły natomiast do Wydziału Ogólnego WUSW w Krośnie. Sprzęt techniczny (odtwarzacz, dwa nagrywacze, sześć taśm magnetofonowych C60 i jedna C90) przekazano do Wydziału Zabezpieczenia Operacyjnego krośnieńskiego WUSW. Pomieszczenia zajmowane przez SB przejął szef RUSW¹⁹³.

29 stycznia 1990 r. trzyosobowa komisja w składzie: przewodniczący – mjr Jerzy Pelczar, oraz członkowie – kpt. Zdzisław Walczak i kpt. Stanisław Jurczak, zgodnie z decyzją nr 1/90 szefa WUSW w Krośnie dokonała likwidacji SB RUSW w Brzozowie¹⁹⁴. Trzy dni później unieważniono etaty SB w brzozowskim RUSW, a zajmujących je esbeków odwołano ze stanowisk i przeniesiono na tzw. wykaz przejściowy¹⁹⁵. Wszyscy zostali zwolnieni do końca lipca 1990 r. (kilku po weryfikacji kontynuowało służbę w policji w wolnej Polsce). Taki też był epilog działalności jednostki SB w Brzozowie.

Podsumowując, należy stwierdzić, że jednostki powiatowe, a później rejonowe SB stanowiły ważne ogniwo w systemie organizacyjno-operacyjnym aparatu bezpieczeństwa PRL, spełniając funkcję pomocniczą wobec struktur SB KW MO/WUSW zajmujących się całokształtem działań operacyjnych na obszarze podległych województw. Odgrywały one kluczową rolę w systemie kontroli i represji wobec społeczności powiatu, a później rejonu. 25 lat działalności brzozowskiej jednostki SB można podzielić na dwa okresy. Pierwszy to lata 1957–1975, kiedy SB funkcjonowała w strukturach KP MO, drugi – lata 1983–1990, gdy działała w ramach RUSW. W brzozowskim RSB pracowało w różnych okresach od sześciu do dziewięciu esbeków. Odpowiadali oni za całość działań operacyjnych wobec przeciwników ustroju komunistycznego (działaczy opozycji i księży katolickich). Przez ćwierćwiecze istnienia jednostki SB przewinęło się przez nią 41 funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa.

Istnienie placówki SB w małym miasteczku było symbolem państwa totalitarnego, jakim niewątpliwie była PRL, ponieważ jej działania zmierzały do objęcia

¹⁹² AIPN Rz, 01/134, t. 1, Protokół likwidacji SB RUSW w Brzozowie z 1990 r., Protokół brakowania akt nr 420/90, 17 I 1990 r., k. 5–6; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 421/90, 19 I 1990 r., k. 78; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 422/90, 22 I 1990 r., k. 9–10; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 423/90, 23 I 1990 r., k. 11–12; *ibidem*, Protokół brakowania akt nr 464/90, 20 I 1990 r., k. 13–14.

¹⁹³ *Ibidem*, Protokół zdawczo-odbiorczy sprzętu technicznego będącego na stanie SB RUSW w Brzozowie, 17 I 1990 r., k. 15; *ibidem*, Protokół przekazania dzienników korespondencyjnych i rejestrów poczty specjalnej do archiwum RUSW w Brzozowie, 29 I 1990 r., k. 17.

¹⁹⁴ *Ibidem*, Protokół likwidacji agend SB RUSW w Brzozowie, 29 I 1990 r., k. 1.

¹⁹⁵ AIPN Rz, 00374/9, Rozkazy organizacyjne WUSW w Krośnie z lat 1989–1990, Rozkaz organizacyjny nr KS/22/90 szefa WUSW w Krośnie, 20 II 1990 r., k. 55; AIPN Rz, 00374/27, Zbiór rozkazów personalnych WUSW w Krośnie z 1990 r., Rozkaz personalny nr 037, 9 III 1990 r., k. 87–89.

Struktury

kontrolą wszystkich dziedzin życia miejscowej społeczności. Do realizacji tych zadań SB potrzebowała OZI. Wbrew powszechnym opiniom masowy ich werbunek z każdym rokiem nie słabł, ale przybierał na sile: w kwietniu 1957 r. RSB miał szesnaście OZI (informatorów), w grudniu 1974 r. – 36 OZI (w tym jedenastu TW i 25 KO), by w maju 1989 r. osiągnąć liczbę 57 OZI (w tym 53 TW i 4 KO).

Inwigilacja społeczeństwa, eliminacja najbardziej aktywnych jednostek poprzez zastraszanie, szantaż, prowokację, werbunek do tajnej współpracy, a kończąc na porwaniach, pobiciach i zabójstwach – stały się synonimem tajnej działalności SB, która jako tarcza i miecz PZPR działała wielu wypadkach poza prawem, realizując poprzez ograniczenie praw obywatelskich społeczeństwa koncepcję totalitarnego państwa i hegemonii stanowiącej jego *porte-parole* monopartii.

Obsada referatu paszportów Wydziału Paszportów SB i grupy operacyjnej Wydziału IV SB KW MO z Krosna przy komisariacie MO w Brzozowie w latach 1975–1983

Nazwisko i imię	Stopień	Stanowisko	Okres pracy w Brzozowie
Ewa Kuśnierz	st. sierż.	referent Referatu Paszportów SB w Brzozowie	1975–1983
Aleksander Migo	plut.	inspektor Referatu Paszportów SB w Brzozowie	1976–1977
Lucjan Paszkiewicz	plut.	inspektor Referatu Paszportów SB w Brzozowie	1977
Ireneusz Płatek	por.	inspektor Referatu Paszportów SB w Brzozowie	1977–1982
Edward Lemko	st. sierż.	inspektor grupy operacyjnej Wydziału IV SB w Brzozowie	1981–1982
Tadeusz Dobek	mł. chor.	st. inspektor grupy operacyjnej Wydziału IV SB w Brzozowie	1981–1983
Marek Ostrowski	mł. chor.	inspektor grupy operacyjnej Wydziału IV SB w Brzozowie	1982–1983

Przydziały służbowe funkcjonariuszy SB w RUSW w Brzozowie (stan od 1 lutego 1990 r.)

Nazwisko i imię	Stopień	Stanowisko
Stanisław Jurczak	kpt.	zastępca szefa RUSW (ds. SB) na wykazie przejściowym p.o. inspektor Sekcji Operacyjno-Dochodzeniowej
Tadeusz Pańko	st. kpr.	inspektor na wolnym etacie starszego inspektora Grupy II SB na wykazie przejściowym p.o. inspektor Sekcji Operacyjno-Dochodzeniowej

Struktura, kadra kierownicza... SB KP MO oraz RUSW w Brzozowie...

Andrzej Kwiatkowski	chor.	starszy inspektor Grupy SB na wykazie przejściowym p.o. milicjant-kontroler Grupy Ruchu Drogowego
Józef Gładysz	chor.	starszy inspektor Grupy SB na wykazie przejściowym p.o. inspektor Sekcji Operacyjno-Dochodzeniowej
Stanisław Gładysz	sierż.	starszy inspektor Grupy SB na wykazie przejściowym p.o. inspektor Sekcji Operacyjno-Dochodzeniowej
Stanisław Owoc	kpr.	inspektor Grupy SB na wykazie przejściowym p.o. inspektor Sekcji Operacyjno-Dochodzeniowej
Ewa Kuśnierz	chor.	inspektor Grupy Paszportów SB na wykazie przejściowym p.o. inspektor w Grupie Paszportów
Dorota Sowińska (Czopor)	plut.	sekretarka-maszynistka Sekretariatu SB na wykazie przejściowym p.o. maszynistka Sekretariatu Ogólnego

Wykaz funkcjonariuszy SB zatrudnionych w Referacie ds. Bezpieczeństwa (SB) KP MO i Referacie SB RUSW w Brzozowie w latach 1957–1975 i 1983–1990

Nazwisko i imię	Stopień	Okres pracy w Brzozowie w latach	Zajmowane stanowiska
Józef Barański	kpr.	1971–1973	inspektor operacyjny
Barbara Bielawska	plut.	1964	podoficer ewidencji operacyjnej
Krzysztof Bisset	por.	1972–1975 1983–1986	inspektor operacyjny, st. inspektor Grupy III SB
Ryszard Błachut	mł. chor.	1985–1987	inspektor Grupy VI SB, inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy III SB
Julian Bochnowski	ppor.	1957–1960	oficer operacyjny
Stanisława Budziak (Zubel)	sierż.	1958–1963	sekretarz, podoficer ewidencji operacyjnej
Leon Cygan	kpt.	1957–1975	sekretarz, oficer operacyjny, st. oficer operacyjny, inspektor operacyjny, st. inspektor, pierwszy zastępca komendanta powiatowego MO ds. SB
Tadeusz Dobek	mł. chor.	1983–1985	st. inspektor Grupy IV SB
Marian Fal	por.	1965–1975	oficer operacyjny, oficer SB, inspektor operacyjny
Marian Fil	kpr.	1973	inspektor operacyjny
Ryszard Florczak	szer.	1985–1986	inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy VI SB

Struktury

Maria Florek	kpr.	1967–1972	referent, st. referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych
Józef Gładysz	chor.	1983–1990	inspektor Grupy IV SB, st. inspektor Grupy VI SB
Stanisław Gładysz	sierz.	1985–1990	inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy IV SB, st. inspektor Grupy VI SB
Stanisław Gwizdała	por.	1965–1971	inspektor operacyjny
Stanisław Jurczak	kpt.	1974–1975 1983–1990	inspektor operacyjny, zastępca kierownika komisariatu MO ds. SB, zastępca szefa RUSW ds. SB
Jerzy Krempa	kpr.	1983–1985	inspektor Grupy Paszportów SB, inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy II SB
Ewa Kuśnierz	chor.	1967–1975 1983–1990	referent, st. referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych, referent techniki operacyjnej na etacie inspektora Grupy Paszportów SB, inspektor Grupy Paszportów SB
Zuzanna Kwiatkowska	st. sierż.	1964–1975	podoficer ewidencji operacyjnej, sekretarka-maszynistka
Andrzej Kwiatkowski	chor.	1983–1990	st. inspektor Grupy V SB
Tadeusz Milczanowski	por.	1957–1962	st. oficer operacyjny
Józef Myćka	plut.	1986–1988	inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy IV SB, inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy VI SB
Ireneusz Ostrowski	plut.	1972–1975	milicjant-kierowca
Marek Ostrowski	mł. chor.	1983–1984	st. inspektor Grupy IV SB
Stanisław Owoc	kpr.	1987–1990	inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy III SB
Janusz Pańko	kpr.	1985–1988	inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy II SB
Tadeusz Pańko	st. kpr.	1988–1990	inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy II SB
Benedykt Paściak	ppor.	1957–1965	oficer operacyjny

Struktura, kadra kierownicza... SB KP MO oraz RUSW w Brzozowie...

Tadeusz Paulukiewicz	mjr	1971–1972	pierwszy zastępca komendanta powiatowego MO ds. SB
Stefan Piegdoń	mjr	1960–1965	zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa
Stanisław Pietrucha	mjr	1973	pierwszy zastępca komendanta powiatowego MO ds. SB
Piotr Ptaszek	por.	1959–1960	zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa
Stanisław Smoleń	sierż.	1988–1989	inspektor na wolnym etacie st. inspektora Grupy IV SB
Dorota Sowińska (Czopor)	plut.	1986–1990	sekretarka-maszynistka Sekretariatu SB
Eugeniusz Szlama	plut.	1972–1975	referent Grupy Paszportów i Dowodów Osobistych, inspektor operacyjny
Czesław Szymański	mjr	1965–1970	pierwszy zastępca komendanta powiatowego MO ds. SB
Stanisław Tęcza	kpt.	1957–1959	zastępca komendanta powiatowego MO ds. bezpieczeństwa
Józef Wierdak	ppor.	1957–1962	st. oficer operacyjny
Stanisław Wojnar	plut.	1972–1975	inspektor operacyjny
Tadeusz Wojnicki	sierż.	1962–1972	milicjant-kierowca
Wiesław Zgódka	kpr.	1971–1972	inspektor operacyjny